

BG.0050.01.179.2020

**Zarządzenie Nr 179/2020
Wójta Gminy Nieporęt
z dnia 17 lipca 2020 r.**

w sprawie przeprowadzenia konsultacji z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie w zakresie projektu aktu prawa miejscowego – projektu uchwały w sprawie Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2020-2023.

Na podstawie art. 26 ust. 1, art. 30 ust. 1 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U.2020.713 t.j. z dnia 2020.04.21) oraz § 2 ust. 2 uchwały Nr LVII/125/2010 Rady Gminy Nieporęt z dnia 4 listopada 2010 r. w sprawie szczegółowego sposobu konsultowania z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, projektów aktów prawa miejscowego w dziedzinach dotyczących działalności statutowej tych organizacji (Dz. Urz. Woj. Maz. z 2010 r. Nr 203, poz. 6097 i z 2016 r. poz.978) zarządza się, co następuje:

- § 1. Przeprowadzić konsultacje w zakresie projektu aktu prawa miejscowego – projektu uchwały w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2020-2023 , zwane dalej „Konsultacjami”.
- § 2. Ogłosić rozpoczęcie Konsultacji. Wzór ogłoszenia stanowi załącznik do Zarządzenia.
- § 3. Zamieścić ogłoszenie o rozpoczęciu Konsultacji w Biuletynie Informacji Publicznej oraz na stronie internetowej Urzędu Gminy.
- § 4. Wykonanie Zarządzenia powierza się Sekretarz Gminy Nieporęt.
- § 5. Zarządzenie wchodzi w życie z dniem podpisania.

WÓJT
Sławomir Maciej Mazur

Załącznik
do Zarządzenia Nr 179/2020
Wójta Gminy Nieporęt
z dnia 17 lipca 2020 r.

OGOSZENIE WÓJTA GMINY NIEPORĘT

o rozpoczęciu konsultacji z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie w zakresie projektu aktu prawa miejscowego – projektu uchwały w sprawie Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2020-2023.

Na podstawie § 2 ust. 3 uchwały Nr LVII/125/2010 Rady Gminy Nieporęt z dnia 4 listopada 2010 r. w sprawie szczegółowego sposobu konsultowania z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, projektów aktów prawa miejscowego w dziedzinach dotyczących działalności statutowej tych organizacji (Dz. Urz. Woj. Maz. z 2010 r. Nr 203, poz. 6097 i z 2016 r. poz. 978) ogłasza się rozpoczęcie konsultacji, z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, zwane dalej „Konsultacjami” w zakresie – projektu uchwały w sprawie Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2020-2023 stanowiącego załącznik do niniejszego Ogłoszenia.

I. Termin rozpoczęcia konsultacji ustala się na dzień 17 lipca 2020 roku.
Termin zakończenia konsultacji ustala się na dzień 27 lipca 2020 roku.

II. Konsultacje przeprowadza się z zastosowaniem arkusza formularza konsultacyjnego, stanowiącego Załącznik nr 1 do Uchwały Nr LVII/125/2010 Rady Gminy Nieporęt z dnia 4 listopada 2010 r. w sprawie szczegółowego sposobu konsultowania z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, projektów aktów prawa miejscowego w dziedzinach dotyczących działalności statutowej tych organizacji, przekazywanego do Urzędu Gminy Nieporęt:

1. za pośrednictwem strony internetowej Urzędu Gminy Nieporęt, e-mail: urząd@nieporet.pl
2. osobiście poprzez złożenie pisemnych uwag w siedzibie kancelarii Urzędu Gminy Nieporęt przy placu Wolności 1, w godzinach pracy Urzędu.

III. Celem Konsultacji jest zebranie opinii, uwag i propozycji od organizacji pozarządowych oraz podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3. ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, których działalność statutowa dotyczy przedmiotu Konsultacji.

IV. Sprawozdanie z przeprowadzonych Konsultacji zawierające informacje dot.:

- 1) liczby podmiotów biorących udział w Konsultacjach;
 - 2) wykaz zgłoszonych uwag;
 - 3) uzasadnienia przyjęcia bądź odrzucenia zgłoszonych uwag,
- zostanie ogłoszone w Biuletynie Informacji Publicznej oraz na stronie internetowej Urzędu Gminy.

V. Uwagi zgłaszane przez organizacje pozarządowe oraz podmioty, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, mają charakter opiniodawczy i nie są wiążące.


WÓJT
Sławomir Maciej Mazur

**Załącznik do Ogłoszenia Wójta Gminy
Nieporęt o rozpoczęciu konsultacji
w zakresie projektu aktu prawa
miejscowego – projektu uchwały
w sprawie Gminnego Programu Opieki
nad Zabytkami na lata 2020-2023
z organizacjami pozarządowymi oraz
podmiotami, o których mowa w art. 3
ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r.
o działalności pożytku publicznego i
o wolontariacie**

**Uchwała Nr
Rady Gminy Nieporęt
z dnia2020 r.**

**w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami
Gminy Nieporęt na lata 2020 - 2023**

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2020 r. poz. 713) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282) uchwała się, co następuje:

§ 1

Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2020-2023, w brzmieniu określonym w załączniku do niniejszej uchwały.

§ 2

Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Nieporęt.

§ 3

Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

§ 4

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Projekt

Załącznik do Uchwały

Rady Gminy Nieporęt



**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
GMINY NIEPORĘT
NA LATA 2020 – 2023**

Nieporęt, 2020 r.

ZLECENIODAWCA:



Gmina Nieporęt
Plac Wolności 1
05-126 Nieporęt
tel. 22 767 04 40
urząd@nieporet.pl
www.nieporet.pl

WYKONAWCA:



RELIKT
Pracownia Archeologiczna

Judyta Nawrot-Bukowiec
ul. Armii Krajowej 2/3
39-100 Ropczyce
tel. 783 798 165
e-mail: reliktarcheologia@gmail.com
www.relikarcheologia.pl

Autor opracowania:

Judyta Nawrot-Bukowiec

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	5
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	5
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE	6
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	16
4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym.....	16
4.1.1 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022.....	16
4.1.2 Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020.....	17
4.1.3 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020.....	18
4.1.4 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030.....	18
4.1.5 Strategia Rozwoju Kraju 2020 - Aktywne społeczeństwo, Konkurencyjna gospodarka, Sprawne państwo.....	19
4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	20
4.2.1 Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030.....	20
4.2.2 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego 2018.....	21
4.2.3 Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami Województwa Mazowieckiego na lata 2018-2021.....	23
4.2.4 Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2020.....	25
4.2.5 Strategia Rozwoju Powiatu Legionowskiego na lata 2016 - 2025.....	25
4.2.6 Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022.....	26
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	27
5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).....	27
5.1.1 Strategia Rozwoju Gminy Nieporęt na lata 2015-2025.....	27
5.1.2 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Nieporęt.....	28
5.1.3 Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego.....	30
5.2 Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	36
5.2.1 Charakterystyka gminy.....	36
5.2.2 Rys historyczny.....	37
5.2.3 Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy.....	41
5.2.4 Zabytki archeologiczne.....	48
5.2.5 Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.....	51
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	52
5.3.1 Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków.....	52
5.3.2 Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	53
5.3.3 Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	54
5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	54
5.5 Dziedzictwo niematerialne.....	64
6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ	67
6.1 Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy.....	67

6.2 Analiza Szans i zagrożeń.....	69
7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	71
7.1 Priorytety i kierunki działań programu opieki nad zabytkami.....	74
8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	76
9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	77
10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	78
11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW	85

1. WSTĘP

Program ten stanowi aktualizację opracowanego dokumentu - Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2016 - 2019, który został przyjęty uchwałą nr XXXIV/111/2016 Rady Gminy Nieporęt z dnia 29 grudnia 2016 r. Gmina posiadała również Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015 przyjęty uchwałą nr XXVII/60/2012 Rady Gminy Nieporęt z dnia 20 czerwca 2012 r.

Układ opracowania nie zmienił się. Opiera się on na ogólnej charakterystyce zasobu zawartej w poprzednich Programach, został jednak zaktualizowany, po części zmieniony, uzupełniony oraz poszerzony.

Niniejszy dokument służy określeniu działań Gminy Nieporęt w zakresie inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te winny odbywać się w harmonii z działaniami gospodarczymi i społecznymi oraz zapewniać ochronę dziedzictwa kulturowego środkami prawnymi, takimi jak odpowiednie zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz finansowymi, poprzez przeznaczenie części budżetu gminy na ochronę zabytków. Procesy rozwojowe zachodzące powinny przy zapewnieniu warunków trwania i zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń oraz przy wykorzystaniu zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne. Lokalne dziedzictwo kulturowe posiada potencjał wpływający na atrakcyjność ekonomiczną regionu poprzez rozwój turystyki w oparciu o zabytki. Poprzez wyznaczone działania może przyczynić się do wzmocnienia świadomości wspólnoty kulturowej i lokalnej tożsamości.

Pierwsze rozdziały (II-IV) dotyczą ustawowych uwarunkowań formalno-prawnych odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego, ustawowych celów *Programu* oraz analizują najważniejsze dokumenty, strategie, programy - ważne z punktu widzenia opieki nad zabytkami - zarówno opracowane na szczeblu centralnym, jak i wojewódzkim. Jest to konieczne, gdyż *Program* powinien być zgodny z założeniami odnoszącymi się do ochrony i opieki nad zabytkami, zarówno na szczeblu centralnym, czyli do polityki państwa w tym zakresie, jak również na poziomie województwa.

Rozdział V składa się z kilku części. W pierwszej analizie poddane zostały dokumenty programowe gminy pod kątem uwzględnienia w nich kwestii związanych, lub mających wpływ na zachowanie oraz ochronę zabytków i krajobrazu kulturowego. W części drugiej przedstawiono charakterystykę zasobu zabytkowego Gminy. Wskazano w nim najważniejsze obiekty i cechy charakterystyczne krajobrazu kulturowego gminy. Takie rozpoznanie dało podstawę do znajdującej się w dalszej części *Programu* analizy SWOT (słabe i mocne strony oraz szanse i zagrożenia), do oceny zmian (pozytywnych i negatywnych) jakie dokonały się w zakresie zachowania zasobu najistotniejszych zadań do zrealizowania przez Gminę. W kolejnej części rozdziału V przedstawiono dane dotyczące zabytków z terenu Gminy wpisanych do rejestru (rejestr zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych), zabytki w gminnej ewidencji zabytków, jak również dziedzictwo niematerialne gminy.

Rozdział VI stanowi ocenę dziedzictwa kulturowego. Analiza szans i zagrożeń (SWOT). Uwzględniono w nim aktualny stan zachowania zasobu zabytkowego i krajobrazu kulturowego. W rozdziale VII wskazano najważniejsze zadania ujęte w ramach zawartych priorytetów. Kolejne rozdziały, VIII i IX, dotyczą sposobu realizacji i oceny wdrażania *Programu*. W końcowym, X rozdziale, przedstawiono źródła finansowania realizacji zadań.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawą prawną sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j.: Dz. U. 2020, poz. 282, ze zm.) mówiący, że:

1. Wójt, burmistrz lub prezydenta miasta sporządza na okres 4 lat program opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1 cyt. wyżej ustawy).

2. Gminny program opieki nad zabytkami podlega uchwaleniu przez radę (miasta, gminy, powiatu) po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków (ust. 3 cyt. wyżej ustawy).
3. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym (ust. 4 cyt. wyżej ustawy).
4. Z realizacji programu wójt, burmistrz lub prezydent sporządza, co dwa lata, sprawozdanie, które przedstawia Radzie.

W przypadku programów na poziomie gminnym podstawą ich sporządzenia jest Gminna Ewidencja Zabytków założona w oparciu o ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami uwzględnione zostają w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Celem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami w świetle ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie zadań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony tego dziedzictwa określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.** (*j. t. Dz. U. z 2009 r., Nr 114, poz. 946*) w przepisach:

Art. 5: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Art. 6 ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

Art. 86: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (*j. t. Dz. U. z 2020, poz. 282*), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

Art. 3: definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Art. 4: "Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

Art. 5: "Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury”.

Art. 6: "1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania: 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

e) materiałami bibliotecznymi,

f) instrumentami muzycznymi,

g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

b) cmentarzyskami,

c) kurhanami,

d) reliktnymi działalnościami gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej".

Art 7: "Formami i sposobami ochrony zabytków są:

1) wpis do rejestru zabytków,

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.

2) Uznanie za pomnik historii, zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.

3) utworzenie parku kulturowego,

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego".

Art. 16: "1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

1a. Rada gminy ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie, a także w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości, o podjęciu prac nad utworzeniem parku kulturowego, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego, nie krótszy jednak niż 21 dni od dnia ogłoszenia.

2. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1.

3. Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy.

4. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem.

5. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony.

6. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Art. 17: "1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;

2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;

3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; 3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;

3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;

4) składowania lub magazynowania odpadów.

Art. 18: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

Art. 19: 1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

1) ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) ochronę zabytków nieruchomości, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20: Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Art. 21: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

Art. 22: "1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych.

7. Ewidencje, o których mowa w ust. 1, 2, 4 i 6, mogą zawierać dane osobowe obejmujące:

1) imię, nazwisko i adres zamieszkania lub nazwę i adres siedziby właściciela lub użytkownika zabytku;

2) imię, nazwisko i podpis autora karty ewidencyjnej lub adresowej lub imię i nazwisko osoby, która wypełniła kartę ewidencyjną; 3) imię i nazwisko lub nazwę wykonawcy prac konserwatorskich, prac restauratorskich, badań konserwatorskich lub badań archeologicznych przy zabytku.

Art. 89: Organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Art. 107a. "1. Właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa albo wpisanego do rejestru lub innego zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, który nie powiadomił odpowiednio ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego albo wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia,

2) zagrożeniu dla zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zagrożenia,

3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego, w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany,

4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości – podlega karze pieniężnej w wysokości od 500 do 2000 zł.

2. Karę pieniężną, o której mowa w ust. 1, nakłada w drodze decyzji organ ochrony zabytków, którego właściciel lub posiadacz obowiązany był powiadomić.

Art. 107c. "1. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która uniemożliwia lub utrudnia dostęp do zabytku organowi ochrony zabytków, wykonującemu uprawnienia wynikające z ustawy, podlega karze pieniężnej w wysokości od 500 do 2000 zł.

2. Karę pieniężną, o której mowa w ust. 1, nakłada w drodze decyzji organ ochrony zabytków, któremu uniemożliwiono lub utrudniono dostęp do zabytku.

➤ **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2019, poz. 506, ze zm.),** gdzie w art. 7 ust 1 pkt. 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic,

mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach, w tym:

- **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (*Dz. U. z 2020 r. poz. 293, ze zm.*). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.
- **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (*j. t. Dz. U. z 2020 r. poz. 148, ze zm.*). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Ustawa dotyczy także obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków.
- **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska** (*j. t. Dz. U. z 2020, poz. 284, ze zm.*). W odniesieniu do zieleni zabytkowej objętej ochroną prawną Ustawa reguluje zasady wydawania pozwoleń na wycinkę i pielęgnację zieleni, definiuje wymóg uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz jego kompetencje w zakresie wydawania pozwoleń na podejmowanie prac polegających na usunięciu drzew lub krzewów z nieruchomości zabytkowej lub jej części będącej wpisany do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni.
- **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (*Dz. U. 2020 poz. 55, ze zm.*), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (*j. t. Dz. U. z 2020 r., poz. 65, ze zm.*). Ustawa reguluje zbywanie nieruchomości zabytkowych własności Skarbu Państwa bądź samorządu terytorialnego:
 - art. 13 ust. 4 - Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków,
 - art. 13 ust. 5 - Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków).
- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (*Dz. U. z 2020 r. poz. 194*). Ustawa precyzuje, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną

sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.

- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (*Dz. U. z 2020 poz. 284*). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (*Dz. U. z 2019 r. poz. 917, ze zm.*). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).

Zgodnie z ustawą muzeum realizuje powyższe cele poprzez:

- „1) gromadzenie dóbr kultury w statutowo określonym zakresie,
- 2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych muzealiów,
- 3) przechowywanie gromadzonych dóbr kultury, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych,
- 4) zabezpieczanie i konserwację muzealiów oraz, w miarę możliwości, zabezpieczanie stanowisk archeologicznych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody,
- 5) urządzanie wystaw,
- 6) organizowanie i prowadzenie badań, ekspedycji naukowych oraz prac wykopaliskowych,
- 7) prowadzenie działalności edukacyjnej,
- 8) udostępnianie zbiorów do celów naukowych i edukacyjnych,
- 9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania i korzystania ze zbiorów,
- 10) prowadzenie działalności wydawniczej” (art. 2).

Gmina jako podmiot tworzący (lub przejmujący) muzeum zobowiązana jest do:

- 1) zapewnienia środków potrzebnych do utrzymania i rozwoju muzeum,
- 2) zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonym zbiorom,
- 3) sprawowania nadzoru nad muzeum.

- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (*Dz. U. z 2019 poz. 1479*). Mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (*Dz. U. z 2020 poz. 164*).

Do aktów wykonawczych dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami należy także:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (*Dz. U. z 2019 r. poz. 1721*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (*Dz. U. z 2019 r. poz. 1886*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 28.04.2017 r. ws. Listy Skarbów Dziedzictwa (*Dz. U. z 2017 r. poz. 928*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 16.08.2017 r. ws. dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (*Dz. U. z 2017 r. poz. 1674*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 10.01.2014 r. ws. dotacji na badania archeologiczne (*Dz. U. z 2014 r. poz. 110*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 9.02.2004 r. ws. wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (*Dz. U. z 2004 r., poz. 259*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 25.08.2004 r. ws. organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (*Dz. U. z 2004 r., poz. 2153*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 18.04.2011 r. ws. wywozu zabytków za granicę (*Dz. U. z 2011, poz. 510*).

Przepisy i konwencje międzynarodowe

Problematyka ochrony zabytków, jako ważne zagadnienie dziedzictwa kulturowego znalazła swoje odbicie w międzynarodowych konwencjach. Przepisy i konwencje międzynarodowe stanowią zbiór dokumentów traktowany przez środowisko konserwatorskie jako doktrynalna podstawa ochrony dziedzictwa kulturowego. Część z tych dokumentów została ratyfikowana przez Polskę. Pozostałe, pomimo braku formalnego przyjęcia do stosowania w Polsce, współtworzą obowiązujący zbiór przepisów. Są to:

➤ **Karta Ateńska** uchwalona na IV Kongresie CIAM w Atenach w 1933 r. poruszała jako pierwsza w historii problematykę postaw wobec dziedzictwa kulturowego, doktryn konserwatorskich, panujących w poszczególnych krajach praktyk konserwatorskich. Postulatem Karty jest unikanie rekonstrukcji, tak by zachować autentyczność obiektów zabytkowych, dopuszczalność restauracji w określonych przypadkach, unikanie zasady puryzmu. Karta dopuszcza rekonstrukcję ruin, jako anastylozę, natomiast nowe uzupełnienia - tylko jeżeli miałyby być odróżnialne od autentycznej substancji zabytku. Przy konserwacji zabytku zaleca stosowanie najnowszych metod, a w przypadku budynków uszkodzonych w czasie nagłych kataklizmów dziejowych (wojny) - przywracanie form, jakie posiadały one przed zniszczeniem.

➤ **Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych - Karta Wenecka** to międzynarodowa konwencja kontynuująca i precyzująca zasady ochrony zabytków zawarte w Karcie Ateńskiej. Określa zasady konserwacji i restauracji zabytków architektury, definicję budynku zabytkowego rozszerza o grupy i zespoły budowli. Przyjęta została w 1964 r. przez II Międzynarodowy Kongres Architektów i Techników Zabytków w Wenecji. Karta Wenecka jest podstawowym zbiorem wytycznych konserwatorskich dla prac przy obiektach zabytkowych: Konserwacja zabytków jest konieczna dla zachowania trwałości budowli, ale w jej trakcie nie należy zmieniać układu przestrzennego budynku ani jego wystroju. Chronić powinno się również otoczenie zabytku. Nie powinno się przenosić, ani usuwać żadnych elementów zabytku, chyba że jest to konieczne dla jego ratowania.

Restauracja powinna być podejmowana tylko w razie konieczności. Nie powinno się przeprowadzać rekonstrukcji zabytku - należy uszanować oryginalną substancję konstrukcji oraz materiały. Wszystkie nowo dodane elementy zabytkowego budynku powinny być rozróżnialne od oryginalnych. Tam, gdzie niemożliwe jest zastosowanie technologii tradycyjnych, dopuszczalne jest zastosowanie sprawdzonych technologii nowoczesnych. Fragmenty budowli pochodzące z wszystkich etapów powstawania powinny być chronione. Niedopuszczalne jest umieszczanie wiernych kopii elementów budynku w miejsce oryginalnych.

Prace archeologiczne mogą być wykonywane wyłącznie przez specjalistów. Wykonując prace archeologiczne nie należy modyfikować zabytkowego budynku w celach ukazania dawniejszych warstw archeologicznych.

W trakcie każdych prac konserwatorskich należy wykonywać dokumentację konserwatorską i projektową, którą należy udostępnić w publicznych archiwach.”

➤ **Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego** została przyjęta w Paryżu 16 listopada 1972 r. na siedemnastej sesji Konferencji Generalnej ONZ dla Wychowania, Nauki i Kultury (UNESCO). 6 maja 1976 r. konwencja w całości została ratyfikowana przez Polskę (opublikowana w Dz. U. z 1976 r., Nr 32 poz. 190). Utworzono Polski Komitet ICOMOS. W lutym 1996 r. opracowane zostały „Wytyczne dla realizacji Konwencji...” określające m.in. kryteria kwalifikacji dziedzictwa na Listę Światową Dziedzictwa.

W myśl dokumentu „za dziedzictwo kulturalne i naturalne uważane są:

- zabytki: dzieła architektury, dzieła monumentalnej rzeźby i malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, grotty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;

- miejsca zabytkowe: dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również strefy, a także stanowiska archeologiczne, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego.

- dziedzictwo naturalne: pomniki przyrody utworzone przez formacje fizyczne lub biologiczne albo zgrupowania takich formacji, przedstawiające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki lub ich zachowania, miejsca lub strefy naturalne o ściśle oznaczonych granicach, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia, zachowania lub naturalnego piękna.

Konwencja określa zakres ochrony dziedzictwa na poziomie krajowym i międzynarodowym i w tym celu ustanowiła Międzynarodowy Komitet Ochrony Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego prowadzący Listę Dziedzictwa Światowego, utworzyła Fundusz Ochrony Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego oraz określiła warunki i tryb udzielania pomocy międzynarodowej. Państwa, jako strony przyjmujące Konwencję, zobowiązują się „wszelkimi właściwymi środkami, a w szczególności przez ustalanie odpowiednich programów oświatowych i informacyjnych, wzmacniać w swoich społeczeństwach poszanowanie i przywiązanie do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego”. Ponadto zobowiązują się do ustanowienia skutecznego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i naturalnego o wyjątkowym znaczeniu dla całej ludzkości, zorganizowanego w sposób stały i zgodny z metodami współczesnej nauki. Realizacja tych zadań polegać ma m.in. na włączaniu ochrony dziedzictwa do programów planowania ogólnego, podejmowaniu środków prawnych, naukowych i technicznych oraz administracyjnych i finansowych w celu identyfikacji, ochrony, konserwacji, rewaloryzacji i ożywienia tego dziedzictwa.

➤ **Rezolucja Parlamentu Europejskiego** dotycząca ochrony dziedzictwa kulturowego została przyjęta przez Parlament Europejski 13 maja 1974 r. wyraża potrzebę działania Wspólnoty Europejskiej w obszarze kultury, w szczególności w celu ochrony dziedzictwa kulturowego. Parlament Europejski zalecił znaczne przyspieszenia wysiłków na rzecz zachowania zagrożonego dziedzictwa architektoniczno-przyrodnicze, które odzwierciedla tożsamość kulturową Europy.

➤ **Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy** (Granada, 3 października 1985 r.) weszła w życie 1 grudnia 1987 r. Została ratyfikowana przez Polskę 18 marca 2010 r. Zasadniczym celem dokumentu jest ochrona europejskiego dziedzictwa architektonicznego. Konwencja definiuje pojęcie dziedzictwa architektonicznego, zwraca uwagę na potrzebę jego ochrony na poziomie europejskim. Dokument zwraca również uwagę na konieczność rozpoznania zasobów mających

podlegać ochronie oraz tworzenia i wdrażania systemu ich ochrony. Sygnatariusze zobowiązują się do prowadzenia działań systemowych w celu zapewnienia ochrony i opieki nad dziedzictwem architektonicznym, przyjęcia zintegrowanej polityki konserwacji zabytków, a także do wymiany informacji na temat polityki konserwacji zabytków. Konwencja mówi o dużej roli społeczeństwa w procesie ochrony zabytków, podkreśla wagę promocji dziedzictwa i budowania świadomości społecznej w zakresie ochrony zabytków.

➤ **Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona) tzw. Konwencja Maltańska** (La Valetta, 16 stycznia 1992 r.) Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej przyjął i ratyfikował Konwencję 13 grudnia 1995 r. (opublikowana w Dz. U. z 1996 r., Nr 120 poz. 564). Jej celem jest ochrona dziedzictwa archeologicznego, jako źródła zbiorowej pamięci europejskiej oraz jako instrumentu do badań historycznych i naukowych. Konwencja definiuje i identyfikuje dziedzictwo archeologiczne oraz podaje metody jego ochrony. Zobowiązuje strony do ustanowienia prawnego systemu ochrony dziedzictwa archeologicznego. Zapisy traktują o finansowaniu badań i konserwacji, gromadzeniu i rozpowszechnianiu badań naukowych, kształtowaniu świadomości publicznej, zapobieganiu nielegalnemu obiegowi przedmiotów dziedzictwa archeologicznego, oraz międzynarodową wzajemną pomocą techniczną i naukową.

➤ **W Traktacie ustanawiającym Wspólnotę Europejską** w 1993 r., w myśl art. 151 Wspólnota wspiera oraz uzupełnia działania państw członkowskich w celu zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego o znaczeniu europejskim. Początkowa współpraca Wspólnoty dotycząca wspierania prac restauratorskich zostały rozszerzone na muzea, zbiory, biblioteki, archiwa oraz na dziedzictwo archeologiczne i architektoniczne, dziedzictwo przyrody (krajobrazy i tereny przyrodnicze), dziedzictwo językowe i kulinarne oraz tradycyjne zajęcia. Działania Wspólnoty w obszarze kultury polegać mają na stworzeniu przestrzeni kulturowej wspólnej dla Europy, opartej na wspólnym dziedzictwie kulturowym.

➤ **Europejska konwencja krajobrazowa** (Florencja, 22 października 2000 r.) została ratyfikowana 24 czerwca 2004 r. przez Prezydenta Rzeczypospolitej (opublikowana w Dz. U. z 2006 r., Nr 14 poz. 98). Konwencja uznaje krajobraz za elementarny składnik europejskiego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Stawia za cel zrównoważenie i zachowanie proporcji pomiędzy potrzebami społecznymi, działalnością gospodarczą i środowiskiem. Promuje ochronę i planowanie krajobrazu oraz organizowanie współpracy europejskiej w tematyce krajobrazu. Postuluje prawne uznanie krajobrazu, jako ważnego komponentu otoczenia ludzi oraz podstawy ich tożsamości, ustanowienie i wdrożenie polityki w zakresie jego ochrony, zintegrowanie krajobrazu z lokalną polityką w zakresie planowania regionalnego i urbanistycznego oraz z własną polityką kulturalną, środowiskową, rolną, społeczną i gospodarczą, która bezpośrednio lub pośrednio oddziałuje na krajobraz. Konwencja zobowiązuje do działań na rzecz szkolenia specjalistów w zakresie oceny krajobrazu, tworzenia programów szkolenia dotyczących polityki, ochrony, gospodarki i planowania w zakresie krajobrazu, przeznaczonych dla specjalistów w sektorze prywatnym i publicznym, i dla stowarzyszeń związanych z krajobrazem, a ponadto do promowania w szkołach i na uniwersytetach nauk związanych z krajobrazem i zagadnieniami jego ochrony, gospodarki i planowania. Zobowiązuje także do podejmowania działań na rzecz rozpoznawania krajobrazów na obszarach własnych terytoriów.

➤ **Konwencja w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego** (Paryż, 2000 r.) to konwencja UNESCO przyjęta w Polsce i ogłoszona w Dz. U. z 2007 r., Nr 215 poz. 1585. Dokument porusza kwestie promowania szacunku dla różnorodności kulturowej, uświadamianie jej wartości na poziomach lokalnych, krajowych i międzynarodowych oraz jej znaczenia dla ludzkości. Konwencja uznaje, że kultura jest jedną z głównych sił napędowych rozwoju, a kulturowe aspekty rozwoju są tak istotne jak aspekty ekonomiczne, bowiem są nośnikami tożsamości, wartości oraz znaczeń. Konwencja akcentuje wielokulturowość jako bogactwo jednostek i społeczeństw. Wskazuje na potrzebę jej ochrony i promowania oraz uznaje, że jest ona podstawowym warunkiem trwałego i zrównoważonego rozwoju.

➤ **Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego** (Paryż, 17 października 2003 r.) za cel stawia ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego, zapewnienie poszanowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego wspólnot, grup oraz jednostek, doprowadzenie na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym do wzrostu świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie międzynarodowej współpracy i pomocy w celu realizacji postanowień tejże Konwencji. Konwencja zobowiązuje państwa do podjęcia kroków mających zapewnić ochronę dziedzictwa niematerialnego znajdującego się na ich terytorium, określenie i zdefiniowanie jego elementów oraz prowadzenie rejestrów niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

➤ **Dokument w sprawie edukacji konserwatorów-restauratorów dzieł sztuki i warunków uprawniających do wykonywania zawodu** (Toruń, 8-9 maja 2003 r.) został zatwierdzony przez IV Generalne Zgromadzenie ENCORE (Europejskiej Sieci Wyższego Szkolnictwa Konserwatorskiego, wspólny z ECCO). Dokument Europejskiego Zrzeszenia Krajowych Związków Konserwatorów Restauratorów ECCO przyjęty przez Komisję Europejską w Brukseli w § 20 mówi: „Dziedzictwo kulturowe jest częścią definicji europejskiej tożsamości. Stanowi fundamentalny wyraz bogactwa i różnorodności europejskiej kultury. Ochrona dziedzictwa kulturowego, niezastąpionego świadectwa przeszłości, leży we wspólnym interesie Państw Członkowskich, które muszą zapewnić przekazanie tego dziedzictwa przyszłym pokoleniom. Dlatego opieka i konserwacja oraz wymogi użytkowania i umożliwienia dostępu do dziedzictwa kulturowego zarówno w sektorze publicznym, jak i prywatnym leży w publicznym interesie.”

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym

Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Nieporęt zgodny jest z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się GPONZ połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

4.1.1 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022¹

Najważniejszym w skali kraju dokumentem związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego jest Krajowy Program Opieki nad Zabytkami. Dokument ten obejmuje lata 2019-2022. Został on przyjęty Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

Głównym celem *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

W ramach programu będą realizowane następujące cele:

Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami;

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działań 1.1: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.

Zadania:

¹ *Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022*, przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 13 sierpnia 2019 r.

- ✓ szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.
- ✓ budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym.
- ✓ merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.
- ✓ konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Kierunek działań 1.2: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Zadania:

- ✓ wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich.
- ✓ ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich.
- ✓ wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego.
- ✓ powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Kierunki działań 2.1: Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

- ✓ upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działań 2.2: Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

- ✓ podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości kulturowego.

Kierunki działań 3.1: Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.

- ✓ kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.
- ✓ Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Kierunek działań 3.2: Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

- ✓ program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

4.1.2 Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013² oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020³.

Drugim ważnym dokumentem związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego, funkcjonującym na poziomie kraju, jest *Narodowa Strategia Rozwoju Kultury* z uzupełnieniem na lata 2004-2020. Określa ona działania konieczne do zrealizowania w regionie. Podkreśla przy tym ważność działań na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów w Polsce. Główne założenia Strategii związane z ochroną dziedzictwa kulturowego, to m.in.: działania zmierzające do aktywnego zarządzania zasobami materialnego dziedzictwa kulturowego poprzez poprawę stanu zabytków, zwiększenie ich dostępności dla turystów, inwestorów, mieszkańców, adaptacje, zwiększenie atrakcyjności regionów dzięki wykorzystaniu przez nie wartości wynikających z lokalnego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz edukacja i wdrażanie metod nowoczesnego administrowania związanego z ochroną i zachowaniem zabytków.

²Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004 – 2013, Ministerstwo Kultury.

³Uzupełnienie narodowej strategii rozwoju kultury na lata 2004 – 2020, Ministerstwo Kultury, Warszawa 2005

Jednym z instrumentów, za pomocą których realizowane są wspomniane cele Strategii jest "Narodowy Program Kultury. Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego na lata 2004-2020". Podstawą do jego sformułowania jest uznanie dziedzictwa kulturowego za wartość mającą wpływ na rozwój i upowszechnienie kultury, a także za potencjał regionów służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

Narodowy Program Kultury "Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego" określa działania w sferze ochrony zabytków, m.in.: przygotowanie skutecznego systemu prawnego-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami; podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa; poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służby konserwatorskiej; intensyfikacja ochrony; upowszechnienie dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne rekreacyjne i inne cele społeczne; zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

4.1.3 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020⁴

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 została przyjęta uchwałą nr 61 przez Radę Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu SRK 2020. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski, w którego ramach określono cztery cele szczegółowe.

W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, a zwłaszcza jego Priorytet 4.1 „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”. Wytyczone tutaj kierunki działań to:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym,

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu,

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii jako „kluczowy element potencjału kulturowego”, a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa”. W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

4.1.4 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030⁵

Dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski przyjęty został przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długiej perspektywie czasowej. Szczególny nacisk położony został na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, który decyduje o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe.

W ramach dokumentu zdefiniowane zostały m.in. uwarunkowania polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat. Uwzględniono wśród nich także uwarunkowania wynikające z dziedzictwa kulturowego. Zdiagnozowano m.in. niski, niezgodny z posiadanym potencjałem rozwojowym, poziom wykorzystania funkcji symbolicznych i promocyjnych zasobów dziedzictwa kulturowego.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 uwzględnia powiązania polityki przestrzennej z ochroną i opieką nad zabytkami oraz zalecenia odnoszące się do zachowania i wykorzystania dziedzictwa kulturowego Polski:

1. rewitalizacja historycznych i zabytkowych obiektów w celu wzmocnienia i wyeksponowania ich funkcji;

⁴ *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020*, przyjęta uchwałą nr 61 przez Radę Ministrów z dnia 26 marca 2013 r., Warszawa 2013 r.

⁵ *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, przyjęta przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r., Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2012.

2. zabezpieczenie możliwości dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego w oparciu o zachowanie w dobrym stanie zasobów naturalnych, kulturowych i lokalnych walorów środowiska;
3. zachowanie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, w tym najcenniejszych fragmentów przestrzeni przyrodniczej, w procesie trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego – przy aktywnym udziale różnorodnych partnerów, w szczególności społeczności lokalnych;
4. rozpoznanie i zachowanie charakterystycznych krajobrazów przyrodniczych i historycznych oraz związanych z nimi elementów symbolicznych o charakterze dóbr materialnych lub stanowiących część niematerialną dziedzictwa kultury oraz rozwój współczesnych krajobrazów kulturowych;
5. wykorzystanie unikalnych zasobów krajobrazu kulturowego i budowanie specjalizacji terytorialnej w celu rozwoju lokalnych rynków pracy;
6. ochrona i wykorzystanie dla harmonijnego rozwoju obszarów wiejskich ich potencjału przyrodniczego, krajobrazowego i kulturowego;
7. dbałość o zabytki oraz dziedzictwo kulturowe, kultywowanie tradycji lokalnych, sprzyjające rozwojowi turystyki i wspomagające proces budowania/wzmacniania tożsamości kulturowej;
8. kompleksowe lokalne programy rewitalizacji powinny zapewniać poprawę stanu budynków mieszkalnych i budynków użyteczności publicznej, ochronę dziedzictwa kulturowego, zapewnienie wysokiej jakości przestrzeni publicznych, poprawę transportu publicznego, itp.;
9. zintegrowana ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego;
10. prowadzenie aktywnej polityki konserwatorskiej i promocyjnej w stosunku do zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i zabytkowych obiektów kultury, obejmującej określenie przestrzeni i obiektów poddanych ochronie lub wskazanych do ochrony, prowadzenie monitoringu zachowania zasobów; powstanie list krajobrazów i obiektów o unikatowych wartościach przyrodniczych, historycznych, archeologicznych, szczególnie o cechach symbolu, a także upowszechnienie listy krajobrazów zagrożonych;
11. zabezpieczenie dziedzictwa przed skutkami klęsk żywiołowych;
12. edukacja obywatelska w zakresie budowania powszechnego przekonania, że polska przestrzeń pojmowana jako bogactwo naturalne i dziedzictwo kulturowe podlega zasadom zrównoważonego rozwoju, a ład przestrzenny jest dobrem publicznym.

4.1.5 Strategia Rozwoju Kraju 2020 - Aktywne społeczeństwo, Konkurencyjna gospodarka, Sprawne państwo⁶

Strategia Rozwoju Kraju 2020 została uchwalona przez Radę Ministrów dnia 25 września 2012 r. Jest to główna strategia rozwojowa w średnim horyzoncie czasowym, wskazuje strategiczne zadania państwa, których podjęcie w perspektywie najbliższych lat jest niezbędne, by wzmocnić procesy rozwojowe.

Strategia wyznacza trzy obszary strategiczne, w których będą się koncentrować główne zadania:

1. Sprawne i efektywne państwo;
2. Konkurencyjna gospodarka;
3. Spójność społeczna i terytorialna.

W Strategii pojawiają się zapisy mówiące o wprowadzeniu obowiązku sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego obszarów funkcjonalnych obejmujących obszary miejskie, a w szczególności metropolitalne, tereny wrażliwe rozwojowo, związane z ochroną między innymi dziedzictwa kulturowego (Cel I.1. Przejście od administrowania do zarządzania rozwojem, Priorytet I.1.5. Zapewnienie ładu przestrzennego).

Drugim ważnym, podkreślonym przez strategię obszarem jest digitalizacja zasobów dziedzictwa narodowego oraz zapewnienie właściwego ich przechowywania (Cel II.5. Zwiększenie wykorzystania technologii cyfrowych, Priorytet II.5.3. Zapewnienie odpowiedniej jakości treści i usług cyfrowych; Cel III.2. Zapewnienie dostępu i określonych standardów usług publicznych, Priorytet III.2.1. Podnoszenie jakości i dostępności usług publicznych).

⁶Strategia Rozwoju Kraju 2020, dokument przyjęty uchwałą Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r., Warszawa 2012 r.

Ponadto wspierany będzie rozwój infrastruktury społecznej - w tym infrastruktury kulturalnej - oraz działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, co stanowi ważny czynnik rozwoju i podnoszenia atrakcyjności gminy (Cel III.3. Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju oraz integracja przestrzenna dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych, Priorytet III.3.2. Wzmacnianie ośrodków wojewódzkich).

4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Podczas wykonywania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy wynikające z dokumentów na poziomie:

- Wojewódzkim: Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku. Innowacyjne Mazowsze; Strategia Rozwoju Turystyki w województwie mazowieckim na lata 2014 - 2020; Strategia Rozwoju Kultury w województwie mazowieckim na lata 2015 - 2020; Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego.
- Powiatowym: Strategia Rozwoju Powiatu Legionowskiego na lata 2016 - 2025; Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami gminy Nieporęt jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy.

4.2.1 Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030

Strategia jest dokumentem, którego zapisy powinny mieć wpływ na kształt przyszłego rozwoju przez określenie długookresowych procesów rozwojowych w regionie. Przez strategię rozumie się wybór takiej drogi rozwoju i wynikających z niej działań, aby osiągnąć w maksymalnym stopniu realizację celu, uznanego w danej strategii za nadrzędny (główny). Strategia uwzględnia także hierarchizację poszczególnych działań i problemów według stopnia ich ważności, co ma znaczenie w przypadku ich kolizji. Określa też priorytety, co warunkuje skuteczność wykorzystania posiadanych środków i zasobów. Wskazanie najważniejszych problemów daje podstawę do wykorzystania ustaleń strategii jako narzędzia koordynacji działań samorządu województwa i ich integracji wokół realizacji najważniejszych dla regionu celów.

Istotą strategii jest wskazanie celów rozwojowych, których realizacja zapewni utrzymanie trwałego rozwoju. Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku dotyczy wszystkich uczestników życia społeczno-gospodarczego regionu. Wskazuje działania, które należy realizować, aby osiągnąć przyjęte cele rozwojowe. Cele rozwojowe podporządkowane są wizji województwa: Mazowsze to region spójny terytorialnie, innowacyjny z wysokim wzrostem gospodarczym i bardzo dobrymi warunkami życia jego mieszkańców.

Z uwagi na duże zróżnicowanie przestrzenne rozwoju województwa mazowieckiego, konieczne jest prowadzenie polityki zmniejszającej te dysproporcje. Nadrzędnym (głównym) celem Strategii jest: Zmniejszenie dysproporcji rozwoju w województwie mazowieckim, wzrost znaczenia Obszaru Metropolitalnego Warszawy w Europie. Osiągnięcie tego celu będzie możliwe poprzez przyspieszenie wzrostu gospodarczego, generowanego przez rozwój produkcji i przemysłu ukierunkowanego na eksport, szczególnie w branży średniozaawansowanych i zaawansowanych technologii.

Cel główny wynikający z wizji województwa jest możliwy do osiągnięcia poprzez realizację działań priorytetowego celu strategicznego, wzmacnianego działaniami podporządkowanymi celom strategicznym oraz ramowym celem strategicznym.

Wyodrębniono sześć obszarów tematycznych: gospodarka, ze szczególnym uwzględnieniem przemysłu i produkcji (priorytetowy cel strategiczny), przestrzeń i transport, społeczeństwo, środowisko i energetyka oraz kultura i dziedzictwo.

W dalszej części dokumentu omówiono diagnozę sytuacji społeczno-gospodarczej i potencjał województwa mazowieckiego, wyodrębniając kulturę i dziedzictwo. Zawarto informacje o różnych grupach zabytków a następnie dokonano analizy SWOT, w której wśród mocnych stron wymieniono:

- ✓ bogate zasoby dziedzictwa kulturowego, m.in. zamki, pałace, dwory, zabytki militarne i miejsca pamięci narodowej,
- ✓ bogate i różnorodne tradycje kulturowe • liczne podmioty prowadzące działalność kulturalną, w tym instytucje krajowe,
- ✓ duży ruch turystyczny w skali kraju, w tym zwłaszcza w Warszawie,
- ✓ liczne imprezy kulturalne,
- ✓ wysoka w stosunku do krajowej aktywność społeczna w zakresie opieki i ochrony wartości kulturowych.

Wśród słabych stron wymieniono m. in.:

- ✓ niskie poczucie tożsamości regionalnej,
 - ✓ zły stan techniczny obiektów zabytkowych,
 - ✓ niewystarczający poziom informacji i promocji turystycznej regionu,
 - ✓ niski poziom cyfryzacji zabytków i utrudniony dostęp do materiałów i baz danych z tego zakresu,
 - ✓ niewystarczająca i nierównomiernie rozmieszczona baza turystyczna.
- Wśród szans wymieniono, m.in.:
- ✓ wzrost znaczenia turystyki w gospodarce krajowej i tworzeniu PKB,
 - ✓ rozszerzenie edukacji społecznej związanej z ochroną i opieką nad zabytkami,
 - ✓ wprowadzanie i upowszechnianie nowych technologii informacyjnych w dziedzinie kultury i turystyki,
 - ✓ zwiększenie zainteresowania turystyką w regionie w wyniku organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych o charakterze międzynarodowym.

Wśród zagrożeń wymieniono, m. in.:

- ✓ niewystarczający poziom finansowania kultury,
- ✓ brak skutecznych ram prawnych w zakresie rewitalizacji oraz ochrony i opieki nad zabytkami,
- ✓ brak współpracy władz na różnych poziomach administracji w zakresie ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego,
- ✓ słaba promocja kultury w kraju i zagranicą.

W dalszej części Strategii stwierdzono, że osiągnięcie celu ramowego, jakim jest: Wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego oraz walorów środowiska przyrodniczego dla rozwoju gospodarczego regionu i poprawy jakości życia, będzie wymagać realizacji działań w kierunku:

- ✓ Wykorzystania walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego do zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu;
- ✓ Kreowania miast jako centrów aktywności kulturalnej;
- ✓ Wspierania rozwoju przemysłu kreatywnego;
- ✓ Wykorzystania dziedzictwa kulturowego w działalności gospodarczej;
- ✓ Upowszechnianie kultury i twórczości.

W uszczegółowionych kierunkach działań, w ramach upowszechniania kultury i twórczości, podkreślono, że wskazana jest cyfryzacja zasobów dziedzictwa kulturowego w celu ich standaryzacji i zwiększenia dostępności.

Skuteczność wdrażania i realizacji celów określonych w Strategii rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku będzie podlegała monitorowaniu i ewaluacji. Monitorowanie i ewaluacja wskaźników realizacji Strategii ma na celu weryfikację skuteczności działalności Samorządu Województwa Mazowieckiego. Za monitorowanie odpowiedzialne będzie Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie. Co najmniej raz w roku wydawany będzie raport z realizacji Strategii, zawierający ocenę działalności Samorządu Województwa Mazowieckiego w zakresie realizacji Strategii.

4.2.2 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego 2018

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego został przyjęty Uchwałą nr 22/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 19 grudnia 2018 r.

W pierwszej części dokumentu zostały omówione uwarunkowania odnośnie występowania dóbr kultury. Stwierdzono, że na obszarze województwa mazowieckiego zlokalizowane są obiekty i obszary o szczególnym znaczeniu dla kultury polskiej jak i światowej. Zasoby dziedzictwa

kulturowego województwa mazowieckiego obejmują zabytki objęte formami ochrony prawnej oraz elementy dziedzictwa ujęte w gminnych ewidencjach zabytków. Formami ochrony objęte są:

- zabytki wpisane do rejestru zabytków, w tym:
 - ✓ nieruchome (7.358 zabytków), w tym: mieszkalne, sakralne, zieleń, obronne, transportowe/zespoły, zamki, zabytkowe cmentarze, układy przestrzenne, rezydencjonalne, parki, zabytki mające znaczenie symboliczne,
 - ✓ ruchome, obejmujące zabytki sztuki i rzemiosła artystycznego (20 727 obiektów),
 - ✓ archeologiczne (407 zabytków), spośród nich najliczniejszą grupę stanowią zabytki o funkcji osadniczej (osady) oraz funkcji obronnej (grodziska).
- zabytki uznane za pomnik historii,
- zabytki ujęte w gminnych ewidencjach zabytków (ponad 28 tys. zabytków).

Ponadto do form ochrony zabytków, zgodnie z Ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, należą: wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego. Na terenie województwa mazowieckiego występują obiekty i obszary uznane za dobra kultury współczesnej, których wskazanie ma na celu ich ochronę oraz zachowanie dla przyszłych pokoleń.

W zakresie zachowania ciągłości dziedzictwa kulturowego i ochrony krajobrazów kulturowych w Planie wskazuje się: obszary i obiekty o istotnym znaczeniu dla województwa mazowieckiego z zakresu ochrony krajobrazu kulturowego, dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- ✓ obszary i obiekty objęte ochroną prawną,
- ✓ postulowane parki kulturowe: - Twierdzy Modlin; obszaru wokół Zamku w Liwie; obszaru Czersk - Góra Kalwaria; obszaru Iłża - Sienno; „Ziemia Chełmońskiego w Adamowiznie” (gm. Grodzisk Mazowiecki); „Góry Szwedzkie” (gm. Grodzisk Mazowiecki); „Układu ruralistycznego Izdebnia Kościelnego”(gm. Grodzisk); Uzdrowski Otwock; Reduta 1939 (okolice Mławy); Folkloru Kołbielskiego; Historyczne Centrum Warszawy; Nowa i Stara Praga w Warszawie; Żoliborz Historyczny w Warszawie; obszarów miast ogrodów: Podkowy Leśnej, Konstancina-Jeziorny, Ząbek.
- ✓ pasma przyrodniczo-kulturowe: - pasma rzeczne: Wisły, Pilicy, Bugu, Narwi, Liwca, Omulwi, Wkry, Skrwy, Wilgi, Jeziorki; - pasma kolei Warszawsko-Wiedeńskiej i WKD. - obszary kolonizacji olenderskiej (w tym Urzecze) i osadnictwa puszczańskiego;
- ✓ regiony etnograficzne oraz krainy historyczne: - Ziemia Dobrzyńska i Kujawy, związane z osadnictwem nadwiślańskim od Włocławka do Płocka; obszary tradycji przemysłowych Staropolskiego Okręgu Przemysłowego i Centralnego Okręgu Przemysłowego.
- ✓ ośrodki tożsamości kulturowej regionu: Brochów, Brok, Chlewiska, Ciechanów, Czarnolas, Czersk, Czerwińsk nad Wisłą, Góra Kalwaria, Iłża, Kadzidło, Korczew, Kozienice, Liw, Łyse, Maciejowice, Modlin, Myszyniec, Niepokalanów, Opinogóra, Orońsko, Ostrołęka, Otwock, Płock, Przysucha, Pułtusk, Radom, Sanniki, Siedlce, Sierpc, Solec nad Wisłą, Sucha, Sycyna, Szydłowiec, Ślężany, Warszawa, Wyszaków, Węgrów, Wyszogród, Zwoleń, Żelazowa Wola, Żyrardów;
- ✓ dobra kultury współczesnej.

Plan określa następujące działania:

- realizację zadań wskazanych w wojewódzkim programie opieki nad zabytkami;
- zachowanie i kreowanie ładu przestrzennego, zachowanie walorów krajobrazu kulturowego oraz kształtowanie pasm przyrodniczo-kulturowych o znaczeniu regionalnym poprzez: przeciwdziałanie negatywnym efektom urbanizacji i reurbanizacji;
- wzmocnienie przestrzennych walorów obiektów oraz układów przestrzennych (w tym obiektów i obszarów poprzemysłowych) poprzez rewitalizację, restaurację oraz rekultywację;
- ochronę, rewitalizację i rewaloryzację obiektów i obszarów historycznych (zwłaszcza architektury drewnianej i poprzemysłowej, dworskiej, obronnej, dorobku nauki i techniki) w tym zabytków mających znaczenie symboliczne;

- odbudowę i rekonstrukcję dóbr należących do światowego i krajowego dziedzictwa po zniszczeniu w wyniku konfliktów zbrojnych lub katastrof spowodowanych zagrożeniami naturalnymi;
- wykorzystanie sieci miast historycznych oraz atrakcji krajobrazowo-architektonicznych, m.in. dla wyznaczania szlaków turystyki kulturowej;
- tworzenie szlaków kulturowych (w tym szlaku kulturowego Cudu nad Wisłą roku 1920, Józefa Wilkonia i szlaku bohaterów Powstania Warszawskiego);
- budowę i rozbudowę muzeów (w tym Stacji Muzeum, Muzeum Centralnego Okręgu-Przemysłowego na terenie dawnej Fabryki Broni, Muzeum w Ossowie 1920 roku);
- ochronę dziedzictwa kultury ludowej o dużym znaczeniu dla kształtowania tożsamości regionalnej i lokalnej - krajobrazu kulturowego i tradycji ludowych na obszarach kolonizacji olenderskiej (w tym Urzecza) oraz osadnictwa puszczańskiego.

4.2.3 Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami Województwa Mazowieckiego na lata 2018-2021

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2018-2021 został przyjęty Uchwałą NR 174/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego dnia 13 listopada 2018 r.

Po dokonaniu analizy SWOT sformułowano wniosek generalny, który brzmi: W ciągu najbliższych 4 lat należy wykorzystać obecną dobrą koniunkturę dla dziedzictwa, związaną z pojawieniem się nowych instrumentów prawnych (ustawy „krajobrazowej”, ustawy o rewitalizacji), nowych rozwiązań instytucjonalno-finansowych oraz z rozwojem technologii cyfrowej, dla zdecydowanego wzmocnienia opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim. Należy skoncentrować się na obszarach priorytetowych a nie rozpraszać ograniczonych środków. Należy docenić rolę powszechnej edukacji i aktywności obywatelskiej. Priorytetem powinny być najmniej trwałe elementy dziedzictwa, których ocalenie jest zadaniem najpilniejszym, gdyż są one narażone na szczególne rodzaje zagrożeń (architektura drewniana, krajobraz kulturowy) lub są szczególnie ulotne i nietrwałe (dziedzictwo niematerialne). Jednym z kluczowych zadań musi być tworzenie cyfrowych dokumentacji obiektów zabytkowych.

Poszczególne części diagnozy były podsumowane konkluzjami dotyczącymi danych fragmentów. Wiele z tych konkluzji nie znalazło się następnie w analizie SWOT, ponieważ analiza siłą rzeczy odnosi się do sytuacji opieki nad zabytkami ujętej całościowo, tymczasem konkluzje szczegółowe z diagnozy podsumowują często zjawiska wycinkowe, lecz istotne. Toteż zespół ekspercki zdecydował się uzupełnić analizę SWOT wyborem istotnych konkluzji strategicznych. Oto konkluzje z diagnozy:

- ✓ Odrębność tradycji i dziedzictwa trzech części województwa widać do dziś w wielu analizach. Należy się spodziewać, że tym bardziej odrębność ta może być widoczna w kontekście ochrony dziedzictwa.
- ✓ Wydatki gmin województwa mazowieckiego na ochronę zabytków i opiekę nad nimi są zastanawiająco niskie i wynoszą tylko minimalnie ponad 6 zł rocznie na mieszkańca. Przy takim poziomie inwestowania w stan dziedzictwa nie można się spodziewać choćby niepogarszania się stanu zabytków, nie mówiąc już o poprawie ich stanu.
- ✓ Należy uznać za nierealistyczne oczekiwanie gmin na wsparcie rządowe dla poprawy stanu zabytków. Właściciele powinni wiedzieć, że to na nich spocznie główny ciężar utrzymania zabytku.
- ✓ Obecny pojedynczy wpis na Krajową Listę Dziedzictwa Niematerialnego dalece nie odzwierciedla bogactwa dziedzictwa niematerialnego województwa mazowieckiego.
- ✓ Konieczne jest sformułowanie jednolitej metodologii do określenia stanu zabytków.
- ✓ Właściciele prywatni zabytków są najliczniejszą grupą, jednak dziedzictwo znajdujące się w ich rękach wymaga największych działań zaradczych.
- ✓ Zainteresowanie powiatów dla tworzenia PONZ jest bardzo małe.
- ✓ Mazowieckie to województwo silnie rozwarstwione, a jego JST pod względem dochodów mają krańcowo zróżnicowany potencjał rozwojowy.
- ✓ Tylko co piąta gmina mazowiecka wydała w 2016 r. jakiegokolwiek środki na zabytki!
- ✓ W nowym Programie powinna być wprowadzona struktura zadaniowa, co powinno sprzyjać zarówno realizacji Programu, jak i jego monitoringowi i ocenie jego wykonania.

- ✓ Nowe zagrożenia dla dziedzictwa wymagają nowych odpowiedzi. Planowane działania powinny uwzględniać nie tylko wyzwania największe ilościowo, ale też nie ignorować sygnałów o nowych ryzykach, nawet jeśli dotyczą węższej skali.
- ✓ W ramach części planistycznej konieczne jest określenie dokładnych narzędzi jakimi może posłużyć się samorząd województwa w realizacji zamierzeń programu.
- ✓ Potrzebne jest też stworzenie zunifikowanych standardów określania stanu technicznego zabytków.
- ✓ Potrzebne jest poszerzenie i pogłębienie wiedzy na temat ginących zawodów, w tym także zawodów typowych dla miejskiego krajobrazu kulturowego.

Założeniem strategicznym programu jest określenie misji. Przyjęta misja brzmi: Podnieść skuteczność opieki nad zabytkami i dziedzictwem niematerialnym w województwie mazowieckim. Misja to generalna wartość, do której dążenie jest niezmiennym celem samorządu województwa w perspektywie długoletniej.

Misja opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim musi stanowić inspirującą odpowiedź na zdefiniowany generalny problem ochrony dziedzictwa w województwie.

W ramach programu określono cztery obszary strategiczne: Obszar strategiczny A: Edukacja kształtująca świadomość i postawy. W ramach tego obszaru strategicznego usytuowano cele związane z kształtowaniem świadomości i postaw pożądanych z punktu widzenia opieki nad zabytkami i troski o dziedzictwo. Zidentyfikowano dwa takie cele:

- Cel A.1. Wprowadzić w edukacji powszechnej elementy edukacji o dziedzictwie;
 - Przedsięwzięcie A. 1. 1. Tożsamość lokalna - wartość unikalna
 - Przedsięwzięcie A.1.2. „Odkrywamy nasze dziedzictwo” - coroczny konkurs fotograficzny
- Cel A.2. Wspierać edukacyjnie samorządy lokalne i właściciele zabytków.
 - Przedsięwzięcie A.2.1. Mazowieckie Centrum Wiedzy o Zabytkach
 - Przedsięwzięcie A.2.2. Konkurs „Renowacja Roku”
 - Przedsięwzięcie A.2.3. Dziedzictwo niematerialne - na listę UNESCO

Obszar strategiczny B. Optymalizacja systemu dostępu do środków. W ramach tego obszaru strategicznego usytuowano cele związane ze zwiększeniem efektywności finansowania opieki nad zabytkami. Zidentyfikowano dwa takie cele:

- Cel B.1. Zoptymalizować system dotacji wojewódzkich.
 - Przedsięwzięcie B.1.1. Dotacje do prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach zabytkowych.
- Cel B.2. Wzorcowo dbać o zabytki własne województwa.
 - Przedsięwzięcie B.2.1. Finansowania prac przy obiektach zabytkowych, których właścicielem jest Samorząd Województwa Mazowieckiego.

Obszar strategiczny C. Skuteczne narzędzia działania. W ramach tego obszaru strategicznego usytuowano cele skierowane na wzmocnienie skutecznej ochrony najbardziej wrażliwego dziedzictwa przed zniszczeniem i współpracy międzysektorowej dla ratowania zabytków. Zidentyfikowano trzy takie cele:

- Cel C.1. Ograniczać ryzyko utraty najmniej trwałych elementów dziedzictwa.
 - Przedsięwzięcie C.1.1. Inwentaryzacja stylów architektury drewnianej województwa,
 - Przedsięwzięcie C.1.2. Spójny krajobraz kulturowy - katalog projektów,
 - Przedsięwzięcie C.1.3. Nasza żywa tradycja.
- Cel C.2. Poprawić poziom współpracy na rzecz dziedzictwa.
 - Przedsięwzięcie C.2.1. Stała współpraca Samorząd Województwa - MWKZ - oddział NID.
- Cel C.3. Wzmocnić potencjał promocyjny zabytków.
 - Przedsięwzięcie C.3.1. Tworzyć system wymiany wiedzy w zakresie opieki nad zabytkami,
 - Przedsięwzięcie C.3.2. Promocja zabytków poprzez tworzenie i rozwój istniejących szlaków kulturowych.

Obszar strategiczny D. Wzmocnić zasoby wiedzy fachowej. W ramach tego obszaru strategicznego usytuowano cele związane z dużym deficytem wiedzy badawczej. Zidentyfikowano dwa takie cele:

- Cel D.1. Tworzyć system wiedzy o zabytkach i dziedzictwie niematerialnym.
Przedsięwzięcie D.1.1. Program badań we współpracy z MWKZ i oddziałem NID.
- Cel D.2. Radykalnie poprawić wykorzystanie technik cyfrowych.
Przedsięwzięcie D.2.1. Wzorcowa dokumentacja cyfrowa wybranych zabytków województwa,
- Przedsięwzięcie D.2.2: Konkurs „Zdigitalizuj zabytek”.

4.2.4 Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2020

Niniejszy dokument został opracowany na podstawie pakietu legislacyjnego dla polityki spójności na lata 2014-2020, przedstawionego przez Komisję Europejską w 2011 r. oraz dokumentów europejskich i krajowych o charakterze strategicznym (Strategia Europa 2020, Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju Polska 2030, Strategia Rozwoju Kraju Polska 2020 wraz z 9 strategiami horyzontalnymi). Podstawą do wyznaczenia obszarów wsparcia dla dwufundusowego Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2014 - 2020 jest przede wszystkim Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 r. Innowacyjne Mazowsze, a także ustalenia przyjęte w projekcie aktualizacji Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego. RPO WM 2014-2020, którego głównym celem jest inteligentny, zrównoważony rozwój zwiększający spójność społeczną i terytorialną przy wykorzystaniu potencjału mazowieckiego rynku pracy, stanowi narzędzie realizacji polityki rozwoju prowadzonej przez Samorząd Województwa Mazowieckiego. Dokument uwzględnia cele tematyczne zdefiniowane przez Komisję Europejską oraz odpowiada na zidentyfikowane wyzwania regionu w zakresie stymulowania rozwoju społecznego i gospodarczego, w powiązaniu z celami nakreślonymi przez Strategię Europa 2020.

Omawiając sferę kultury, w dokumencie stwierdza się, że na Mazowszu znajdują się obszary uznane za pomniki historii oraz wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. W regionie ulokowane są 24 miasta historyczne oraz wiele interesujących zamków (14), pałaców (155) i dworów (345). Ogółem w rejestrze zabytków nieruchomych znajduje się 6757 obiektów (trzecie miejsce w Polsce), jednakże jego szczegółowa weryfikacja wykazała, że 124 z nich już nie istnieje, 118 jest zagrożonych, a 29 utraciło swoją wartość. W skali kraju województwo przoduje co do liczby instytucji kultury: 116 muzeów, 37 teatrów i instytucji muzycznych, 57 galerii i salonów sztuki, 256 ośrodków kultury, 986 bibliotek, 59 kin stałych. Jednocześnie z uwagi na fakt, iż jest to region o największej liczbie ludności, imponujący współczynnik instytucji kultury w przeliczeniu na 1 mieszkańca, charakteryzuje się niską dostępnością do różnych form kultury i sytuuje Mazowsze daleko za innymi województwami. Dostęp do instytucji kultury i prezentowanej przez nie oferty rozłożony jest w województwie nierównomiernie. Sektor kultury oraz sektor turystyki nie są dominującymi rynkami zatrudnienia w skali województwa (3,4 % pracujących ogółem - piąta pozycja w kraju). W 2010 roku w regionie zarejestrowanych było około 10 tysięcy przedsiębiorstw z obszaru kultury, rekreacji i rekreacji, czyli blisko 13% liczby przedsiębiorstw w kraju oraz 11% przedsiębiorstw związanych z turystyką (usługi noclegowe i gastronomiczne) i ok. 20% wszystkich biur podróży w Polsce. Niemniej, licznie występujące dobra kulturowe, stanowią istotny potencjał dla dalszego gospodarczego rozwoju regionu.

W dokumencie sformułowano cel tematyczny:

- zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz promowanie efektywnego gospodarowania zasobami.

W celu tym wyodrębniono priorytet inwestycyjny:

- zachowanie, ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego.

4.2.5 Strategia Rozwoju Powiatu Legionowskiego na lata 2016 - 2025

Strategia Rozwoju Powiatu Legionowskiego na lata 2016-2025 przyjęta została uchwałą nr 98/XV/16 Rady Powiatu w Legionowie z dnia 26 lutego 2016 r.

W dokumencie sformułowano wizję, która brzmi: „*Powiat legionowski - przystań w sercu Mazowsza*”. Misja jaką określono w Strategii zawiera w sobie szereg działań i została zdefiniowana w następujący sposób: „*Powiat legionowski atrakcyjnym miejscem życia, otwartym na podejmowanie wyzwań, rozwijającym edukację i przedsiębiorczość, turystykę i aktywność społeczną, troszczącym się o środowisko naturalne, dbającym o zdrowie, bezpieczeństwo i potrzeby wszystkich mieszkańców,*

wzmacniającym współpracę między-samorządową i międzysektorową wewnątrz powiatu, odgrywającym aktywną rolę w Obszarze Metropolitalnym Warszawy”.

W dokumencie określono cztery obszary oraz zdefiniowano w ich ramach dziewięć celów strategicznych, które mają zostać osiągnięte w przyjętym okresie programowania:

1. Współpraca i rozwój
 - a) dobra współpraca Jednostek Samorządu Terytorialnego, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych i mieszkańców jest gwarancją zrównoważonego rozwoju całego obszaru powiatu;
 - b) poprawa sprawności administracji i lepsze dostosowanie do potrzeb mieszkańców i przedsiębiorców.
2. Infrastruktura dla rozwoju:
 - a) środowisko naturalne powiatu legionowskiego spełnia najwyższe standardy ekologiczne i tworzy dogodne warunki dla mieszkańców i odwiedzających;
 - b) infrastruktura turystyczno - rekreacyjna jest rozbudowana i atrakcyjna dla mieszkańców i gości odwiedzających powiat;
 - c) system transportowy na obszarze powiatu działa efektywnie i zapewnia optymalną komunikację wewnętrzną i zewnętrzną powiatu.
3. Rozwój gospodarczy:
 - a) mieszkańcy realizują swoje aspiracje zawodowe dzięki funkcjonowaniu innowacyjnych przedsiębiorstw.
4. Budowanie kapitału społecznego:
 - a) powiat zapewnia wysoką jakość kształcenia na każdym etapie życia;
 - b) mieszkańcy mają dostęp do szerokiej oferty kulturalnej, rekreacyjnej i sportowej;
 - c) powiat zapewnia pełną dostępność do usług zdrowotnych i społecznych oraz gwarantuje wysoki poziom poczucia bezpieczeństwa.

Dokument zawiera analizę SWOT dla gminy, gdzie w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego wymieniono w mocnych stronach dużą liczbę terenów rekreacyjnych (o wysokich walorach historycznych i kulturowych).

W Strategii zaznaczono, iż z terenu powiatu w rejestrze zabytków znajduje się 76 obiektów: 24 w Legionowie, 22 w Jabłonie, 14 w Serocku, 9 w Nieporęcie i 7 w Wieliszewie. Jednakże stwierdzono, że faktyczna atrakcyjność powiatu pod względem wartości kulturowo -historycznych jest mniejsza, niż w przeliczeniu na km². Związane jest to z faktem, iż poszczególne wpisy uzyskały obiekty znajdujące się w większych zespołach tj. kompleksie koszarowym w Legionowie oraz zespole pałacowo-parkowym w Jabłonie.

4.2.6 Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 został uchwalony Uchwałą Nr 64/VIII/2019 Rady Powiatu w Legionowie z dnia 27 czerwca 2019 r.

W Programie zostało opisane tło historyczne gminy Nieporęt, zostały również opisane najważniejsze zabytki w gminie, a w tym kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP wraz z otaczającym drzewostanem, Fort Beniaminów, cmentarz rzymsko-katolicki parafii p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP oraz holownik parowy "Ziemowit". W rozdziale dotyczącym promocji dziedzictwa kulturowego w Powiecie Legionowskim wymieniono Nieporęckie Stowarzyszenie Historyczne oraz stałą wystawę historyczną w Nieporęcie w wieży budynku Gminnego Ośrodka Kultury.

W Programie wymieniono także cele i zadania programowe. *"Celem priorytetowym jest utrwalenie dziedzictwa kulturowego w celu budowania tożsamości regionalnej, rozwoju gospodarczego oraz promocji turystycznej Powiatu Legionowskiego"*.

Wśród planowanych działań w latach 2019-2022 wymieniono:

- Zachowanie materialnej spuścizny historycznej powiatu:
 - ✓ Występowanie do właścicieli zabytków z informacją o potrzebie umieszczenia na zabytkach nieruchomości i ruchomych wpisanych do rejestru zabytków znaków informujących o tym, że zabytek podlega ochronie,
 - ✓ Utrzymanie i promocja „Szlaku Polski Walczącej”,
 - ✓ Współpraca z Gminami Powiatu Legionowskiego na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego.

- Określanie i utrwalanie zasobów dziedzictwa kulturowego w świadomości mieszkańców:
 - ✓ Wsparcie Powiatowej Instytucji Kultury w Legionowie,
 - ✓ Promowanie idei społecznych opiekunów zabytków w Powiecie Legionowskim,
 - ✓ Wsparcie Instytucji i organizacji społecznych (NGO) działających na terenie powiatu legionowskiego działających w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego,
 - ✓ Promocja dziedzictwa kulturowego Powiatu Legionowskiego.
- Promocja dziedzictwa kulturowego Powiatu Legionowskiego:
 - ✓ Udział w targach, wystawach i innych wydarzeniach,
 - ✓ Dystrybucja publikacji na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
 - ✓ Współpraca z Gminami Powiatu Legionowskiego w zakresie promocji dziedzictwa kulturowego regionu.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt wykazuje zgodność z opisanymi poniżej dokumentami strategicznymi i planistycznymi wykonanymi na poziomie gminy.

5.1.1 Strategia Rozwoju Gminy Nieporęt na lata 2015-2025

Dokument został przyjęty Uchwałą Nr XIX/133/2015 przez Radę Gminy Nieporęt dnia 30 grudnia 2015 r.

W Strategii określono misję - stan docelowy realny, która nakreśla ogólny kierunek dalszego rozwoju gminy w wyznaczonym okresie czasowym.

Misja zawarta w Strategii do 2025 r. zawiera osiem docelowych haseł:

- gmina racjonalnie skomunikowana z otoczeniem;
- gmina bezpieczna, szczycąca się wysokiej jakości systemem oświatowym i ochrony zdrowia;
- gmina dbająca o środowisko naturalne;
- gmina regionalnym ośrodkiem badawczo-rozwojowym w zakresie sportów i ratownictwa wodnego;
- gmina otwarta na inwestorów;
- instytucje publiczne przyjazne mieszkańcom i przedsiębiorcom
- gmina wykorzystująca rozwiązania innowacyjne;
- gmina zachowująca dziedzictwo kulturowe.

Za pomocą misji powinien zostać osiągnięty stan docelowy „idealny” - wyrażony w wizji rozwoju. Sformułowana wizja to: „*Gmina Nieporęt - idealne miejsce dla Ciebie, twojej rodziny i biznesu*”. Wizja będzie realizowana na poziomie celów strategicznych, którymi to są:

- przejście na gospodarkę niskoemisyjną;
- poprawa bytowo-komunalnych warunków życia w gminie;
- budowa społeczeństwa obywatelskiego, aktywizacja Społeczności lokalnych, aktywne rozwiązywanie problemów społecznych;
- dobre rządzenie, wzrost konkurencyjności, innowacyjności, dywersyfikacja i rozwój bazy ekonomicznej;
- rozwój korzystnych infrastrukturalnych, instytucjonalnych i gospodarczych powiązań z otoczeniem metropolitalnym.

Do zaprezentowanych powyżej celów strategicznych przypisano cele operacyjne. Żaden z nich nie odwołuje się w bezpośredni sposób do zachowania dziedzictwa kulturowego gminy.

W nawiązaniu do zasobu kulturowego w Strategii w podrozdziale „potencjał położenia geograficznego gminy, środowisko naturalne” odwołano się do zasobów kulturowych gminy. Opisano historię miejscowości gminnych wraz z najważniejszymi wydarzeniami oraz najcenniejsze obiekty

dziedzictwa kulturowego i miejsca pamięci. Zanotowano, iż na terenie gminy znajduje się 175 rozpoznanych stanowisk archeologicznych (jest to ilość nieaktualna).

W opracowanej analizie SWOT wskazano mocne i słabe strony odnoszące się w sposób bezpośredni oraz pośredni do dziedzictwa kulturowego:

Mocne strony:

- korzystne dla rozwoju turystyki weekendowej, pobytów agroturystycznych, rekreacji ruchowej (biegi, piesze wycieczki, jazda na rowerze, jazda konna) walory środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego;
- układ urbanistyczny tworzący tożsamość kulturową gminy wokół Jeziora Zegrzyńskiego – potencjalnie atrakcyjnie dla mieszkańców oraz turystów;
- aktywna działalność Gminnej Biblioteki Publicznej w Nieporęcie (wraz z filiami w Zegrzu Południowym i Kątach Węgierskich);
- dobrze rozbudowana baza hotelowo - motelowa;
- dość dobrze rozwinięty system ścieżek rowerowych o charakterze turystycznym.

Słabe strony:

- brak infrastruktury turystycznej niezbędnej do prawidłowego funkcjonowania turystyki pieszej i rowerowej;
- chaos przestrzenny wokół Jeziora Zegrzyńskiego;
- problem nasilającej się turystyki sportów motorowych na Jeziorze Zegrzyńskim;
- niedostateczna baza dla rozwoju kultury.

5.1.2 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Nieporęt

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego jest dokumentem, który nie jest aktem prawa miejscowego. Jest to narzędzie służące głównie do nakreślenia polityki przestrzennej planowanej do realizacji na obszarze miasta. Studium zawiera część określającą uwarunkowania rozwoju, pełni więc również funkcje informacyjne – jest obszernym zbiorem wiedzy o przestrzeni miasta, występujących na jej terenie obiektach i obszarach chronionych, jak również o ograniczeniach w zagospodarowaniu wybranych terenów. W części Studium dotyczącej kierunków zagospodarowania przestrzennego – jest narzędziem, które m.in. pozwala racjonalnie określić przeważające funkcje, na których opierał się będzie rozwój miasta, ustala podstawowy układ komunikacyjny i umożliwia rozmieszczenie ważniejszych obiektów infrastruktury społecznej i terenów zieleni w celu zapewnienia optymalnej obsługi. Jest podstawą do sporządzanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, ale również może promować miast o informując o długoterminowej polityce rozwojowej.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Nieporęt uchwalono Uchwałą Nr X/46/2011 Radę Gminy Nieporęt dnia 9 czerwca 2011 r. Dotyczy ono obszaru całej gminy, zaś sam dokument podzielony został na dwie części. Część I - uwarunkowania rozwoju oraz ocena stanu istniejącego oraz część II - kierunki rozwoju i polityka przestrzenna. Dodatkowo umieszczono załączniki, w skład których wchodzi trzy załączniki graficzne oraz dwa załączniki dotyczące uwag do projektu Studium.

W pierwszej części scharakteryzowano obiekty rejestrowe, w tym kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP, cmentarz w Nieporęcie oraz Fort Beniaminów. Analizie poddano także obiekty i obszary objęte ewidencją konserwatorską: dzwonnica, Koszary w Białobrzegach, Koszary w Zagrobach (obecnie Zegrze Południowe) oraz zaewidencjonowane stanowiska archeologiczne. Podkreślono znaczenie historycznych wydarzeń, które miały miejsce w obrębie terenu charakteryzowanej jednostki. Z racji położenia gminy w bliskiej odległości od Warszawy oraz na szlaku do Gdańska działania militarne spowodowały niejednokrotne zniszczenia zabudowy gminnej. Ocalał jedynie kościół w Nieporęcie wraz z dzwonnica i nieczynnym cmentarzem, reszta zabudowań powstała po II wojnie światowej. Zwrócono również uwagę na dobrze zachowany Fort w Beniaminowie oraz Koszary w Białobrzegach, które zaadaptowano na cele mieszkalne. Jednym z głównych celów rozwoju

gminy jest zapewnienie zrównoważonego zagospodarowania przestrzennego uwzględniającego ochronę przyrody, krajobrazu i zachowanie dziedzictwa kulturowego.

W części II wskazano ochronę wartości zabytkowych, określono ochronę konserwatorską i urbanistyczną oraz ograniczenia w zagospodarowaniu wraz z zasadami ochrony. Ponadto: dzwonnice, Koszary w Białobrzegach, Koszary w Zegrzu Południowym oraz cmentarz w miejscowości Michałów - Grabina wskazano jako obiekty rekomendowane do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków.

W opracowaniu strategicznym zapewniono ochronę krajobrazu kulturowego i zabytków. Ważną rolę odgrywają zasady ochrony krajobrazu kulturowego i zabytków, ustalenia obligują planistów do obejmowania ochroną w planach miejscowych walorów fizjonomicznych pojedynczych zabytków, wykazanych w niniejszym studium, jak również zespołów zabudowy (np. zespołów koszar będących elementem założenia przestrzennego Twierdzy Zegrze) czy układów przestrzennych pozostałych fortyfikacji. Studium obliguje do zachowania struktur zabytkowych, poprawy standardów ich użytkowania bez naruszania wartości historycznych.

W zidentyfikowanych zasobach dziedzictwa kulturowego wskazuje się obszary ochrony dziedzictwa kulturowego, wg form ochrony, którymi są:

- 1) obszary prawnej ochrony konserwatorskiej z mocy ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:
 - obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków
- 2) obszary chronione prawem miejscowym:
 - obszary zabytków archeologicznych,
 - obiekty zabytkowe nie wpisane do rejestru zabytków.

Obszary i obiekty prawnej ochrony konserwatorskiej:

W stosunku do obszarów i obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków obowiązuje priorytet wymagań konserwatorskich:

- ✓ uzgadnianie zamierzeń i działań inwestycyjnych, w trybie przepisów odrębnych, z organem ds. ochrony zabytków, który na wystąpienie właściciela lub posiadacza zabytku przedstawia zalecenia konserwatorskie,
- ✓ uzyskanie pozwolenia organu ds. ochrony zabytków dla wszelkich działań inwestorskich realizowanych w obiektach i na nieruchomościach wpisanych do Rejestru Zabytków,
- ✓ zachowanie i konserwacja formy architektonicznej i stylistycznej,
- ✓ ochrona perspektywy widokowej i gabarytów dla indywidualnych obiektów,
- ✓ uszczegółowienie w m.p.z.p. warunków i zasad ochrony w tym: gabarytów, formy, detalu oraz zagospodarowania bezpośredniego otoczenia z uwzględnieniem linii zabudowy i w miarę konieczności innych wskaźników, jak powierzchni biologicznie czynnej, szerokości elewacji frontowej.

W celu prowadzenia prawidłowej opieki nad zabytkami wskazuje się konieczność opracowania gminnej ewidencji zabytków oraz jej sukcesywną aktualizację.

Obszary objęte ochroną konserwatorską, ochroną krajobrazu kulturowego i ewidencją zabytków oraz dobra kultury współczesnej wskazane do ochrony do ochrony prawem miejscowym:

W celu ochrony wartości zabytkowych i kulturowych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym określa się:

- ✓ obszary i obiekty, które ze względu na swoją wartość kulturową objęte zostały ochroną konserwatorską lub urbanistyczną,
- ✓ zasady ochrony wartości zabytkowych i kulturowych obszarów i obiektów, w tym ograniczenia w zagospodarowaniu.

W obszarach objętych ochroną konserwatorską, krajobrazu kulturowego i ewidencją zabytków obowiązują przy zagospodarowaniu terenów ogólne zasady ochrony wartości kulturowych i historycznych określone poniżej. Zadaniem miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego jest ich uszczegółowienie zarówno w zakresie przebiegu granic, jak i ustaleń zakazów, nakazów i dopuszczeń.

Obszary zabytków archeologicznych i nawarstwień kulturowych:

Ochrona zabytków archeologicznych polega na uwzględnianiu w zagospodarowaniu przestrzennymi i przy opracowywaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego następujących zasad:

- ✓ wskazanie i ochrona w opracowywanych m.p.z.p.,
- ✓ prowadzenie wszelkich działań inwestycyjnych po przeprowadzeniu badań, bądź przy udziale archeologa, z możliwością zmiany nadzoru archeologicznego na badania archeologiczne w przypadku odkrycia zachowanych obiektów archeologicznych i architektonicznych na zasadach przepisów odrębnych,
- ✓ możliwość odstąpienia od ww. czynności w przypadkach uzgodnionych z organem ds. ochrony zabytków.

Ilość i zasięg obszarów zabytków archeologicznych przewidzianych do uwzględnienia w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, na skutek nowych odkryć, ustaleń lub uzupełnienia ewidencji, może ulec zmianie.

Obszary i obiekty stanowiące dobra kultury współczesnej:

Na podstawie, niżej wymienionych (zaproponowanych przez OW SARP) kryteriów oceny wyboru dóbr kultury współczesnej przeprowadzono analizę terenu gminy Nieporęt:

1. kryterium nowatorstwa zarówno w zakresie rozwiązań architektonicznych, przestrzennych, jak i technicznych,
 2. kryterium kontekstu, współistnienia zarówno na etapie tworzenia, jak i późniejszego rozwoju przestrzennego miejsca lokalizacji,
 3. kryterium tradycji miejsca, w tym zaprzeczenia, jako próby stworzenia nowych wartości lub twórczego nawarstwiania się dziedzictwa pokoleń,
 4. kryterium symbolu w ujęciu ogólnym - historycznym i np. dla przyjezdnych (migracje zawodowe i turystyka),
 5. kryterium uznania współczesnych - nagrody, wyróżnienia, plebiscyty,
 6. kryterium próby czasu, zachowania walorów przestrzennych i estetycznych pomimo degradacji będącej efektem technicznego zużycia lub niedbalstwa zarządcy, czy też "spontanicznego" rozwoju zagospodarowania terenów przyległych,
 7. kryterium artystyczne,
 8. kryterium unikalności, np. jedyny obiekt zachowany w formie nie przekształconej.
- W wyniku subiektywnej oceny nie wyłoniono obiektów dóbr kultury współczesnej.

5.1.3 Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego stanowią akty prawa miejscowego przyjmowane w formie uchwał przez Radę Miejską/Gminy, określające przeznaczenie oraz warunki zagospodarowania i zabudowy terenów. MPZP uwzględniają również ochronę dziedzictwa kulturowego i zabytków poprzez określenie obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską.

Na terenie gminy Nieporęt obowiązuje 38 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (tabela poniżej).

Tabela 1. Obowiązujące MPZP z terenu Gminy Nieporęt.

1.	MPZP Wybrzeża Jeziora Zegrzyńskiego - Pilawa w Gminie Nieporęt - Uchwała Nr 49/LVI/98 Rady Gminy Nieporęt z dnia 4 czerwca 1998 r.
2.	MPZP Placu Wolności, wieś Nieporęt, gminie Nieporęt - Uchwała Nr 101/LVIII/98 Rady Gminy Nieporęt z dnia 17 czerwca 1998 r.
3.	MPZP obszaru Zegrze - Wybrzeże Jeziora, Uchwała Nr 167/XXXIV/2000 Rady Gminy Nieporęt z dnia 7 grudnia 2000 r.

4.	<p>MPZP obszaru Nieporęt Nowolipie, Uchwała Nr 16/XXXIX/01 Rady Gminy Nieporęt z dnia 8 marca 2001 r. § 7 W obszarze działania planu obowiązują następujące zasady ochrony i kształtowania środowiska kulturowego.</p> <p>1) Na rysunku planu oznaczone jest symbolem graficznymi i numerem ewidencyjnym 52-66/7 stanowisko archeologiczne objęte ochroną konserwatorską.</p> <p>2) Teren stanowiska archeologicznego z nr ew. 52-66/7 składa się z:</p> <p>a) części niezabudowanej, na której zakazuje się zabudowy i pozostawia dotychczasowe rolnicze użytkowanie terenu;</p> <p>b) części zainwestowanej, na której wszelkie planowane inwestycje (obejmujące również inwestycje liniowe - tzn. wodociągi, gazociągi, przyłącza energetyczne, drogi itp.) muszą być prowadzone pod nadzorem archeologicznym. W tym celu ustala się obowiązek uzgadniania przez organy gminy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszelkich planowanych inwestycji (przed wydaniem decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu).</p>
5.	<p>Zmiana MPZP Osiedla Górki 2 w Nieporęcie, Uchwała Nr 43/XXXIX/01 Rady Gminy Nieporęt z dnia 27 kwietnia 2001 r. Granice i zasady zagospodarowania terenów podlegających ochronie § 23</p> <p>1. Ochronie konserwatorskiej na zasadach określonych ustawą o ochronie dóbr kultury podlegają stanowiska archeologiczne. 2. Tereny występowania stanowisk archeologicznych, o których mowa w ust. 1, określa rysunek planu.</p>
6.	<p>MPZP Osiedla "Lipy", Uchwała Nr 74/XLI/01 Rady Gminy Nieporęt z dnia 28 czerwca 2001 r. Ustalenia z zakresu ochrony konserwatorskiej § 13</p> <p>1. W stosunku do obszarów stanowisk archeologicznych oraz stref archeologicznych objętych ochroną konserwatorską, oznaczonych na rysunku planu ustala się:</p> <p>1) obowiązek uzgadniania na etapie wydawania decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków: wszelkich zmian w dotychczasowym użytkowaniu terenów rolnych i leśnych oraz planowanych inwestycji (kubaturowych, drogowych, związanych z infrastrukturą techniczną i eksploatacją zasobów naturalnych - np. kruszywa, piasku).</p> <p>2) dopuszczenie do zmiany w użytkowaniu terenów rolnych i leśnych oraz planowanych inwestycji - uzależnia się od przeprowadzenia na koszt inwestora archeologicznych badań ratowniczych: a) wyprzedzających planowane działania inwestycyjne i związane z nimi roboty ziemne, b) obejmujących stały nadzór archeologiczny przy wszystkich robotach ziemnych (między innymi, niwelacyjnych) związanymi z planowanymi i uzgodnionymi działaniami inwestycyjnymi, c) w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków należy powoływać się na numer ewidencyjny stanowiska wymieniony na rysunku planu.</p> <p>2. Przy uzgodnieniu i planowaniu inwestycji należy uwzględnić sezonowy charakter prac archeologicznych, które mogą być prowadzone wyłącznie w okresie od maja do września.</p> <p>3. Prace archeologiczne prowadzić mogą wyłącznie wyspecjalizowane instytucje lub uprawnione osoby, posiadające zezwolenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Warszawie.</p>
7.	<p>MPZP obszaru części Nieporęt-Zakole, Uchwała Nr 92/LV/02 Rady Gminy Nieporęt z dnia 18 czerwca 2002 r.</p>
8.	<p>MPZP dla obszaru części sołectwa Kąty Węgierskie w gm. Nieporęt, z wyłączeniem obszaru działek ewid. Nr 226-220, Uchwała Nr 42/XI/03 Rady Gminy Nieporęt z dnia 2 czerwca 2003 r.</p>
9.	<p>MPZP obszaru Zegrze-Rybaki, Uchwała Nr 75/XI/03 Rady Gminy Nieporęt z dnia 10 lipca 2003 r.</p>
10.	<p>Zmiana w miejscowym planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego gminy Nieporęt, Uchwała Nr 115/XIII/03 Rady Gminy Nieporęt z dnia 11 sierpnia 2003 r. § 120.</p> <p>1. Ustala się następujące obszary podlegające ochronie konserwatorskiej na zasadach określonych ustawą o ochronie dóbr kultury:</p> <p>1/ stanowiska archeologiczne:</p> <p>a/ Aleksandrów – szt. 13: od młodszej epoki kamienia po okres średniowieczny, 3500 p.n.e. do XIV/XV wieku,</p> <p>b/ Białobrzegi – szt. 1: środkowa epoka kamienia, 7300 do 5000 p.n.e.,</p> <p>c/ Izabelin – szt. 1: młodsza epoka kamienia i epoka brązu 3500-650 p.n.e. oraz epoka żelaza I wiek p.n.e. do III wieku n.e.,</p> <p>d/ Michałów Grabina – szt. 4: młodsza epoka kamienia i wczesna epoka brązu 3500-1450 p.n.e. oraz epoka żelaza 600-400 p.n.e.,</p> <p>e/ Wola Aleksandra – szt. 6: od młodszej epoki kamienia po epokę żelaza 3500-400 p.n.e., od II do IV wieku,</p> <p>f/ Wólka Radzymińska – szt. 7: epoka kamienia i epoka brązu 7300-1200 p.n.e.,</p> <p>g/ A.L.P. Uroczysko, Czarna Struga – szt. 3: epoka brązu 1700-1200 p.n.e.;</p> <p>2/ zabytki architektury w Białobrzegach: fort (obiekt w rejestrze zabytków – nr rej. 1462).</p> <p>2. Miejsca lokalizacji stanowisk archeologicznych oraz zabytków architektury, o których mowa w ust. 1, określa rysunek zmiany planu.</p>

11.	<p>Zmiana w miejscowym planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego gminy Nieporęt-część II, Uchwała Nr 15/XXIII/04 Rady Gminy Nieporęt z dnia 1 kwietnia 2004 r. § 105.</p> <p>1. Ustala się następujące stanowiska archeologiczne podlegające ochronie konserwatorskiej na zasadach określonych ustawą o ochronie dóbr kultury:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Józefów – szt. 26: od młodszej epoki kamienia po epokę żelaza 3500-p.n.e do III w. Naszej ery oraz okres wczesnośredniowieczny i okres średniowieczny od XIII do XIV w., 2) Kąty Węgierskie – szt. 22: od epoki kamienia po okres wczesnośredniowieczny 7300 p.n.e. do XIII wieku, 3) Nieporęt - szt. 25: od młodszej epoki kamienia po okres średniowieczny 3500 p.n.e do XV w., 4) Rembelszczyzna – szt.5: epoka brązu i epoka żelaza 1450 – 200 p.n.e., 5) Stanisławów Pierwszy – szt. 26: od młodszej epoki kamienia po okres średniowieczny 3500 p.n.e do XIV wieku, 6) Stanisławów Drugi – szt. 6: od młodszej epoki kamienia po epokę żelaza 3500 – 400 p.n.e., od II do IV wieku. <p>2. Miejsca lokalizacji stanowisk archeologicznych oraz zabytków architektury, o których mowa w ust. 1, określa rysunek zmiany planu.</p>
12.	<p>Zmiana w miejscowym planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego Osiedla Górki 2 w Nieporęciu, Uchwała Nr XXVII/66/04 Rady Gminy Nieporęt z dnia 14 lipca 2004 r.</p>
13.	<p>MPZP obszaru części sołectwa Kąty Węgierskie w gminie Nieporęt - część II, Uchwała Nr XXX/106/04 Rady Gminy Nieporęt z dnia 25 listopada 2004 r.</p>
14.	<p>Zmiana MPZP Osiedla "Górki 2" w Nieporęciu, Uchwała Nr XL/72/05 Rady Gminy Nieporęt z dnia 30 czerwca 2005 r.</p>
15.	<p>MPZP dla obszaru przebiegu trasy trzeciej nitki systemu rurociągów naftowych "Przyjaźń" - rurociągu naftowego DN 800, Uchwała Nr XLI/84/05 Rady Gminy Nieporęt z dnia 4 lipca 2005 r. § 30.</p> <p>W zakresie ochrony zabytków ustala się ochronę zabytków archeologicznych poprzez utworzenie stref ochrony konserwatorskiej, oznaczonych na rysunku planu numerami: 53-66/8, 53-66/92, 53-66/97 i 53-67/4,5,47.</p> <p>§ 31.</p> <p>Dla działań na obszarze stref ochrony konserwatorskiej ustala się:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) obowiązek uzyskania przez inwestora, od wojewódzkiego konserwatora zabytków - przed wdnaniem pozwolenia na budowę lub zgłoszeniem właściwemu organowi - uzgodnienia wszelkich planowanych budów obiektów budowlanych oraz robót budowlanych wiążących się z wykonywaniem prac ziemnych, 2) obowiązek uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków poszukiwania, rozpoznawania i wydobywania kopalin oraz budowy urządzeń wodnych i regulacji wód, 3) obowiązek przeprowadzenia (na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej zamierzającej finansować roboty budowlane) badań archeologicznych oraz wykonania ich dokumentacji, 4) przed rozpoczęciem badań archeologicznych wymagane jest uzyskanie od wojewódzkiego konserwatora zabytków pozwolenia na ich prowadzenie.
16.	<p>Zmiana MPZP Placu Wolności w Nieporęciu, Uchwała Nr XLVI/98/05 Rady Gminy Nieporęt z dnia 14 listopada 2005 r. §11.</p> <p>Plan ustala ochronę zabytku archeologicznego (relikty historycznego osadnictwa wsi Nieporęt) oraz nakłada :</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) obowiązek uzyskania przez inwestora, od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – przed wydaniem pozwolenia na budowę lub zgłoszeniem właściwemu organowi – uzgodnienia wszelkich planowanych budów obiektów budowlanych wiążących się z wykonywaniem prac ziemnych, 2) obowiązek przeprowadzenia (na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej zamierzającej finansować roboty budowlane) badań archeologicznych oraz wykonania ich dokumentacji, 3) przed rozpoczęciem badań archeologicznych wymagane jest uzyskanie od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków pozwolenia na ich prowadzenie.
17.	<p>Zmiana MPZP gminy Nieporęt - część IIIb, Uchwała Nr LV/01/06 Rady Gminy Nieporęt z dnia 29 czerwca 2006 r. § 38.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ustala się przeznaczenie terenów oznaczonych symbolem ZCn na cele cmentarzy niegrzebalnych. 2. Na terenach, o których mowa w ust. 1: <ol style="list-style-type: none"> 1) zakazuje się: <ol style="list-style-type: none"> a) lokalizowania obiektów, z wyjątkiem obiektów małej architektury, b) grzebania zmarłych, 2) nakazuje się zachowanie istniejących wartościowych zadrzewień. 3. Użycie terenu cmentarnego na inny cel publiczny jest dopuszczalne pod warunkiem zachowania znajdujących się na jego terenie zabytków, które mogą być przeniesione w inne miejsce po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. <p>§ 63.</p> <p>1. Ustala się następujące obszary podlegające ochronie konserwatorskiej na zasadach określonych ustawą o ochronie dóbr kultury:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) stanowiska archeologiczne: <ol style="list-style-type: none"> a) Aleksandrów – szt. 13: od młodszej epoki kamienia po okres średniowieczny, 3500 p.n.e. do XIV/XV wieku, b) Białostrzegi – szt. 1: środkowa epoka kamienia, 7300 do 5000 p.n.e., c) Izabelin – szt. 1: młodsza epoka kamienia i epoka brązu 3500-650 p.n.e. oraz epoka żelaza I wiek p.n.e. do III wieku n.e.,

	<p>d) Michałów Grabina – szt. 4: młodsza epoka kamienia i wczesna epoka brązu 3500-1450 p.n.e. oraz epoka żelaza 600-400 p.n.e.,</p> <p>e) Wola Aleksandra – szt.6: od młodszej epoki kamienia po epokę żelaza 3500-400 p.n.e., od II do IV wieku,</p> <p>f) Wólka Radzyńska – szt. 7: epoka kamienia i epoka brązu 7300-1200 p.n.e.,</p> <p>g) A.L.P. Uroczysko, Czarna Struga – szt. 3: epoka brązu 1700-1200 p.n.e.;</p> <p>h) Józefów – szt. 26: od młodszej epoki kamienia po epokę żelaza 3500-p.n.e do III w. naszej ery oraz okres wczesnośredniowieczny i okres średniowieczny od XIII do XIV w.,</p> <p>i) Kąty Węgierskie – szt. 22: od epoki kamienia po okres wczesnośredniowieczny 7300 p.n.e. do XIII wieku,</p> <p>j) Nieporęt - szt. 25: od młodszej epoki kamienia po okres średniowieczny 3500 p.n.e do XV w.,</p> <p>k) Rembelszczyzna – szt.5: epoka brązu i epoka żelaza 1450 – 200 p.n.e.,</p> <p>l) Stanisławów Pierwszy – szt. 26: od młodszej epoki kamienia po okres średniowieczny 3500 p.n.e do XIV wieku,</p> <p>ł) Stanisławów Drugi – szt. 6: od młodszej epoki kamienia po epokę żelaza 3500 – 400 p.n.e., od II do IV wieku.</p> <p>2) zabytki architektury w Białostrzegach: fort (obiekt w rejestrze zabytków – nr rej. 1462).</p> <p>2. Miejsca lokalizacji stanowisk archeologicznych oraz zabytków architektury, o których mowa w ust. 1, określa rysunek zmiany planu.</p> <p>3. Na terenach występowania materiałów archeologicznych inwestor jest zobowiązany przed uzyskaniem pozwolenia na budowę do uzgodnienia z Wojewódzkim Mazowieckim Konserwatorem Zabytków wszelkich prac ziemnych związanych z zagospodarowaniem lub zabudowaniem terenu celem ustalenia obowiązującego inwestora zakresu prac archeologicznych.</p>
18.	Zmiana MPZP obszaru Zegrze - Wybrzeże Jeziora w gminie Nieporęt, Uchwała Nr XV/114/07 Rady Gminy Nieporęt z dnia 22 listopada 2007 r.
19.	<p>MPZP dla obszaru północno-wschodniej części Osiedla Górki 2 w Nieporęcie, Uchwała Nr XV/116/07 Rady Gminy Nieporęt z dnia 22 listopada 2007 r.</p> <p>§12.</p> <p>Plan ustala zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków i dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1. Ochrona, zgodnie z przepisami odrębnymi, zabytku archeologicznego (stanowisko archeologiczne nr ew. AZP 52-66/1), w formie strefy ochrony konserwatorskiej – graficznie oznaczonej na rysunku planu, obejmująca:</p> <p>1) obowiązek uzyskania przez inwestora od wojewódzkiego konserwatora zabytków – przed wydaniem pozwolenia na budowę lub zgłoszeniem właściwemu organowi – uzgodnienia wszelkich planowanych budów obiektów budowlanych oraz robót budowlanych, wiążących się z wykonywaniem prac ziemnych,</p> <p>2) obowiązek uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków poszukiwania, rozpoznawania i wydobywania kopalin oraz budowy urządzeń wodnych i regulacji wód,</p> <p>3) obowiązek przeprowadzenia (na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej zamierzającej finansować roboty budowlane) badań archeologicznych oraz wykonania ich dokumentacji, 4) przed rozpoczęciem badań archeologicznych wymagane jest uzyskanie od wojewódzkiego konserwatora zabytków pozwolenia na ich prowadzenie.</p> <p>2. Na obszarze planu nie występują obecnie obiekty zaliczane do dóbr kultury współczesnej.</p>
20.	<p>MPZP Południowego Wybrzeża Jeziora Zegrzyńskiego, Uchwała Nr XXXII/141/2008 Rady Gminy Nieporęt z dnia 30 grudnia 2008 r.</p> <p>§11.</p> <p>Plan ustala zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1. Ochrona zabytków archeologicznych (stanowiska archeologiczne nr ew. AZP 52-66/3, 4, 5, 6, 66, 67, 68, 70, 71), w formie stref ochrony konserwatorskiej, określonych na rysunku planu symbolami: 52-66/3, 52-66/4, 52-66/5, 52-66/6, 52-66/66, 52-66/67, 52-66/68, 52-66/70, 71, obejmująca:</p> <p>1) obowiązek uzyskania przez inwestora od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – przed wydaniem pozwolenia na budowę lub zgłoszeniem właściwemu organowi – uzgodnienia wszelkich planowanych budów obiektów budowlanych wiążących się z wykonywaniem prac ziemnych,</p> <p>2) obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków poszukiwania, rozpoznawania i wydobywania kopalin, zalesiania gruntów oraz budowy urządzeń wodnych i regulacji wód,</p> <p>3) obowiązek przeprowadzenia (na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej zamierzającej finansować roboty budowlane lub nowe zalesienia) badań archeologicznych oraz wykonania ich dokumentacji,</p> <p>4) przed rozpoczęciem badań archeologicznych wymagane jest uzyskanie od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków pozwolenia na ich prowadzenie.</p> <p>2. Ochrona figury św. Jana znajdującej się na terenie 2ZP/US, oznaczonej jako akcent plastyczny, polegająca na:</p> <p>1) zapewnieniu warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających zachowanie obiektu,</p> <p>2) zapobieganiu zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości obiektu, niszczenie lub jego kradzież,</p> <p>3) zabezpieczeniu i utrzymaniu obiektu oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,</p> <p>4) umożliwienie właściwej ekspozycji obiektu.</p> <p>3. Na obszarze planu nie występują obecnie obiekty zaliczane do dóbr kultury współczesnej.</p>
21.	MPZP dla terenu działki ewid. nr 113/11 w Nieporęcie, Uchwała Nr VI/12/2011 Rady Gminy Nieporęt z dnia 27 stycznia 2011 r.
22.	<p>MPZP Obszaru Pilawa Wschód, w gminie Nieporęt, Uchwała Nr XXIII/26/2012 Rady Gminy Nieporęt z dnia 29 marca 2012 r.</p> <p>§14.</p> <p>1. Wyznacza się strefę konserwatorskiej ochrony archeologicznej obejmującej stanowisko archeologiczne nr ew. AZP 52-66/8, określoną na rysunku planu jej granicą.</p>

	2. W obrębie wyżej wymienionej strefy grunt, na którym będą prowadzone roboty ziemne lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, podlega ochronie w oparciu o przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków i opiece nad zabytkami.
23.	MPZP Obszaru Dębina w gminie Nieporęt, Uchwała Nr XXIX/79/2012 Rady Gminy Nieporęt z dnia 11 września 2012 r. §12. Plan ustala zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków: 1) ochronę zabytków archeologicznych (stanowiska archeologiczne nr ew. AZP 53-66/33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41), w formie stref ochrony konserwatorskiej, określonych na rysunku planu symbolem i numerami: 53-66/33, 53-66/34, 53-66/35, 53-66/37, 53-66/38, 53-66/39, 53-66/40, 53-66/41, na obszarze których wszelkie działania inwestycyjne wymagają dostosowania do wymogów określonych w przepisach odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opiece nad zabytkami. 2) zachowanie i ochronę istniejącej kapliczki znajdującej się na terenie 1U, przy skrzyżowaniu dróg oznaczonych symbolami 1KDG (ul. Jana Kazimierza) i 2KDZ (ul. Izabelińska).
24.	Zmiana MPZP obszaru Leszczyna w gminie Nieporęt, Uchwała Nr XXXV/117/2012 Rady Gminy Nieporęt z dnia 13 grudnia 2012 r. §20. 1. Ustala się ochronę zabytku archeologicznego (stanowiska archeologiczne o numerach ewidencyjnych AZP 53-66/32 i AZP 53-66/36) w formie strefy ochrony konserwatorskiej w granicach oznaczonych na rysunku planu. 2. Zagospodarowanie terenu, prowadzenie badań i robót budowlanych oraz podejmowanie innych działań na terenach położonych w granicach strefy, o której mowa w ust. 1, odbywa się na zasadach określonych w przepisach odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opiece nad zabytkami.
25.	MPZP dla obszaru Osiedla Różana w Nieporęcie, gmina Nieporęt, Uchwała Nr XL/41/2013 Rady Gminy Nieporęt z dnia 22 kwietnia 2013 r.
26.	MPZP dla części obszaru Placu Wolności, obejmującego teren działek ewid. nr 128/6, 128/9, 128/10, 128/11, położonych w Nieporęcie, gmina Nieporęt, Uchwała Nr L/12/2014 Rady Gminy Nieporęt z dnia 27 stycznia 2012 r.
27.	MPZP dla części obszaru sołectwa Rembelszczyzna - rejon po zachodniej stronie Kanału Żerańskiego, w gminie Nieporęcie, Uchwała Nr LIX/66/2014 Rady Gminy Nieporęt z dnia 25 sierpnia 2014 r. §9. 1) ochronę zabytków archeologicznych - stanowisk archeologicznych nr ew. AZP: a) 53-66/45 zlokalizowanie w liniach rozgraniczających terenu 1MN/U, b) 53-66/47 zlokalizowanie w liniach rozgraniczających terenów 1KDD, 1MN, c) 54-66/50 zlokalizowanie w liniach rozgraniczających terenów 1IT, 9U, d) 54-66/60 zlokalizowanie w liniach rozgraniczających terenów 7U/MN, 1KDZ, 10 Zn, 11Zn, 8KDD, e) 54-66/61 zlokalizowanie w liniach rozgraniczających terenu 8MN w formie stref ochrony konserwatorskiej, w granicach zgodnym z oznaczeniem na rysunku planu; 2) w obrębie stref wymienionych w ust. 1, nakaz prowadzenia wszelkich działań inwestycyjnych zgodnie z przepisami odrębnymi w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
28.	MPZP części obszaru sołectwa Wólka Radzyńska - od południowej granicy wsi do terenów w rejonie linii kolejowej, w gminie Nieporęt - część A, Uchwała Nr LXII/98/2014 Rady Gminy Nieporęt z dnia 14 listopada 2014 r. §9. 1) ochronę zabytków archeologicznych - stanowisk archeologicznych nr ew. AZP: a) 53-67/1 zlokalizowanie w liniach rozgraniczających terenu 2ZL, b) 53-67/2 zlokalizowanie w liniach rozgraniczających terenu 3MN/U, c) 53-67/3 zlokalizowanie w liniach rozgraniczających terenu 3MN/U, d) 53-67/28 zlokalizowanie w liniach rozgraniczających terenów 25MN, 14ZL, 1R, 12KDD, e) 53-67/29 zlokalizowanie w liniach rozgraniczających terenów 1R, 14ZL, f) 53-67/30 zlokalizowanie w liniach rozgraniczających terenów 1R, 14ZL, w formie stref ochrony konserwatorskiej, w granicach zgodnym z oznaczeniem na rysunku planu; 2) w obrębie stref wymienionych w ust. 1, nakaz prowadzenia wszelkich działań inwestycyjnych zgodnie z przepisami odrębnymi w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
29.	MPZP dla części obszaru sołectwa Izabelin, w gminie Nieporęt, Uchwała Nr XI/63/2015 Rady Gminy Nieporęt z dnia 27 lipca 2015 r. §8. 1. Plan ustala ochronę zabytku archeologicznego (stanowiska archeologiczne nr ew. AZP 53-67/24) w formie stref ochrony konserwatorskiej zabytku archeologicznego. W wyznaczonej strefie zagospodarowanie terenu, prowadzenie badań i robót budowlanych oraz podejmowanie innych działań odbywa się na zasadach określonych w przepisach odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opiece nad zabytkami. 2. Plan ustala ochronę dwóch mostów systemu Bailey'a z okresu II Wojny Światowej, na rzece Czarnej w ciągu ulic: Wrzosowej i Granicznej, nie objętych ochroną konserwatorską. Dla wymienionych obiektów ustala się utrzymanie ich formy i detali architektonicznych.
30.	MPZP dla terenu działek ewid. nr 170/7 i 172, położonych w Białostrzegach, gmina Nieporęt, Uchwała Nr XI/65/2015 Rady Gminy Nieporęt z dnia 27 lipca 2015 r.
31.	MPZP dla części obszaru sołectwa Aleksandrów, w gminie Nieporęt, Uchwała Nr XXXVII/10/2017 Rady Gminy Nieporęt z dnia 6 marca 2017 r.

	<p>§8.</p> <p>1. Plan ustala ochronę zabytków archeologicznych (stanowiska archeologiczne nr ew. AZP 53-66/10, 53-66/11, 53-66/12, 53-66/13, 53-67/14, 53-67/16, 53-67/17, 53-67/18, 53-67/19) w formie stref ochrony konserwatorskiej zabytku archeologicznego.</p> <p>2. W wyznaczonej strefie zagospodarowanie terenu, prowadzenie badań i robót budowlanych oraz podejmowanie innych działań odbywa się na zasadach określonych w przepisach odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opiece nad zabytkami.</p> <p>3. Plan ustala zachowanie i ochronę krzyża upamiętniającego dawny cmentarz ewangelicki znajdujący się na terenie 4MN/U, przy drodze oznaczonej symbolem 2KD(L) (ul. Małotęcka).</p>
32.	<p>MPZP dla części obszaru sołectwa Kąty Węgierskie - rejon ulicy Strużańskiej i wschodnia strona ulicy Kościelnej, w gminie Nieporęt, Uchwała Nr XLVI/89/2017 Rady Gminy Nieporęt z dnia 28 września 2017 r.</p> <p>§11.</p> <p>1) ustala się ochronę zabytków archeologicznych (stanowiska archeologiczne nr ew. AZP 53-66/42, 53-66/11, 53-66/43, 53-66/44, 53-66/46, 53-66/69, 53-66/70) określając strefy ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych, w granicach określonych na rysunku Planu;</p> <p>2) w granicach stref ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych nakazuje się postępowanie na zasadach określonych w przepisach odrębnych.</p>
33.	<p>MPZP dla obszaru sołectwa Rynia, w gminie Nieporęt, Uchwała Nr LII/14/2018 Rady Gminy Nieporęt z dnia 22 lutego 2018 r.</p> <p>§12.</p> <p>1. Ustala się strefy ochrony konserwatorskiej zabytku archeologicznego (stanowisko archeologiczne nr AZP 51-67/95, 51-67/96), oznaczone jak na rysunku planu.</p> <p>2. Na obszarach strefy, o których mowa w ust. 1, obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.</p>
34.	<p>MPZP dla obszaru sołectwa Beniaminów, w gminie Nieporęt, Uchwała Nr V/6/2019 Rady Gminy Nieporęt z dnia 31 stycznia 2019 r.</p>
35.	<p>MPZP dla części obszaru sołectwa Stanisławów Pierwszy - rejon po północnej stronie rzeki Czarnej, w gminie Nieporęt, Uchwała Nr VII/16/2019 Rady Gminy Nieporęt z dnia 21 marca 2019 r.</p> <p>§5.</p> <p>1) ustala się ochronę zabytków archeologicznych (stanowiska archeologiczne nr ew. AZP 53-66/15, 53-66/16, 53-67/21, 53-67/22, 53-67/23), w formie strefy ochrony konserwatorskiej, w granicach zgodnych z oznaczeniem na rysunku planu;</p> <p>2) w wyznaczonych strefach, o których mowa w pkt 1, prowadzenie badań i robót budowlanych oraz podejmowanie innych działań odbywa się na zasadach określonych w przepisach odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.</p>
36.	<p>MPZP dla obszaru sołectwa Michałów Grabina, w gminie Nieporęt, Uchwała Nr VIII/29/2019 Rady Gminy Nieporęt z dnia 25 kwietnia 2019 r.</p> <p>§11. Ustala się obowiązek zachowania i ochrony obiektów znajdujących się w ewidencji zabytków - dawnego cmentarza ewangelickiego osadników niemieckich z XIX w.</p> <p>§12.</p> <p>1. Ustala się strefę ochrony konserwatorskiej zabytku archeologicznego (stanowisko archeologiczne nr AZP 54-66/51, 54-66/52, 54-66/55, 54-66/62, 54-66/64), oznaczonych jak na rysunku planu.</p> <p>2. Na obszarze stref, o których mowa w ust. 1, ustala się nakaz prowadzenia wszelkich działań inwestycyjnych na zasadach określonych w przepisach odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.</p>
37.	<p>MPZP dla części obszaru sołectwa Józefów - rejon Kanału Bródnowskiego, w gminie Nieporęt, Uchwała Nr IX/41/2019 Rady Gminy Nieporęt z dnia 30 maja 2019 r.</p> <p>§8.</p> <p>1. Plan ustala ochronę zabytków archeologicznych (stanowiska archeologiczne nr ew. AZP 53-66/48, 53-66/49, 53-66/50, 53-66/51, 53-66/52, 53-66/66, 53-66/67, 53-66/53, 53-66/59) w formie stref ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych.</p> <p>2. W wyznaczonej strefie zagospodarowanie terenu, prowadzenie badań i robót budowlanych oraz podejmowanie innych działań odbywa się na zasadach określonych w przepisach odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opiece nad zabytkami.</p>
38.	<p>MPZP dla części obszaru sołectwa Wólka Radzyńska - od południowej granicy wsi do terenów w rejonie linii kolejowej, w gminie Nieporęt - część B, Uchwała Nr XVI/84/2019 Rady Gminy Nieporęt z dnia 24 października 2019 r.</p>

5.2 Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1 Charakterystyka gminy

Gmina Nieporęt jest gminą wiejską, położoną w powiecie legionowskim, w środkowej części województwa mazowieckiego, w obrębie aglomeracji warszawskiej, na północ od Warszawy (odległość od centrum Nieporętu do centrum stolicy wynosi ok. 30 km).

Gmina Nieporęt graniczy:

- od północy z gminą miejsko-wiejską Serock,
- od zachodu z gminami wiejskimi Wieliszew i Jabłonna oraz miastem Legionowo - siedzibą powiatu,
- od wschodu z gminą miejsko-wiejską Radzymin oraz gminą miejską Marki,
- od południa z miastem stołecznym Warszawa.

Gmina Nieporęt zajmuje powierzchnię 96,03 km², z czego powierzchnia użytków rolnych zajmuje 35% (w tym ponad 60% stanowią grunty orne). Gmina dzieli się na 15 sołectw obejmujących 15 miejscowości: Aleksandrów, Beniaminów, Białobrzegi, Nieporęt, Józefów, Kąty Węgierskie, Michałów-Grabina, Nieporęt, Rembelszczyzna, Rynia, Stanisławów Drugi, Stanisławów Pierwszy, Wola Aleksandra, Wólka Radzyńska i Zegrze Południowe.

Atutem Gminy Nieporęt jest jej położenie nad brzegiem Jeziora Zegrzyńskiego (pot. Zalew Zegrzyński). Jezioro Zegrzyńskie to przede wszystkim miejsce wypoczynku. Sprzyjają temu jego czyste wody. Dzieje się tak dzięki wybudowaniu w ostatnich latach wielu oczyszczalni nad Narwią, Bugiem i ich dopływami. Po powstaniu jeziora, w jego bezpośrednim otoczeniu powstało wiele ośrodków wypoczynkowych i domków letniskowych. Gmina Nieporęt w otoczeniu Jeziora Zegrzyńskiego jest postrzegana jako atrakcyjne miejsce do zamieszkania, uprawiania turystyki pieszej, rowerowej i konnej oraz rekreacji, wypoczynku i uprawiania sportów wodnych nad Jeziorem Zegrzyńskim.

Przez teren Gminy Nieporęt przebiega kilka ważnych szlaków komunikacyjnych. Najważniejszym jest droga krajowa Nr 61 z Warszawy przez Ostrołkę, Łomżę do Augustowa i Suwałk i dalej do państw nadbałtyckich oraz drogi wojewódzkie: nr 631, nr 632 i nr 633.

Gmina Nieporęt charakteryzuje się znacznymi obszarami o wysokich wartościach przyrodniczych. Przez jej teren przechodzą ważne ciągi przyrodnicze o znaczeniu ponadregionalnym i regionalnym. Obszar Gminy Nieporęt został objęty różnymi formami ochrony przyrody. Na terenie gminy występują: Warszawski Obszar Chronionego Krajobrazu (WOCK), rezerwy przyrody, obiekty i pomniki przyrody oraz europejskie obszary chronione - Natura 2000. Ponad 80% ogólnej powierzchni Gminy wchodzi w skład WOCK. W jego granicach znajdują się zarówno rozległe, zwarte kompleksy leśne i łąkowe, jak i niewielkie, silnie rozdrobnione lasy i łąki o znacznej różnorodności biologicznej. Warszawski Obszar Chronionego Krajobrazu obejmuje również tereny rolnicze z luźną zabudową zagrodową oraz tereny zurbanizowane ze zwartą zabudową mieszkaniową.

Gmina jest też ważnym punktem Krajowej Sieci Ekologicznej ECONET - POLSKA, gdyż położona jest na styku dwóch korytarzy ekologicznych o znaczeniu międzynarodowym: Podwarszawskiego i Dolnej Narwi, łączących obszary węzłowe Środkowej Wisły i Doliny Dolnego Bugu (jest to korytarz o charakterze leśno-łąkowym). Na terenie Gminy zostały utworzone 3 rezerwy przyrody:

- Łęgi Czarnej Strugi,
- Wieliszewskie Łęgi,
- Puszcza Słupecka.



Ryc. 1. Położenie gminy Nieporęt na mapie powiatu (źródło: www.nieporet.pl).

Rolnictwo nie odgrywa istotnej roli ze względu na mało korzystne warunki glebowe. Gmina charakteryzuje się dużą lesistością - całkowita powierzchnia gruntów leśnych wynosi 4110,92 ha, co stanowi 41,8% jej ogólnej powierzchni. Większość lasów stanowi własność publiczną będącą w zarządzie Lasów Państwowych.



Ryc. 2. Gmina Nieporęt (źródło: www.nieporęt.pl).

5.2.2 Rys historyczny⁷

Na obecny stan i zachowanie środowiska kulturowego Gminy Nieporęt miała największy wpływ niełatwa historia minionych epok. Położenie na szlaku do Gdańska, jak również w zasięgu oddziaływania stolicy przyczyniły się do niejednokrotnego zniszczenia tej osady. Działania wojenne pozostawiły swój ślad zrównując z ziemią prawie doszczętnie zabudowę. Ocalały kościół w Nieporęciu (2 poł. XVII w.) wraz z dzwonnica i cmentarzem są jedynymi obiektami mającymi znamiona zabudowy o wartościach historycznych. Pozostała zabudowa pochodzi z okresu po II wojnie światowej i ma charakter głównie zabudowy związanej z rolnictwem, a ostatnio z mieszkalnictwem jednorodzinym. Świadcami tragicznych wydarzeń są liczne mogiły skrywające poległych żołnierzy.

Pierwszy zapis o wsi Nieporęt pochodzi z 1387 r., kiedy erygowano parafię w Wieliszewie. Już na przełomie XIV i XV w. była to znaczna osada bartnicza. Pierwsze dokładniejsze wiadomości o Nieporęciu pochodzą z XV w. W okresie tym następował dynamiczny rozwój średniowiecznej osady. W 1484 r. książę mazowiecki Bolesław za znaczną wówczas sumę dwóch tysięcy złotych węgierskich sprzedał Nieporęt braciom Michałowi i Wojciechowi Prażmowski, nadając jednocześnie wsi prawa miejskie. Po śmierci ostatnich książąt mazowieckich Janusza i Stanisława Nieporęt wraz z całym Mazowszem w 1526 r. stał się królewską ziemią.

Kiedy Zygmunt III Waza w 1596 r. przeniósł swą siedzibę z Krakowa do Warszawy, pojawił się problem lokalizacji dworu myśliwskiego. Wybór padł na Nieporęt, leżący w głębokiej puszczy w widłach Wisły i Narwi, a jednocześnie przy szlaku prowadzącym od Warszawy przez Bródno ku przeprawie na Narwi i dalej odgałęzieniem szlaku bursztynowego na Jaćwierz. Puszcza

⁷ na podstawie informacji zawartych w książce: W. Bławdziewicz, Dzieje Nieporętu 1387 - 2009, Nieporęt 2000.

nadnarwiańska obfitowała w liczne ciekły wodne, stąd też król Zygmunt III nakazał "zebrać wody z puszczy" i tak powstał Kanał Królewski, w 1963 r. "inkorporowany" do Kanału Żerańskiego.

Jako wotum po zwycięstwie nad Szwedami Jan Kazimierz II Waza kazał wybudować kościół w Nieporęcie, we wnętrzu którego widnieje herb Wazów - snop. Dnia 8 kwietnia 1668 r. król, w obecności czternastu dostojników Kościoła i Korony, podpisał pełny akt fundacyjny kościoła. Pierwotna bryła świątyni została częściowo zmieniona w XVIII w. przez dobudowanie przypór zabezpieczających pękające mury. Kościół wraz z drzewostanem wpisany jest do rejestru zabytków z dnia 12 kwietnia 1962 r. pod numerem 1066/673.

Wkrótce po abdykacji Jana Kazimierza w 1668 r. Nieporęt wrócił do Prażmowskich. Gospodarzyli oni na dobrach nieporęckich do 1749 r., kiedy to August Czartoryski nabył 3/4 Nieporętu. Wkrótce potem, drogą koligacji, właścicielem Nieporętu stali się Lubomirscy. Ostatecznie w 1778 r. w całości stał się on własnością Potockich.

Wojny napoleońskie zaznaczyły się w Nieporęcie lokalizacją rezerwowych magazynów z żywnością dla wojsk francuskich w latach 1806 - 1807. Do znaczących wydarzeń w historii Nieporętu należy zaliczyć nabycie w 1881 r. całości obszarów leśnych przez Berlińskie Towarzystwo Handlu Drewnem. W 1882 r. wieś została zniszczona przez wielki pożar. Przełom XIX i XX w. to czas budowy obronnych obiektów fortyfikacyjnych wchodzących w skład zespołu Twierdzy Zegrze.

W czasie I Wojny Światowej koszary w Białobrzegach były miejscem internowania oficerów Legionów Polskich, którzy odmówili przysięgi na wierność cesarzowi niemieckiemu. Wojna polsko-bolszewicka w 1920 r. w swej decydującej fazie - bitwie warszawskiej - przetoczyła się przez Nieporęt i jego okolice. Dnia 12 sierpnia Armia Czerwona znalazła się na obszarze gminy. Gdy jej oddziały stanęły na linii Struga - Nieporęt, 29 pp. i dwa baony 28 pp. stanowiące odwód 10 DP gen. L. Żeligowskiego dokonały przeciwuderzenia. W miejscu, gdzie zginęli dowódca 1 batalionu 28 pp. porucznik Stefan Pogonowski (pośmiertnym dekretem mianowany kapitanem, a w 1932 r. odznaczony Krzyżem Niepodległości) oraz ppor. Benedykt Pęczkowski, dowódca 6 kompanii (dekretem pośmiertnym awansowany do stopnia kapitana, Kawaler Orderu Virtuti Militari V klasy i Krzyża Walecznych) i kilkunastu żołnierzy, w 1924 r. stanął pomnik z piaskowca. Na jego froncie, w centralnej części tablicy widnieje napis: „*W uczczeniu zasług Kolegom kpt. Stefanowi Pogonowskiemu d-cy I Baonu, kpt. Benedyktowi Pęczkowskiemu d-cy 6 komp. i 18-tu szeregowym poległym na polu chwwały w walce pod Radzyminem d. 15.VIII.1920 r. Korpus Oficerski 28 P.S.K.*”. Po bokach wyryte są nazwiska 18-tu poległych żołnierzy.

W okresie międzywojennym Nieporęt z trudem podnosił się z ciężkich warunków czasu zaborów i wojen. Był tu przystanek PKP, remiza strażacka i łaźnia publiczna.

Wrzesień 1939 r. i czas okupacji zahamowały i zniszczyły dorobek społeczności gminnej. Działalność konspiracyjna rozpoczęła się w Nieporęcie wkrótce po kapitulacji. Jej ostateczny kształt organizacyjny stanowił 3 batalion pułku „Legionowo” VII Rejonu „Obroża” AK. Jego dowódcą był Bronisław Tokaj, od 1934 roku kierownik szkoły powszechnej w Nieporęcie.

Ofensywa wojsk radzieckich, która przeszła przez Nieporęt, zniszczyła go prawie doszczętnie. Pozostało tylko kilka domów. Spłonął dom parafialny oraz budynek gminy.

Dnia 4 lutego 1945 r. powstała pierwsza władza w Nieporęcie - Gminna Rada Narodowa. Pierwszego września rozpoczęła działalność szkoła. W zachowanej Księdze Kontroli i Ruchu Ludności pierwszy zapis z datą 26.07.1947 r. podaje, iż we wsi Nieporęt mieszkały 104 osoby.

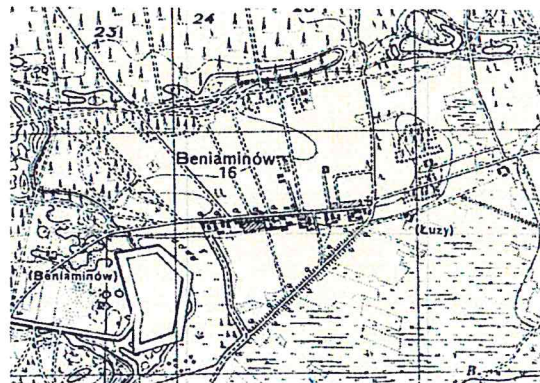
Na przełomie lat 50-tych i 60-tych rozpoczęto budowę zapory w Dębem i przygotowanie niecki Jeziora Zegrzyńskiego. W latach 70-tych rozbudowano szkołę, działał we własnym budynku ośrodek zdrowia i rozpoczęto gazyfikację Nieporętu. Powstało osiedle domów jednorodzinnych "Las" oraz została rozpoczęta budowa osiedla "Głogi". W latach 80-tych oddano do użytku budynek Poczty i Centrali Telefonicznej oraz duży pawilon handlowy GS. Rok 1989 otworzył nowy rozdział historii Polski - III Rzeczypospolitej, której małą częścią stanowiła Gmina Nieporęt z 11 000 mieszkańców w 16 sołectwach.

Poniżej wymieniono oraz krótko scharakteryzowano miejscowości w gminie Nieporęt odznaczające się bogatą kulturą i historią⁸.

⁸ na podstawie "Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2016-2019", s. 26

Beniaminów

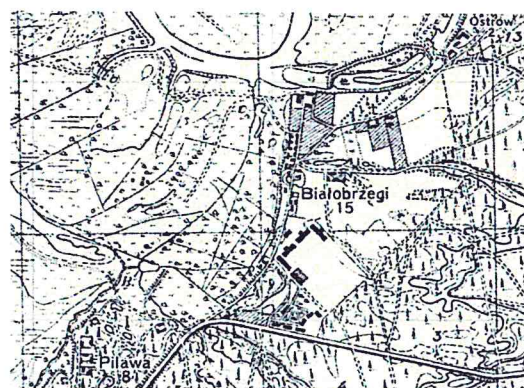
Historia Beniaminowa związana jest z fortem mieszczącym się przy drodze powiatowej Białobrzegi - Radzymin. Fort umieszczono na pńd. - zach. od zabudowań, które pierwotnie kształtem nawiązywały do rzędówki. Zabudowania mieściły się po pńd. stronie drogi. Fort w Beniaminowie jest przykładem carskiej sztuki fortyfikacyjnej. W centralnej części fortu mieściły się betonowe koszary liczące 20 izb żołnierskich. Były one stelefonizowane, ogrzewane i oświetlone.



Ryc. 3. Beniaminów, 1937 r. (www.mapywig.org).

Białobrzegi

Ze względu na działania wojenne w miejscowości nie zachowało się wiele obiektów historycznych. Na terenie wsi znajduje się pomnik upamiętniający internowanych oficerów Legionów Polskich, który jest repliką przedwojennego pomnika, postawionego z inicjatywy żołnierzy batalionu łączności stacjonującego w białobrzeskich koszarach. Na budynku koszarowym w Białobrzegach znajduje się tablica upamiętniająca oficerów Legionów Polskich. We wschodniej części miejscowości znajduje się cmentarz wojenny jeńców radzieckich.



Ryc. 4. Białobrzegi, 1937 r. (www.mapywig.org).

Białobrzegi posiadają charakter wsi o specjalnej funkcji wsi wojskowej. Koszary założone zostały w latach 1907 - 1908. W 1917 r. nastąpił „kryzys przysięgowy” związany z internowaniem polskich żołnierzy na teren koszar w Białobrzegach. Jego przyczyną była odmowa złożenia przysięgi na wierność Niemcom i Austro - Węgrom przez oddziały I i II Brygady Pułku Legionów Polskich.

Michałów - Grabina

Z historią miejscowości związana jest działalność kolonistów niemieckich. Wprowadzili oni nowoczesne jak na tamte czasy metody uprawy roli i hodowli zwierząt. Wielu z nich zajmowało się działalnością leśną. Specjalizowali się również w budowaniu sieci melioracyjnych i osuszaniu gruntów. W latach 1824 - 1826 Michałów posiadał 18 domów i 65 mieszkańców. W 1921 r. miejscowość znajdowała się w Gminie Jabłonna i liczyła 11 katolików i 88 ewangelików. W przeciągu kilkudziesięciu lat następowało mieszanie się rodzin kolonistów z ludnością miejscową.

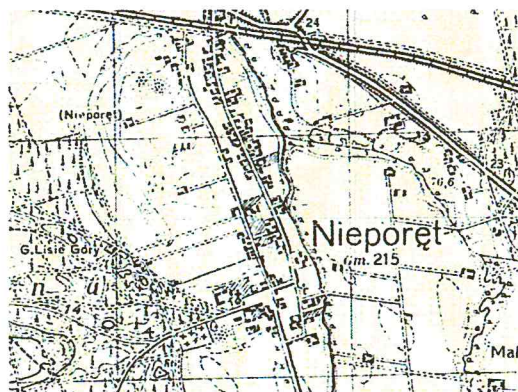


Ryc. 5. Michałów - Grabina, 1942 r. (www.mapywig.org).

W pńn. - zach. części charakteryzowanej jednostki w XIX w. osadnicy niemieccy założyli cmentarz. Położony jest on na wzniesieniu, po wsch. stronie drogi prowadzącej do Józefowa, przy ul. Kwiatowej 22. Jego powierzchnia wynosi ok. 0,5 ha. Zachowane zostały mogiły zbiorowe. W miejscowości znajduje się również przydrożna kapliczka z 1911 r. znajdująca się na prywatnej posesji przedstawiająca figurę NMP.

Nieporęt

Pierwszy zapis o Nieporęcie pochodzi z 20 lipca 1387 r. Sama nazwa miejscowości ma dwojakie znaczenie. Wg. interpretacji S. Rozpada (1984) należy je rozumieć jako (...) „nazwę topograficzną, charakteryzującą położenie tej miejscowości, płynie tu rzeka Długa, mająca niedaleko ujście do Narwi”. Starsi mieszkańcy miejscowości twierdzą, iż jest ona związana ze słowem „nieporęczny”. Dosłownie oznacza to „nieporęczny” dojazd do Warszawy poprzez nieutwardzoną drogę przez puszcę. Na przełomie XIV i XV w. była to osada bartnicza, która zaopatrywała w miód m.in. kapitułę kolegiacką w Warszawie. W 1484 r. Bolesław V książę mazowiecki sprzedał Nieporęt Michałowi i Wojciechowi Prażmowskiemu herbu Belina.



Ryc. 6. Nieporęt, 1937 r. (www.mapywig.org).

Od 1526 r. Nieporęt oraz całe Mazowsze zostają królewszczyzną, na co wpłynęła śmierć ostatnich książąt królewskich Janusza i Stanisława. W 1596 r. król Zygmunt III Waza przeniósł swą siedzibę z Krakowa do Warszawy. W Nieporęcie postanowił ulokować swój dwór myśliwski. Wybór nie był przypadkowy. Nieporęt z jednej strony gwarantował wszelkie rozrywki myśliwskie, a z drugiej posiadał dogodnie położone lokalizacyjne. Miejscowość znajdowała się w głębokiej puszczy w widłach Wisły i Narwi oraz mieściła się przy szlaku prowadzącym od Warszawy przez Bródno ku przeprawie na Narwi i dalej odgałęzieniem szlaku bursztynowego na Jaćwierz. Dwór rodu Wazów był drewniany i powstał na początku XVII w. Swoją genezę z tego okresu posiada także Kanał Królewski, kiedy to Zygmunt III Waza uregulował stosunki wodne w puszczy nadnarwiańskiej.

Innym istotnym dokumentem jest dekret biskupa ordynariusza plockiego Gembickiego z maja 1660 r., w którym podważono niejaki cud, który miałby mieć miejsce w miejscowej kaplicy. Integralną częścią Nieporętu jest barokowy kościół wraz z dzwonnica i cmentarzem przykościelnym mieszczącym się w centralnej części miejscowości. Ważnym elementem dziedzictwa materialnego jest ponadto zabytkowy cmentarz parafialny znajdujący się na płd. - zach. od kościoła. Jednym z nielicznych zapisków dotyczących ludności Nieporętu jest spis powszechny z 1921 r., w którym odnotowano 1006 katolików oraz 65 żydów.

Stanisławów Pierwszy

Miejscowość w 1827 r. liczyła 27 domów i 72 mieszkańców. Pod koniec XIX w. ich liczba wzrosła do 420 osób. W 1921 r. w Stanisławowie odnotowano 60 domostw. W podziale przynależności wyznaniowej odnotowano: 51 żydów, 74 katolików i 247 ewangelików, czyli najwięcej w całej gminie. O ich istnieniu przypomina dziś w miejscowości jedynie cmentarz ewangelicki przy ul. Konwaliowej, który można rozpoznać głównie po roślinności cmentarnej oraz drzewostanie. W miejscowości znajduje się także kamienny obelisk upamiętniający śmierć dwóch żołnierzy podchorążych AK. Wieś zamieszkiwało na koniec 2015 r. 1 627 mieszkańców.

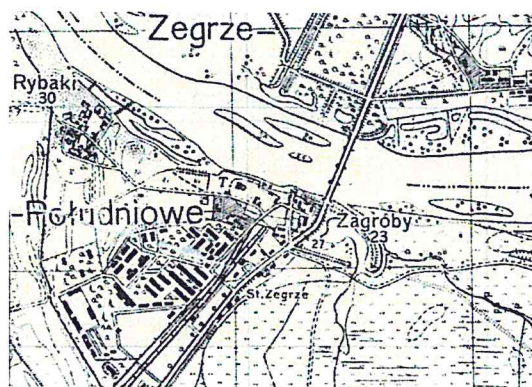


Ryc. 7. Stanisławów Pierwszy, 1942 r. (www.mapywig.org).

Zegrze Południowe

Osada po raz pierwszy wzmiankowana była w 1580 r. Należała do niejakiego ławnika przysięgłego Marcina Rogali. W 1895 r. miejscowość posiadała 41 mieszkańców. W 1921 r. Zegrze Południowe liczyło już 223 mieszkańców, w tym 11 ewangelików. Historia miejscowości związana jest ściśle z zespołem koszar w Zagrobach (historyczna nazwa, obecnie Zegrze Południowe). Naprzeciw

Jeziro Zegrzyńskie znajduje się miejscowość Zegrze, w której również zlokalizowano część budynków militarnych. Forty w obydwu miejscowościach to „Umocnienie duże” i „Umocnienie małe”, zwane także jako „Ordon” i „Karlinek”. Już w XIX w. rząd rosyjski zakupił od Radziwiłłów omawiane tereny celem wzniesienia twierdzy uzupełniającej od północy umocnienia Warszawskiego Regionu Fortecznego: Twierdzy Modlin i Twierdzy Warszawa. We wsi mieści się także tzw. Osiedle Wojskowe, które zostało założone z końcem XIX w. W jego pobliżu znajdują się Państwowe Wojskowe Zakłady Łączności Nr 1, które powstały w 1955 r. na potrzeby produkcji i remontu sprzętu łączności Sił Zbrojnych RP. Od 1963 r., kiedy utworzono Jezioro Zegrzyńskie, Zegrze Południowe stało się ważnym ośrodkiem turystyczno - rekreacyjnym w aglomeracji warszawskiej.



Ryc. 8. Zegrze Południowe, 1937 r. (www.mapywig.org).

5.2.3 Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Krajobraz kulturowy to niepowtarzalne, indywidualne oblicze miejsca, którego wizerunek jest syntezą elementów przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z aktywnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne - zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Ochrona dziedzictwa kulturowego, które należy przekazać przyszłym pokoleniom, jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoim miastem i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię.

Na terenie Gminy Nieporęt wśród obiektów zabytkowych przeważają obiekty o funkcji obronnej. W ich skład wchodzi fort w Benjaminowie wraz z wyszczególnionymi budynkami, koszary w Białobrzegach, budynki koszarowe w Zegrzu Południowym oraz bunkier Regelbau mieszczący się w Wólce Radzymińskiej. Ponadto występują 4 cmentarze oraz kościół i dzwonnica w Nieporęcie. Istniał również dwór myśliwski, jednak nie przetrwał do dzisiejszych czasów. Z racji działań wojennych zdecydowana większość budynków, która mogłaby dziś stanowić ważny zasób zabytkowy gminy została zniszczona. Drewniane chaty zostały zburzone, bądź spalone, a te, które ocalały pod wpływem czasu zawaliły się. Budynki murowane, wybudowane w zdecydowanej większości po II wojnie światowej nie odznaczają się detalami architektonicznymi i z punktu dziedzictwa kulturowego nie stanowią ważnego elementu zabytkowego.

➤ Układy ruralistyczne

Wsie Gminy Nieporęt reprezentują różne typy układów przestrzennych. Występuje m.in.:

- sieć osadnictwa skupionego z domieszką osiedli rozproszonych,
- sieć wsi średniej wielkości skupionych, o układzie węzłowym dróg, starszego pochodzenia, z domieszką osiedli rozproszonych i rzędówek nowszego pochodzenia (XIX i XX w.).

W wyniku intensywnego rozwoju budownictwa mieszkalnego w ostatnich latach, zauważa się znaczne rozproszenie zabudowy na terenie gminy.

Na terenie gminy Nieporęt występują następujące typy układów przestrzennych

a) rzędówka: wieś o rzędowo - pasmowym układzie pól. Powstawały one na niezagospodarowanych terenach: obszarach dolin rzecznych, obszarach bagiennych, sandrach, wydmach, puszcach. Zabudowa rzędówek jest luźna i usytuowana jest wzdłuż drogi zazwyczaj po tylko jednej stronie (m.in. Aleksandrów),

b) wielodrożnica: wieś kupowa/zwarta (compact village). Charakteryzuje się bezładną i chaotyczną zabudową z nieregularnym przebiegiem dróg (m.in. Nieporęt),

c) wieś o zabudowie rozproszonej (loose-knit village). Zabudowania występujące na obszarze wsi nie są zwarte (m.in. Józefów),

d) łańcuchówka: wieś leśno - łańcuchowa (Waldhufendorf). Wieś o datowaniu feudalnym, o regularnym układzie przestrzennym, którą cechuje luźna zabudowa wzdłuż drogi po obu jej stronach. Występujące zagrody znajdują się w równych odstępach od siebie na początku każdego łańcucha, przypominają ogniwa rozrzuconego łańcucha (m.in. Wólka Radzywińska),

e) wieś wojskowa: typ wsi o funkcji specjalnej. W obrębie miejscowości mieści się Jednostka Wojskowa, a zabudowa mieszkalna wsi, bądź jej część została zaadaptowana z budynków powojkowych (m.in. Zegrze Południowe, Białobrzegi).

➤ **Zabytki sakralne**

Kościół Niepokalanego Poczęcia NMP (wraz z otaczającym drzewostanem w Nieporęciu (rejestr zabytków nr 1066/673 z 12.04.1962 r.).

Kościół ufundowany został przez Jana Kazimierza jako wotum za zwycięstwo nad Szwedami. Zbudowany w latach 1661 - 1667 na planie krzyża łacińskiego. Barokowa świątynia posiada elewację frontową rozczłonkowaną pilastrami i niszami, zwieńczoną trójkątnym szczytem. Kościół pierwotnie posiadał wymiary: 27 m długość, 14,5 szerokość i 12 m wysokość. W wyniku pęknięć murów dobudowano przypory, które zmieniły kształt budowli. Kościół posiada 2 zakrystie, a nad jedną z nich widnieje czarny marmurowy portal z herbem Wazów. Nad frontowym tympanonem oraz nad prezbiterium mieszczą się pozostałości związane z rodem Wazów. Jest to metalowa kula z krzyżem nad nią z lat 1763 – 1775 oraz metalowa chorągiewka z koroną Wazów, w której zamieszczono datę 1655

i skrót ICRPS. Krzyż pierwotnie znajdował się na szczycie dworu Wazów, a chorągiewka na szczycie kaplicy dworskiej.

We wnętrzu występują neobarokowe ołtarze. Ołtarz główny przedstawia obraz Matki Boskiej Częstochowskiej, ołtarze boczne ukazują Ukrzyżowanie Chrystusa i św. Trójcę z XIX w. oraz Najświętszą Marię Niepokalanie Poczętą, patronkę parafii i Józefa z Dzieciątkiem. Ich datowanie wskazuje się na rok 1953. W kościele znajduje się ponadto obraz przedstawiający Jana Kazimierza ślubującego Matce Boskiej, obraz Jana Pawła II z Kardynałem Stefanem Wyszyńskim, obraz św. Rocha, obraz Madonny z Dzieciątkiem oraz kopia obrazu Chrystusa Króla Adama Styka. W kościele znajduje się sklepienie kolebkowe oraz kolebkowo - krzyżowe. W skład wyposażenia świątyni wchodzi murowana neogotycka chrzcielnica ufundowana przez mieszkańca Rembelszczyzny - Andrzeja Stańczaka w 1881 r.

Obecnie kościół jest w bardzo dobrym stanie technicznym. W 2010 r. przeprowadzono renowację elewacji zewnętrznej kościoła. Utworzono izolację pionową i poziomą, której zadaniem jest zapewnienie bezpiecznego odprowadzenia wody, tak by fundamenty i ściany kościoła nie były narażone na wilgoć. Renowacja elewacji kościoła została dofinansowana w 2011 r. przez Sejmik Województwa Mazowieckiego w kwocie 100 tys. zł. W 2014 r. odnowiono elewację kościoła (zachodnia i północna).

Przed kościołem usytuowana jest dzwonnica, która pełni jednocześnie funkcję bramy wejściowej na plac kościelny. Zbudowana z cegły, obustronnie tynkowana, dwukondygnacyjna, założona na rzucie prostokąta. Nad metalową bramą dwie tynkowane, łukowate opaski. Widoczny gzyms główny oraz działowy. W drugiej kondygnacji cztery pilastry dzielące budynek na 3 osie. Wewnątrz mieszczą się dwa dzwony z 1855 r. i 1954 r. Dzwonnica zwieńczona jest szczytowo metalowym krzyżem.



Fot. 1. Nieporęt. Kościół Niepokalanego Poczęcia NMP (źródło: Gminna Ewidencja Zabytków).



Fot. 2. Nieporęt. Dzwonnica (źródło: Gminna Ewidencja Zabytków).

➤ Cmentarze

Na terenie gminy Nieporęt występują cztery zabytkowe cmentarze. Tylko jeden z nich - cmentarz rzymsko-katolicki w Nieporęcie jest czynny, wpisany jest on do rejestru zabytków pod nr 1473. Pozostałe nekropole są nieczynne. Cmentarz w Michałowie - Grabinie oraz w Stanisławowie Pierwszym należą do osadników niemieckich (ewangelicy). Osadnicy niemieccy zostali sprowadzeni na teren gminy Nieporęt w pierwszej połowie XIX w. Te podmokłe ziemie za sprawą osadników zmieniły się w tereny rolnicze. Kolonizatorzy nie tworzyli hermetycznej społeczności. Ich rodziny stopniowo się asymilowały z ludnością miejscową. Do II wojny światowej na terenie ówczesnej gminy zamieszkiwało około pół tysiąca mieszkańców deklarujących wyznanie ewangelickie. Cmentarze zostały porzucone wraz z wysiedleniem osób przyznających się do pochodzenia niemieckiego w okresie okupacji niemieckiej podczas II wojny światowej. Ponadto występuje także cmentarz z II wojny światowej żołnierzy radzieckich w Białobrzegach.

Tabela 2. Zabytkowe cmentarze z terenu Gminy Nieporęt.

Lp	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Układ cmentarza	Powierzchnia (ha)
1	Białobrzegi	Cmentarz wojenny	1949-1950 r.	czytelny	1
2	Nieporęt	Cmentarz parafialny rzymsko-katolicki	ok. 1700 r.	czytelny	2,5
3	Michałów - Grabina	Cmentarz osadników niemieckich	XIX w.	czytelny	0,5
4	Stanisławów Pierwszy	Cmentarz osadników niemieckich	poł. XIX w.	słabo czytelny	0,5

Cmentarz z II wojny światowej (żołnierzy radzieckich) w Białobrzegach. W Białobrzegach podczas II Wojny Światowej Niemcy zorganizowali obóz jeniecki, w którym przebywali żołnierze Armii Czerwonej. Na terenie obozu chowano jeńców, którzy zginęli głównie z głodu. Oprócz dużej liczby żołnierzy radzieckich w obozie przebywali również internowani żołnierze włoscy (od 1943 do 1944 r.). Cmentarz położony na terenie płaskim, na skraju lasu, ok. 500 m od centrum miejscowości. Jego powierzchnia wynosi ok. 1 ha. Zachowane są mogiły zbiorowe oraz obeliski. Cmentarz otoczony jest niewielkim murem kamiennym z bramą z 2 poł. XX w. Układ cmentarza jest czytelny. Staraniem Nieporęckiego Stowarzyszenia Historycznego na cmentarzu złożono 3 nagrobne płyty jeńców włoskich zmarłych w 1944 r. Na cmentarzu podczas badań pod koniec lat 40-tych ubiegłego wieku zidentyfikowano ok. 10 tysięcy pochowanych.

Cmentarz rzymsko-katolicki parafii p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP (z nagrobkami, bramą, częścią ogrodzenia i starodrzewem) w Nieporęcie (rejestr zabytków 1473 z 07.05.1993 r.).

Pierwszą udokumentowaną wzmianką na temat cmentarza jest „Dekret informacyjny dla Kościoła Nieporęckiego” z 27 września 1739 r. Widnieje w nim zapis, iż część cmentarza była zaniedbana. Ponadto wyznaczono potrzebę troski o niego oraz jego ogrodzenie. W 1763 r. zapiski z protokołu brzmiały: „Cmentarz parkanem ogrodzony, kościca murowana, roku 1754 zreparowana y wierzch nowy na niey dany”. Wiadomo również, że na terenie cmentarza mieściła się drewniana kaplica. Cmentarz położony jest po południowej stronie Placu Wolności. Najstarsza część cmentarza znajduje się na tzw. „górcie”, gdzie w okresie międzywojennym stała kaplica. Obecnie stoi tam dawny krzyż misyjny z datą Misji 14 września 1906 r. W tym rejonie znajdują się mogiły m.in. z lat 1829, 1878 i 1879. Znaczną część muru cmentarnego po stronie północnej i zachodniej wybudowano z cegły wyprodukowanej w Nieporęcie w 1841 r. W północnej części cmentarza znajduje się zabytkowa brama wejściowa wraz z dwiema furtkami i słupkami. W części zachodniej mieści się zabytkowy drzewostan.

Cmentarz osadników niemieckich w Michałowie - Grabinie (ul. Kwiatowa). Cmentarz został założony dla zmarłych osadników z kolonii Michałów i Szamocin. Nekropolia jest jedną z najlepiej zachowanych w całym powiecie legionowskim. Według wspomnień mieszkańców pochówki prowadzone były w głębi działki, na jej początku znajdowała się wozownia. Znajduje się na nim ponad 20 nagrobków lub pojedynczych obramowań. Pomniki wykonane są głównie z betonu, ale też z piaskowca (6 pomników) oraz lastryko (2 pomniki). Na 10 nagrobkach zachowały się napisy w języku niemieckim, a na 3 w języku polskim. Nazwiska występujące na inskrypcjach to: Mank, Guhl, Kaufman, Kebber, Szuster, Doclaw, Bartel, Blum, Rajnholc. Ciekawym przykładem koegzystencji ludności polskiej z osadnikami jest pochodzący z 1913 r. nagrobek Emilii z Czarnowskich Kaufman.

Cmentarz został mocno uszkodzony podczas II wojny światowej, a następnie dewastowany w latach powojennych. W 2012 r. zaśmieconą i zarośniętą nekropolią zajęło się Nieporęckie Stowarzyszenie Historyczne. W 2015 r. został uporządkowany i udostępniony dla lokalnej społeczności oraz turystów, dzięki pracom zainicjowanym przez Nieporęckie Stowarzyszenie Historyczne i pomocy harcerzy oraz mieszkańców, przy finansowym wsparciu Urzędu Gminy Nieporęt. W 2017 r. Stowarzyszenie wyremontowało i zabezpieczyło wszystkie pomniki na cmentarzu (22 sztuki) oraz wykonano prace związane z utrzymaniem zieleni na cmentarzu (m.in. wycinka samosiewów).

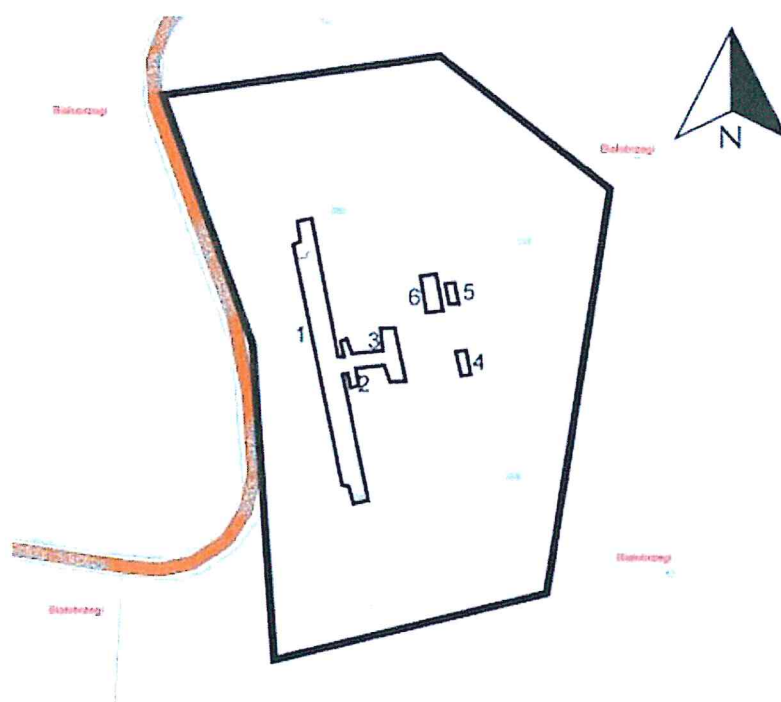
Cmentarz w Stanisławowie Pierwszym (ul. Konwaliowa). Położony jest na niewielkim wzniesieniu, naprzeciw budynku mieszkalnego na ul. Konwaliowej 8. Cmentarz jest bardzo mocno zdewastowany, jego układ jest nieczytelny, porastają go drzewa liściaste, głównie dęby, oraz gęste chaszczce. Na cmentarzu znajdują się fragmenty 4 granitowych nagrobków. Na jednym z nich znajduje się płaskorzeźba z motywem serca gorejącego. Nagrobki nie zawierają inskrypcji. Na powierzchni gruntu widoczne są wzniesienia, mogące być mogiłami ziemnymi.

➤ Architektura obronna

Z terenu gminy Nieporęt do tego typu budowli zalicza się największa liczba obiektów. W ich skład wchodzi:

Fort w Benjaminowie wraz z wyszczególnionymi budynkami (Twierdza Zegrze - zespół w granicach wału fortecznego wraz z otoczeniem). Zespół military powstał na przełomie lat 1912 - 1914 i został wpisany do rejestru zabytków z dniem 11.01.1991 r. pod nr 1462. W jego skład wchodzi schron pogotowia, "wielki" schron pogotowia I, wielki schron pogotowia II, "mały" schron pogotowia I, mały schron pogotowia II, koszary szyjowe (ryc. 9).

Fort zbudowany został w ramach rozbudowy Twierdzy Zegrze, utworzono go w składzie Warszawskiego Rejonu Umocnionego. Jego powierzchnia wynosi ok. 8 ha. W 1910 r. nastąpiła kasacja Twierdzy, w czasie której wysadzono część koszar szyjowych fortu i wszystkie kaponiere. W latach 1910 -1913 obiekt znajdował się w rękach armii rosyjskiej. Zajęty bez walki przez Niemców w 1915 r., użytkowany na cele wojskowe do 1918 r. W 1919 r. był chwilowo w składzie Twierdzy Zegrze, a w latach 20-tych XX w. w podległości Obozu Warownego „Modlin”. W latach 1939 - 1945 przeszedł w ręce niemieckie. Po zakończeniu II wojny światowej obiekt użytkowany był przez wojsko.



- 1 koszary szyjowe;
- 2 „wielki” schron pogotowia I;
- 3 „wielki” schron pogotowia II;
- 4 „mały” schron pogotowia II;
- 5 „mały” schron pogotowia I;
- 6 schron pogotowia;

Ryc. 9. Plan Fortu Benjaminów (źródło: Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2016-2019, s. 50).

Ziemno-betonowy fort wybudowano na planie nieregularnego pięcioboku. Jest to standardowy projekt inż. Wieliczki dostosowany do warunków terenowych. Przez to fort ma kształt asymetrycznego trapezu. Szyja jest oparta w kierunku zachodnim, natomiast cały fort kieruje się w stronę północno-wschodnią.

Obiekt posiadał jeden wał dla artylerii i dla piechoty. Jest on aktualnie trochę zniszczony w kilku miejscach. Koszary, wybudowane w szyi fortu, były bronione przez kaponierę szyjową. Kaponiera ta niestety została zniszczona, jak też część środkowa koszar. Koszary są połączone z wałem

za pomocą poterny⁹ z czterema wyjściami na dziedziniec fortu. Poterna przykryta jest nasypem ziemnym i lekko skręca na południe, dzieląc teren fortu na dwie części (większą północną i mniejszą południową). Przy wale prawego czoła poterna łączy się ze schronem pogotowia dla artylerzystów. W barkach fortu były dwa wolnostojące tradytory (po jednym na południu i północy). Pozostały po nich tylko zwały betonu.

Fort posiada fosę, która była broniona przez kaponierę na wschodzie i dwie półkaponiere (północna i południowa). Żadna z kaponier nie przetrwała do naszych czasów, natomiast galeria przeciwskarpowa nie została nigdy wykonana. Kaponiere były połączone z dziedzińcem za pomocą potern z wyjściami w wale. Aktualnie istnieje tylko poterna środkowa, chociaż prowadzi do nieistniejącej kaponiere. Po pozostałych poternach nie pozostały nawet wejścia. Wejścia do potern zabezpieczone zostały przelotniami i posiadały magazyny dla artylerii. Nad wejściami wybudowane były schrony pogotowia dla artylerzystów. Pomiędzy schronami a magazynami znajdowały się windy do podawania amunicji do działek. Na samym wale usytuowane zostały stanowiska dla działek przeciwstrumowych. Po stanowiskach nie ma obecnie śladu. Być może do rozpoczęcia wojny nie zostały wybudowane.

Po wojnie teren zajmowało przez pewien czas wojsko. Następnie znajdowała się tutaj pieczarkarnia. Przez wiele lat teren był niewykorzystany, organizowano tutaj sporadycznie samochodowe rajdy terenowe lub turnieje paintballa. Obecnie fort jest własnością prywatną firmy, która zajmuje się organizacją ww. imprez. Fort "zagrał" też w kilku serialach m.in. "Czterej pancerni i pies", "Przygody psa Cywila" oraz "Czas honoru".¹⁰

Koszary w Białobrzegach (w zespole Twierdzy Zegrze). Powstały na początku XX w. dla rosyjskich żołnierzy. Na ich potrzeby wyznaczony został zalesiony teren o powierzchni ok. 18 ha. Ziemia pod koszarę była wykupywana od polskich właścicieli folwarku Białobrzegi i dóbr Nieporęt. W skład koszar wchodziło 12 parterowych budynków, w większości murowanych (ryc. 10). Budowę koszar rozpoczęto w drugiej połowie 1907 r. W ciągu roku powstał kompleks kilkunastu charakterystycznych ceglanych koszarowców. Część usytuowano bezpośrednio przy drodze Benjaminów-Zegrze. Trochę dalej wyznaczono plac ćwiczeń i wybudowano obok następne budynki parterowe. Obiekty wyróżniają się bogatymi ceglаныmi dekoracjami. Koszary pokryto spadzistymi dachami z niewielkimi, półkolistymi okienkami, charakterystycznymi dla carskiego budownictwa garnizonowego.

Koszary oddano do użytku w 1908 r. Przeznaczone zostały dla oddziałów 2 Zegrzyńskiego Pułku Piechoty Fortecznej. Jednostka ta była częścią garnizonu fortu w Benjaminowie.

W 1909 r. nowy Minister Wojny, gen. Suchomlinow, postanowił zreorganizować armię a także zasady obrony Rosji. W związku z potrzebą ogromnych nakładów finansowych (których Rosja nie posiadała) na modernizację twierdz, postanowiono zlikwidować znaczą część fortyfikacji w Królestwie Polskim (w tym umocnienia w Zegrzu). Postanowiono także zlikwidować oddziały piechoty fortecznej.

W 1910 r. rozwiązano 2 Zegrzyński Pułk Piechoty Fortecznej. W koszarach zakwaterowano jedną z baterii 2 Brygady Artylerii. Trzy lata później rozbrojony został fort w Benjaminowie.

W czasie I Wojny Światowej Zegrze zostało prowizorycznie przystosowane do obrony. 6 sierpnia 1915 r. wojska niemieckie ostrzelały Umocnienie Duże. W nocy rosyjska załoga twierdzy opuściła stanowiska. Następnego dnia Zegrze zostało zajęte przez oddziały niemieckie. 8 sierpnia zajęte zostały koszary w Białobrzegach i fort w Benjaminowie.

Koszary, zajęte przez Niemców bez walki, zostały włączone do linii obronnej "Bruckenkopf Warschau", biegnącej po linii Warszawa-Zegrze. Teren ten był dobrze przygotowany do obrony. Niemcy dodatkowo wybudowali w 1916 r. wzdłuż drogi fortecznej z Zegrza do Białobrzegów linię kolejki wąskotorowej.

W 1917 r. w koszarach w zostało internowanych ok. 100 oficerów I i III Brygady Legionów Polskich. Byli to żołnierze którzy odmówili 22 lipca tego roku złożenia przysięgi na wierność cesarzowi niemieckiemu (tzw. kryzys przysięgowy). Na potrzeby obozu przeznaczono 11 budynków dawnych

⁹ Poterna - podziemne przejście umożliwiające komunikację wewnątrz twierdzy bądź fortu pomiędzy poszczególnymi stanowiskami bojowymi na wałach lub w rowach fortecznych, schronami, koszarami itp. bez narażenia się na bezpośredni ostrzał.

¹⁰ <http://www.forty.waw.pl/index.php/zegrze/forty-twierdzy-zegrze/300-fort-beniaminow>

carskich koszar. Siedem budynków oddano w użytkowanie oficerom, dalsze cztery zajęte zostały przez szeregowych. Oficerowie zostali zwolnieni z obozu częściowo w lutym i ostatecznie w październiku 1918 r.

Podczas II Wojny Światowej w Białobrzegach ponownie ulokowano obóz jeniecki. Od sierpnia 1941 do lipca 1944 r. przebywało tu ponad 30 tys. jeńców radzieckich. Połowa z tych żołnierzy została tutaj zamordowana.¹¹



- 1 - budynek komendy niemieckiej, obecnie poczta oraz budynek mieszkalny nr 13 na Osiedlu Wojskowym
- 2 - kwatera oficerska, obecnie budynek mieszkalny nr 17 na Osiedlu Wojskowym
- 3 - kwatera oficerska, obecnie budynek mieszkalny nr 20 na Osiedlu Wojskowym
- 4 - kwatera oficerska, obecnie budynek mieszkalny nr 19 na Osiedlu Wojskowym
- 5 - kwatera oficerska, obecnie klub 9 Brygady Wsparcia Dowodzenia Dowództwa Generalnego Rodzajów Sił Zbrojnych
- 6 - kwatera oficerska
- 7 - kwatera ordynansów
- 8 - budynek wartowników niemieckich
- 9 - brak danych
- 10 - kasyno
- 11 - brak danych
- 12 - budynek łaźni

Ryc. 10. Rozmieszczenie budynków koszar w Białobrzegach (źródło: karta Gminnej Ewidencji Zabytków).

Budynki koszarowe w Zegrzu Południowym. Twierdza Zegrze wyposażona została w dwa kompleksy koszarowe, po jednym na każdym brzegu Narwi (Zagroby - ob. Zegrze Płd. w gminie Nieporęt oraz Zegrze w gminie Serock). Koszary w Zagrobach (obecnie Zegrze Południowe) to prawie 50 budynków podzielonych w trzy zespoły, powstałe w latach 1891-1897. Całość zabudowań wzniesiona została na potrzeby dwóch pułków piechoty fortecznej. Powstały tutaj obiekty parterowe i piętrowe, zarówno drewniane i ceglane. Obiekty wyróżniały się bogatymi ceglаныmi dekoracjami. Koszary pokryto spadzistymi dachami z niewielkimi, półkolistymi okienkami, charakterystycznymi dla carskiego budownictwa garnizonowego. W koszarowcach najbliższych Narwi zakwaterowano oficerów. Następne budynki zasiedlili szeregowcy i podoficerowie. Wybudowano tu także całe zaplecze gospodarcze dla załogi twierdzy. Powstały m.in. magazyny mąki oraz prochownie. Całość zabudowań graniczyła ze stacją kolejową. Przez wiele lat koszary w Zegrzu Południowym mieściły Wojskowe Zakłady łączności oraz ośrodek badawczy Wojskowego Instytutu łączności. Część zabudowań przeznaczono na cele mieszkaniowe.¹²

Bunkier niemiecki Regelbau w Wólce Radzywińskiej. Schron niemiecki Regelbau 120a usytuowany jest w odległości ok. 1,3 km na zachód od stacji kolejowej „Dąbkowizna”. Częściowo wysadzony, wchodzący w skład Przedmieścia Warszawskiego (Bruckenkopf Warschau). Zachowana została kazamata flankująca, wyjście ewakuacyjne, magazyn przy pomieszczeniu załogi oraz przedsionek i śluza gazowa. Brak wyposażenia i kopuły pancerniej. Grubość ścian zewnętrznych i stropu ok. 2 m. We wnętrzu mogło znajdować się 9 osób i 1 karabin maszynowy.

¹¹ <http://www.forty.waw.pl/index.php/twierdza-zegrze/koszary-twierdzy-zegrze/295-koszary-w-zegrzu>

¹² <http://www.forty.waw.pl/index.php/twierdza-zegrze/koszary-twierdzy-zegrze/296-koszary-w-bialobrzegach>



Fot. 3. Wólka Radzyńska. Bunkier (źródło: Gminna Ewidencja Zabytków).

5.2.4 Zabytki archeologiczne

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach danego obszaru. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków.

W związku z licznymi zagrożeniami zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, ponieważ może okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska. Niezbędne jest także określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków, zgodnie z ustawą o ochronie i opiece nad zabytkami.

Tereny wideł Wisły i Narwi to obszar utworzony w wyniku działania procesów geologicznych związanych z ostatnim zlodowaceniem. To właśnie efektem działań lodowca są licznie występujące wydmy piaskowe otoczone wyraźnymi obniżeniami terenu, przez które przebiegały większe i mniejsze ciekły wodne, zbierające wodę z podmokłych i bagiennych obszarów (dziś w dużej mierze uregulowane, osuszone i przekształcone przez człowieka). Te suche i wyniosłe ponad okolicę wydmy stanowiły dogodny miejsce dla pobytu ludzi już od schyłku starszej epoki kamienia. Tereny te, pokryte w większości roślinnością zbliżoną do dzisiejszej tundry, były zamieszkałe przez ludność zajmującą się polowaniem na renifery. Była to ludność koczownicza, która zakładała swoje obozowiska na suchych i dogodnych dla niej miejscach, których tu nie brakowało. Miejscami tymi były mniejsze lub większe piaszczyste wydmy, na których do dzisiaj można znaleźć charakterystyczne dla tej ludności krzemienne ostrza liściakowate, które przez archeologów zaliczane są do tzw. kultury świderskiej (10 600-9600 przed Chr.).

W epoce mezolitu (8000-4800 lat przed Chr.) nastąpiły w całej Europie znaczące zmiany klimatyczne. Ocieplenie klimatu i wzrost wilgotności spowodowały całkowitą zmianę szaty roślinnej i również fauny. Podniesienie się poziomu wód gruntowych spowodowało też duże zmiany w układzie hydrograficznym. Wszystko to doprowadziło do znaczących zmian w osadnictwie. Wraz z następującym ociepleniem i odejściem na północ zimnolubnej zwierzyny odeszły również koczownicze ludy, które swój byt związały przede wszystkim z polowaniem na renifery. Ich miejsce zajmowały stopniowo grupy ludzkie o gospodarce łowiecko-zbierackiej. Dużą wagę przywiązywały do polowań, rybołówstwa i zbieractwa. To właśnie tym ludom przypisuje się wynalezienie łuku i czółna. Pod koniec mezolitu mamy również do czynienia z początkami rolnictwa, być może z pierwszymi próbami udomowienia owcy i świni. Z terenów gminy Nieporęt z tego okresu pochodzą stosunkowo liczne niewielkie narzędzia krzemienne, tzw. mikrolity czy ostrza trapezowate należące do tzw. kultury komornickiej. Ich szczególnie duże skupiska znaleziono w okolicach Komornicy koło Wieliszewa (stanowisko eponimiczne tej kultury).

Okres neolitu to bardzo ważny moment w rozwoju ludzkości, choć na terenie Nieporętu i okolic słabo rozpoznany. To czas tzw. rewolucji neolitycznej, przejścia z koczowniczego do osiadłego trybu życia, okres rozwoju rolnictwa i hodowli zwierząt. Nieliczne ślady osadnictwa z tego czasu poświadczane są w okolicach osiedla Górki w Nieporęcie, w Stanisławowie Pierwszym i Kątach Węgierskich.

Epoka brązu to okres ponad półtora tysiąca lat. Były to czasy, w których ludność zapoznała się z pierwszym metalem zdatnym do wyrobu narzędzi, broni i ozdób – brązem. W początkach tej epoki wschodnią część ziem polskich zamieszkiwała ludność określana jako kultura trzciniecka. Ludność ta zajmowała się hodowlą zwierząt, łowiectwem, rybołówstwem, zbieractwem, a na niewielką skalę także uprawą ziemi. Świadczenia archeologiczne o bytności tej kultury na terenie gminy Nieporęt są stosunkowo liczne. Ceramikę i narzędzia krzemienne znajdujemy na niewielkich osadach położonych na terenie Nieporętu, Stanisławowa Pierwszego, Józefowa czy Kątów Węgierskich. Bardzo interesujące są naśladujące brązowe sztylety ostrza wykonane z krzemienia (tzw. płoszcze) znalezione w Nieporęcie. Świadczy to o tym, że na terenie Mazowsza w tym czasie brąz był jeszcze niezwykle rzadkim i cennym surowcem zastępowanym przez powszechnie występujący krzemień. Z tej samej miejscowości pochodzi zachowane w całości, zdobione dookołnymi rytami na szyi liniami gliniane naczynie. Te przedwojenne znaleziska przechowywane są obecnie w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie.

Od około XII w. przed Chr. ziemie polskie i obszary ościenne zasiedliły zajmujące się gospodarką rolniczo-hodowlaną ludy tzw. kultury łużyckiej i żyły tu nieprzerwanie przez ponad tysiąclecie. Powszechne stało się wówczas palenie zwłok. Zebrane ze stosu pogrzebowego szczątki wsypywano do naczynia glinianego - popielnicy, którą później zakopywano w ziemi. Niekiedy zmarli wyposażani byli w niewielkie naczynia zwane przystawkami oraz osobiste ozdoby i części stroju. Na przebadanych w nieznacznym stopniu osadach w Nieporęcie, Michałowie-Reginowie, Józefowie i Łajskach odkryto zarówno jamy gospodarcze zawierające ceramikę i odpadki gospodarcze, jak i półziemianki, które pełniły prawdopodobnie funkcje mieszkalne. Cmentarzysko tej kultury poświadczane jest w Józefowie.

Kolejną kulturą archeologiczną, której liczne ślady odkrywamy na terenie gminy Nieporęt, jest kultura grobów kloszowych. Jest to kultura wczesnej epoki żelaza, której stanowiska (głównie cmentarzyska) licznie występują w tej części Mazowsza. Jej nazwa pochodzi od charakterystycznych

pochówków. Nakryta misą popielnica (naczynie, w którym składano spalone na stosie kości) była osłaniana, jak kloszem, dużym naczyniem glinianym odwróconym często do góry dnem. Na terenie wideł Wisły i Narwi odkryto kilka cmentarzysk. Do najlepiej rozpoznanych należy nekropolia w Wieliszewie. Częściowo przebadane jest także cmentarzysko w Janówku Pierwszym i w Stanisławowie Pierwszym. Ślady innych znamy również z Nieporętu czy pobliskiego Siwka i Załubic. Do niezwykle interesujących, bo bardzo rzadkich, należą osady tej kultury. Ich pozostałości odkryto niedawno w Nieporęcie, w okolicy ul. Zwycięstwa i w Stanisławowie Pierwszym.

Znacznie więcej informacji mamy z okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich, które datuje się na ostatnie dwa wieki przed Chrystusem do V wieku po Chrystusie. W tym czasie tereny dzisiejszego Nieporętu i okolic zamieszkiwała ludność tzw. kultury przeworskiej (do ok. połowy II w. po Chr.), a następnie wielbarskiej. Obie powszechnie identyfikuje się z ludnością wschodniogermańską, znanymi z przekazów historyków rzymskich Lugiami, Wandalami i Gotami. Ludność kultury przeworskiej chowała swoim zmarłych na cmentarzyskach ciałopalnych posadowionych na niewielkich, piaszczystych wyniesieniach. Charakterystyczne dla niej było bogate wyposażenie grobów w przedmioty codziennego użytku i żelazną broń. Ślady licznych osad znaleziono na terenie Nieporętu, Stanisławowa Pierwszego, na granicy Józefowa i Legionowa i w wielu miejscach na terenie powiatu legionowskiego.

Kres w rozwoju tych społeczeństw przyniósł okres wędrówek ludów. W materiale archeologicznym można zaobserwować porzucanie dotychczas funkcjonujących osad i cmentarzysk. Większość ludności opuściła te obszary. Źródła archeologiczne i historyczne poświadczają w tym czasie obecność plemion germańskich Gotów i Wandalów na obszarach południowej i zachodniej Europy. Wandalowie po przeprawieniu się przez Cieśninę Gibraltarską, na terenach dawnej Kartaginy, założyli nawet własne państwo, by stamtąd atakować i wreszcie zdobyć w 455 r. Rzym.

W połowie VI wieku na tereny Mazowsza napływa od wschodu osadnictwo słowiańskie. Najwcześniejsze jego ślady poświadczone niewielkimi osadami i towarzyszącymi im równie niewielkimi cmentarzyskami ciałopalnymi możemy obserwować wzdłuż dużych rzek biegnących ze wschodu, w tym Bugu. Takie cmentarzysko zostało odkryte przed wojną w Nieporęcie, a osada w latach 60-tych ubiegłego wieku w pobliskim Wieliszewie. Odkrycia te stanowią tym samym poświadczenie jednych z najstarszych śladów osadnictwa słowiańskiego, wskazując jednocześnie kierunek jego napływu.

We wczesnym średniowieczu Mazowsze rozwijało się powoli, będąc na rubieżach państwa piastowskiego. Rozwój sieci osadniczej był raczej niewielki, czego dowodem był stosunkowo szybki upadek pobliskiego osadnictwa grodowego (Bródno Stare i nieco później Serock). Z tego czasu (XI i XII w.) pochodzi jednak bardzo ciekawe znalezisko z terenu Nieporętu. To niewielkie cmentarzysko szkieletowe, położone w okolicach góry Kontrowers. Jego odkrycie zawdzięczamy rosyjskiemu żołnierzowi, Georgijowi Bokowowi, stacjonującemu prawdopodobnie w pobliskich koszarach. Cmentarzysko to, już wtedy bardzo źle zachowane, badane było wrywkowo aż do końca lat 30-tych ubiegłego wieku. Oprócz typowych dla tego czasu ozdób kobiecych, takich jak kabłączki skroniowe czy zausznice, znaleziono również nietypową ozdobę - aplikację wykonaną z brązu w kształcie ptaka. Aplikacja ta znajduje swoje analogie na terenach północnej Rosji, na obszarach objętych wówczas osadnictwem skandynawskim.

Bardzo ciekawe wyniki przyniosły badania archeologiczne prowadzone przy okazji budowy nowych zabudowań przy ul. Dworcowej. Z tych, siłą rzeczy bardzo wrywkowych, prac nasuwa się wniosek, że Nieporęt powstał zdecydowanie wcześniej, niż przekazują to źródła pisane. Podczas gdy najwcześniejsze wzmianki o Nieporęcie sięgają 1387 r. (akt erygowania parafii Wieliszew nosi datę 30 lipca 1387 r.), to zabytki pochodzące z obiektów osadniczych zlokalizowanych wzdłuż całego biegu dzisiejszej ulicy Dworcowej sięgają wieku XI lub XII. Można zatem wysnuć wniosek, że ówczesna, wczesnośredniowieczna wieś nie należała do małych. Trudno jednoznacznie określić charakter jej zabudowy.

Kolejnym ciekawym stanowiskiem są pozostałości drewnianego dworu myśliwskiego wybudowanego na początku XVII w. w Nieporęcie. Odkryto je podczas budowy boiska przy szkole podstawowej. Dwór położony był na północ od Warszawy, w bezpośredniej bliskości dużych kompleksów leśnych, stanowiących pozostałości puszczy mazowieckiej. Użytkowany był przez wszystkich trzech władców dynastii Wazów, a szczególnie często mieszkali tu Władysław IV i Jan Kazimierz. Nieporęt ceniony był ze względu na walory letniej, wiejskiej rezydencji. Szczególnie

znaczenie przypisywano jednak doskonałym terenom łowieckim, znajdującym się wokół dworu. Niewątpliwie oprócz celów myśliwskich pełnił charakter refugialny. Było to miejsce ucieczki od trudów władzy i wiązało się z możliwością połączenia natury i kultury. W 1652 r. Jan Kazimierz schronił się tu wraz z całym dworem królewskim przed zarazą panującą w stolicy.

Badania archeologiczne prowadzone w związku z budową boiska sportowego przy szkole w Nieporęcie w 2006 r. pozwoliły na jednoznaczną lokalizację dworu Wazów. W trakcie tych prac odsłonięto pozostałości prostokątnej konstrukcji ceglanej zbudowanej w 1 połowie XVII w., usytuowanej dłuższym bokiem wzdłuż linii W-E. Założenie miało wymiary ok. 15,5 x 9 m. Budowla została wzniesiona na miejscu wcześniejszego obiektu, prawdopodobnie o charakterze gospodarczym, którego ślady odsłonięto pod centralną częścią fundamentów ściany zachodniej. Najlepiej zachowane są pozostałości ściany południowej, gdzie umiejscowiono prawdopodobnie główne wejście do budynku. W tym rejonie natrafiono na fragment kafla z koroną wazowską i zachowanym częściowo napisem na odwrocie. Można przypuszczać, że odkryte pozostałości stanowiły część zabudowań dworu, a sam budynek główny znajdował się w rejonie dzisiejszej szkoły. Badania archeologiczne prowadzone na terenie wazowskiego dworu w Nieporęcie potwierdziły fakt jego istnienia w tym miejscu. Jednak na obecnym etapie badań nie jesteśmy w stanie dokładnie zrekonstruować planu architektonicznego i wyglądu dworu. Funkcjonował on, wielokrotnie przebudowywany, przynajmniej do połowy XVIII w.¹³

Na terenie Gminy Nieporęt w ewidencji zabytków znajduje się 210 stanowisk archeologicznych, żadne nie jest wpisane do rejestru zabytków. Najwięcej stanowisk archeologicznych znajduje się w miejscowości Nieporęt - 50 i jest to wyróżniająca się jednostka na tle innych pod względem ilości zarejestrowanych stanowisk. Ich większe skupiska odnotowano także w Stanisławowie Pierwszym - 27, Józefowie - 26 oraz Kątach Węgierskich - 21. W pozostałych miejscowościach liczba stanowisk nie przekroczyła 15. Obszar gminy obejmuje w podziale AZP 7 sektorów, na których znajdują się stanowiska archeologiczne. Każdy z nich posiada wymiary 5 x 8 km, czyli 40 km².

Nazwy miejscowości dla poszczególnych stanowisk nie zawsze zgadzają się z obecnymi, ponieważ Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP), na podstawie którego wydzielono stanowiska archeologiczne, robione było na przestrzeni kilkudziesięciu lat, gdzie granice miejscowości mogły ulegać zmianie bądź też stanowisko zostało błędnie przypisane. W związku z powyższym kilka stanowisk przypisanych zostało wg wykazu zabytków archeologicznych przekazanych przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Warszawie pod pozycję „Administracja Lasów Państwowych”. W rzeczywistości jest to miejscowość Wólka Radzymińska. Podobna sytuacja dotyczyła pozycji „Lasy Państwowe”, stanowisko to znajduje się w Kątach Węgierskich.

Większość stanowisk archeologicznych zlokalizowanych na terenie Gminy Nieporęt to ślady osadnicze, z czego najstarsze, z okresu paleolitu, znajdują się w Nieporęcie i Białobrzegach. Pozostałe stanowiska obejmują okresy począwszy od neolitu, poprzez epokę brązu, okres halszacki, lateński, wpływów rzymskich, wędrowek ludów, wczesnośredniowieczny, średniowiecze na okresie nowożytny skończywszy.

Analizując rozkład przestrzenny stanowisk archeologicznych, stwierdza się ich zagęszczenie w pasie od Józefowa, przez Kąty Węgierskie skończywszy na Stanisławowie Pierwszym. Stanowiska te zlokalizowane są wzdłuż Kanału Bródnowskiego. Drugie większe skupisko stanowisk zaobserwowano w Nieporęcie oraz jego najbliższym sąsiedztwie i zlokalizowane były wzdłuż Kanału Żerańskiego.

Spis stanowisk archeologicznych z terenu Gminy Nieporęt prezentuje tabela nr 5.

5.2.5 Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

W Nieporęcie mieści się Gminny Ośrodek Kultury, w którym zgromadzone są historyczne zabytki w formie stałej ekspozycji, prowadzonej przez Nieporęckie Stowarzyszenie Historyczne. Została ona otwarta przez Wójta Gminy Nieporęt 7 listopada 2010 r. Zbiory znajdują się wewnątrz widokowej wieży stacji strażackiej. W stałej ekspozycji znajdują się następujące przedmioty:

- historyczne mapy okolic Warszawy;
- elementy uzbrojenia żołnierzy Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego z walk w 1944 roku;

¹³ Gmina Nieporęt w latach 1918-2018, Nieporęckie Stowarzyszenie Historyczne, Nieporęt 2018, s. 8- 20.

- elementy wyposażenia Wojska Polskiego w 1939 roku;
- elementy uzbrojenia i wyposażenie z walk 1920 roku;
- odznaczenia wojskowe;
- historyczne zdjęcia Nieporętu oraz osób z nim związanych.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Podstawowe formy ochrony zabytków według Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. stanowią:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
3. uznanie za pomnik historii;
4. utworzenie parku kulturowego;
5. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Gminy Nieporęt funkcjonują dwie z wyżej wymienionych form ochrony zabytków: wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (zostały one omówione na s. 32 - 37 niniejszego opracowania).

5.3.1 Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z *ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków, który zgodnie z przytoczoną powyżej ustawą, jako jedyny organ ochrony zabytków posiada kompetencje wpisywania zabytków do rejestru. Wpis zabytku do rejestru zabytków dokonywany jest na mocy decyzji administracyjnej, w księdze rejestru zabytków, określanej w zależności od kategorii zabytku właściwym symbolem:

- ✓ księga A – zabytki nieruchome,
- ✓ księga B – zabytki ruchome,
- ✓ księga C – zabytki archeologiczne.

Zabytek nieruchomy może zostać wpisany do rejestru z urzędu lub na wniosek właściciela lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym zabytek się znajduje. Do rejestru może być wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpisu dokonuje właściwy Wojewódzki Konserwator Zabytków wydając decyzję administracyjną.

Zabytek wpisany do rejestru, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo, którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony z rejestru. Skreślenie z rejestru następuje na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Tabela 3. Zabytki nieruchome Gminy Nieporęt wpisane do rejestru zabytków¹⁴.

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Teren/otoczenie	Rejestr zabytków
1	Beniaminów	Fort Beniaminów (Twierdza Zegrze) -zespół, w granicach wału fortecznego wraz z otoczeniem	1912-14	tak (w promieniu 50 m. wokół wału)	1462 1991-01-11
2	Beniaminów	Fort Beniaminów - schron pogotowia	1912-14	tak (w promieniu 50 m. wokół wału)	1462 1991-01-11
3	Beniaminów	Fort Beniaminów - "Wielki" schron pogotowia I	1912-14	tak (w promieniu 50 m. wokół wału)	1462 1991-01-11
4	Beniaminów	Fort Beniaminów - "Wielki" schron pogotowia II	1912-14	tak (w promieniu 50 m. wokół wału)	1462 1991-01-11

¹⁴ na podstawie wykazu obiektów nieruchomości województwa mazowieckiego (stan na 24.03.2020 r.).

5	Beniaminów	Fort Beniaminów - "Mały" schron pogotowia	1912-14	tak (w promieniu 50 m. wokół walu)	1462 1991-01-11
6	Beniaminów	Fort Beniaminów - "Mały" schron pogotowia II	1912-14	tak (w promieniu 50 m. wokół walu)	1462 1991-01-11
7	Beniaminów	Fort Beniaminów - koszary szyjowe	1912-14	tak (w promieniu 50 m. wokół walu)	1462 1991-01-11
8	Nieporęt Wolności pl. 3	Cmentarz rzym-kat. parafii p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP (z nagrobkami, bramą, częścią ogrodzenia i starodrzewiem)	zał. 1700		1473 1993-05-07
9	Nieporęt Wolności pl. 3	Kościół Niepokalanego Poczęcia NMP (wraz z otaczającym drzewostanem)	1651		1066/673 1962-04-12

5.3.2 Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Na mocy art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Z terenu Gminy Nieporęt do zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków należy dawny holownik parowy "Ziemowit", rejestr nr 1315/2017 z dnia 17 października 2017 r. Zaczumowany jest na terenie portu Pilawa w Nieporęcie. Jest to holownik z napędem tylnokołowym zbudowany w 1907 r. przez stocznię Werft Übigau, którą założono w 1873 r. na prawym brzegu Łaby w pobliżu miejscowości Übigau, koło Drezna. Wymiary kadłuba to: długość L = 38,5 m i szerokość B = 4,80 m, zanurzenie T=0,90 m. Napęd pochodził od maszyny parowej leżącej, dwucylindrowej podwójnego rozprężania o mocy maksymalnej 200 KM. Pary wodnej dostarczał kocioł parowy produkcji firmy H. Pauksch z Gorzowa Wielkopolskiego (niem. Landsberg/Warte), wytwarzający ciśnienie 11 atm. Na rufie statku pod specjalnie podciętym pokładem zainstalowano dwa koła łopatkowe, które dawały uciąg umożliwiający holowanie nawet 10 barek typu berlinka. Statek zbudowano dla armatora Carla Stoltza i nadano mu nazwę Kommerzierant Leopold Stoltz. Jego portem macierzystym było Drezdenko nad Notecią, a rejonem żeglugi Odra, Warta, Noteć oraz Brda. W 1918 r. po śmierci właściciela statek przejął jego syn Ernst Stoltz, w 1921 r. statek został zakupiony przez Maxa Mietschena z Gorzowa Wielkopolskiego, który zmienił nazwę statku na Uranus. W 1934 r. statek kupiła Spółdzielnia Transportowa i Oszczędnościowa „Wisła” G.m.b.H., z Gdańska, która eksploatowała statek w żegludze towarowej na Wiśle. W 1936 r. statek przeszedł pod polską banderę, i został zarejestrowany w Toruniu, pływał na trasie Warszawa-Gdańsk. W czasie wojny w 1940 r. został zarekwirowany jako byłe mienie polskie przez niemiecki Komisarjacyjny Zarząd Głównego Powiernictwa Wschód dla żeglugi śródlądowej dorzecza Wisły, a następnie odsprzedany gdańskiemu armatorowi Otto Hansowi Gottenmeyerowi. Pod koniec 1944 r. został zatopiony pod Włocławkiem, a następnie podniesiony z dna w 1946 r. przez firmę Zarzecki i Spółka i wyremontowany w Toruńskiej Stoczni Rzecznej. Po remoncie w 1952 r. został pod nazwą „Ziemowit” przekazany Państwowemu Zarządowi Wodnemu w Toruniu. W 1957 r. „Ziemowit” został przekazany Yacht Klubowi Polski w Warszawie, po wcześniejszej przebudowie na hulk. Na pokładzie głównym wybudowano przykryte ciąglą pokładem słonecznym nadbudówki. W 1968 r. przeprowadzono „Ziemowita” z przystani przy Wale Miedzeszyńskim na Jezioro Zegrzyńskie. Obiekt jest obecnie w złym stanie technicznym, wymaga niezwłocznego podjęcia działań zabezpieczających i naprawczych.¹⁵

¹⁵ Decyzja nr 1315/2017 z dnia 17 października 2017 r. Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków.

5.3.3 Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

W Gminie Nieporęt nie występują stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.

5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Gminy mają dbać między innymi o „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie”, a także zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków
3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Informacje o zabytkach nieruchomych, które powinna zawierać karta adresowa, określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2011 nr 113 poz. 661).

Na podstawie art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Dodatkowo ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. 2010 nr 75 poz. 474) istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim konserwatorem Zabytków projektów decyzji o WZIZT (Warunków Zabudowy i Zagospodarowania Terenu) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków. Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

Gminna Ewidencja Zabytków (zwana dalej GEZ) Gminy Nieporęt w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych oraz archeologicznych została wykonana wraz z Programem Opieki nad Zabytkami na lata 2016-2019 i pozytywnie zaopiniowana z dniem 7 października 2016 r. przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Warszawie. GEZ zawiera obiekty znajdujące się w rejestrze zabytków, ewidencji wojewódzkiej oraz dodatkowe zabytki odznaczające się cennymi wartościami historyczno - architektonicznymi w porozumieniu z Mazowieckim Konserwatorem Zabytków. GEZ Gminy Nieporęt zawiera 36 kart architektury i budownictwa (26 ujętych w ewidencji wojewódzkiej, 9 wpisanych do rejestru oraz 1 pozycja dodatkowa). W skład części archeologicznej weszło 191 kart archeologicznych.

Spis obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków przedstawiają tabelki nr 4 i 5.

Tabela 4. Zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków z terenu Gminy Nieporęt.

Lp.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Datowanie	Uwagi/Rejestr	Rok powołania
1	Beniaminów		Fort Beniaminów (Twierdza Zegrze) - zespół, w granicach wału fortecznego wraz z otoczeniem	1912 - 1914 r.	1462	1991
2	Beniaminów		Fort Beniaminów - schron pogotowia	1912 - 1914 r.	1462	1991
3	Beniaminów		Fort Beniaminów – „Wielki” schron pogotowia I	1912 - 1914 r.	1462	1991
4	Beniaminów		Fort Beniaminów – „Wielki” schron pogotowia II	1912 - 1914 r.	1462	1991
5	Beniaminów		Fort Beniaminów – „Mały” schron pogotowia	1912 - 1914 r.	1462	1991
6	Beniaminów		Fort Beniaminów – „Mały” schron pogotowia II	1912 - 1914 r.	1462	1991
7	Beniaminów		Fort Beniaminów - koszary sztywne	1912 - 1914 r.	1462	1991
8	Białobrzegi	Os. Wojskowe 93	Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze budynek komendy niemieckiej, obecnie poczta oraz budynek mieszkalny nr 13 na Osiedlu Wojskowym	1890 - 1909 r.	ewid.	1998
9	Białobrzegi	Os. Wojskowe 93	Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze kwatery oficerska, obecnie budynek mieszkalny nr 17 na Osiedlu Wojskowym	1890 - 1909 r.	ewid.	1998
10	Białobrzegi	Os. Wojskowe 93	Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze kwatery oficerska, obecnie budynek mieszkalny nr 20 na Osiedlu Wojskowym	1890 - 1909 r.	ewid.	1998
11	Białobrzegi	Os. Wojskowe 93	Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze kwatery oficerska, obecnie budynek mieszkalny nr 19 na Osiedlu Wojskowym	1890 - 1909 r.	ewid.	1998
12	Białobrzegi	Os. Wojskowe 93	Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze kwatery oficerska, obecnie budynek mieszkalny nr 21 na Osiedlu Wojskowym	1890 - 1909 r.	ewid.	1998
13	Białobrzegi	Os. Wojskowe 93	Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze kwatery oficerska	1890 - 1909 r.	ewid.	1998
14	Białobrzegi	Os. Wojskowe 93	Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze kwatery oficerska	1890 - 1909 r.	ewid.	1998
15	Białobrzegi	Os. Wojskowe 93	Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze budynek wartowników niemieckich	1890 - 1909 r.	ewid.	1998
16	Białobrzegi	Os. Wojskowe 93	Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze brak danych	1890 - 1909 r.	ewid.	1998
17	Białobrzegi	Os. Wojskowe 93	Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze kasyno	1890 - 1909 r.	ewid.	1998
18	Białobrzegi	Os. Wojskowe 93	Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze brak danych	1890 - 1909 r.	ewid.	1998
19	Białobrzegi	Os. Wojskowe 93	Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze budynek łączni	1890 - 1909 r.	ewid.	1998
20	Białobrzegi	Os. Wojskowe 93	Cmentarz z II wojny światowej (żołnierzy radzieckich)	1949 - 1959 r.	ewid.	1990
21	Michałów - Grabina	przy ul. Kwiatowej 22	Cmentarz osadników niemieckich	XIX w.	ewid.	1995
22	Nieporęt	pl. Wolności 3	Kościół Niepokalanego Poczęcia NMP	1661 - 1667 r	1066/673	1962
23	Nieporęt	pl. Wolności 3	Cmentarz rzym.-kat.	ok. 1700 r	1473	1993
24	Nieporęt	pl. Wolności 3	Dzwonnica	k. XVII w.(?), 3 ćw. XIX w.	ewid.	1987

25	Stanisławów Pierwszy	naprzeciw ul. Konwaliowej 8	Cmentarz osadników niemieckich	poł. XIX w.	ewid.	1998
26	Wólka Radzyńska	ok. 1,3 km na zachód od stacji kolejowej „Dąbkowizna”	Bunkier niemiecki Regelbau	1944 r.	obiekt nowo powołany	2016
27	Zegrze Południowe	Osiedle Wojskowe 1	Budynek nr 1 - w zespole koszar w Zagrobach	1891 - 1897 r.	ewid.	2013
28	Zegrze Południowe	Osiedle Wojskowe 7	Budynek nr 7 - w zespole koszar w Zagrobach	1891 - 1897 r.	ewid.	2013
29	Zegrze Południowe	Osiedle Wojskowe 9	Budynek nr 9 - w zespole koszar w Zagrobach	1891 - 1897 r.	ewid.	2013
30	Zegrze Południowe	Warszawska 22	Budynek nr 15 - w zespole koszar w Zagrobach	1891 - 1897 r.	ewid.	2013
31	Zegrze Południowe	Warszawska 22	Budynek nr 16 - w zespole koszar w Zagrobach	1891 - 1897 r.	ewid.	2013
32	Zegrze Południowe	Warszawska 22	Budynek nr 17 - w zespole koszar w Zagrobach	1891 - 1897 r.	ewid.	2013
33	Zegrze Południowe	Warszawska 22	Budynek nr 18 - w zespole koszar w Zagrobach	1891 - 1897 r.	ewid.	2013
34	Zegrze Południowe	Warszawska 22	Budynek nr 19 - w zespole koszar w Zagrobach	1891 - 1897 r.	ewid.	2013
35	Zegrze Południowe	Warszawska 22	Budynek nr 31 - w zespole koszar w Zagrobach	1891 - 1897 r.	ewid.	2013
36	Zegrze Południowe	Warszawska 22	Budynek nr 36 - w zespole koszar w Zagrobach	1891 - 1897 r.	ewid.	2013

Tabela 5. Zabytki archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków z terenu Gminy Nieporęt
(na niebiesko zaznaczono te stanowiska, które nie były uwzględnione w GEZ z 2016 r.).

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska w miejscowości	Obszar AZP	Funkcja
1	Administracja Lasów Państwowych (Wólka Radzymińska)	1	53-67/45	ślady osadnictwa - późny neolit/wczesna epoka brązu
2	Administracja Lasów Państwowych	2	53-67/48	ślady osadnictwa - starożytność/wczesna epoka brązu
3	Administracja Lasów Państwowych	3	53-67/49	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu
4	Administracja Lasów Państwowych (Kąty Węgierskie)	4	52-66/70	ślady osadnictwa - neolit, ślady osadnictwa - kultura łużycka; cmentarzysko - wczesne średniowieczne XI-XII w.
5	Aleksandrów	1	53-67/14	ślad osadnictwa - epoka kamienia/wczesna epoka brązu; osada - epoka brązu; cmentarzysko? - starożytność; osada - późny okres lateński/okres wpływów rzymskich
6	Aleksandrów	2	53-67/16	osada - wczesna epoka brązu; ślad osadnictwa - kultura łużycka
7	Aleksandrów	4	53-67/17	ślady osadnictwa - neolit; ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - okres wpływów rzymskich; ślady osadnictwa - starożytność
8	Aleksandrów	5	53-67/18	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - okres halsztacki/lateński; ślady osadnictwa - okres wpływów rzymskich?
9	Aleksandrów	6	53-67/19	ślady osadnictwa - okres wpływów rzymskich
10	Aleksandrów	7	53-67/23	ślady osadnictwa - neolit; ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu; osada - kultura łużycka; osada - okres wpływów rzymskich; osada - starożytność
11	Aleksandrów	8	53-67/25	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - okres halsztacki/lateński
12	Aleksandrów			
13	Aleksandrów	9	53-67/26	ślady osadnictwa - starożytność
14	Aleksandrów	10	53-67/27	ślady osadnictwa - epoka kamienia; ślady osadnictwa - epoka brązu
15	Aleksandrów	11	53-66/10	ślady osadnictwa - starożytność/okres wpływów rzymskich?, ślady osadnictwa - średniowiecze
16	Aleksandrów	11	53-67/53	ślady osadnictwa - wczesne średniowiecze
17	Aleksandrów	12	53-66/11	osada/cmentarzysko - starożytność; cmentarzysko? - starożytność/okres halsztacki; osada - średniowiecze
18	Aleksandrów	13	53-66/12	osada - wczesne średniowieczne XII-XIII w.
19	Aleksandrów	14	53-66/13	ślady osadnictwa - starożytność; wczesne średniowiecze/średniowiecze
20	Białobrzegi	1	52-67/44	osada - neolit; osada - wczesna epoka brązu
21	Białobrzegi	2	52-67/45	ślady osadnictwa - ?
22	Białobrzegi	3	52-67/46	skarb? - wczesne średniowiecze
23	Białobrzegi	4	52-67/47	ślady osadnictwa - późny okres lateński/okres wpływów rzymskich
24	Białobrzegi	5	52-67/48	ślady osadnictwa - mezolit
25	Białobrzegi	6	52-66/60	ślady osadnictwa - paleolit, mezolit

26	Izabelin	1	53-67/24	śląd osadnictwa - neolit?; osada - epoka brązu; cmentarzysko? - starożytność/późny okres lateński/okres wpływów rzymskich
27	Józefów	1	53-66/48	ślady osadnictwa - epoka kamienia-wczesny brąz; ślady osadnictwa - neolit, ślady osadnictwa - neolit-wczesny brąz; osada - epoka brązu; cmentarzysko? - starożytność
28	Józefów	2	53-66/49	ślady osadnictwa - starożytność/neolit?; ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu; osada - okres halsztacki; ślady osadnictwa - późny okres lateński
29	Józefów	3	53-66/50	osada - późna epoka brązu-okres halsztacki
30	Józefów	4	53-66/51	cmentarzysko - epoka brązu-okres halsztacki
31	Józefów	5	53-66/52	ślady osadnictwa - neolit; ślady osadnictwa - neolit-wczesna epoka brązu)
32	Józefów	6	53-66/53	ślady osadnictwa - epoka brązu
33	Józefów	7	53-66/54	ślady osadnictwa - epoka brązu
34	Józefów	8	53-66/55	ślady osadnictwa - epoka brązu
35	Józefów	9	53-66/56	ślady osadnictwa - starożytność
36	Józefów	10	53-66/57	osada - wczesna epoka brązu
37	Józefów	11	53-66/58	ślady osadnictwa - późny neolit-wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu; osada - epoka brązu
38	Józefów	12	53-66/59	ślady osadnictwa - epoka brązu; ślady osadnictwa - epoka brązu
39	Józefów	13	53-66/60	ślady osadnictwa - starożytność
40	Józefów	14	53-66/61	ślady osadnictwa - epoka kamienia-wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - neolit; ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu; cmentarzysko? - starożytność
41	Józefów	15	53-66/62	ślady osadnictwa - starożytność/okres halsztacki; cmentarzysko - okres wpływów rzymskich
42	Józefów	16	53-66/63	ślady osadnictwa - neolit-wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - okres halsztacki/lateński, cmentarzysko? - starożytność/okres wpływów rzymskich
43	Józefów	17	53-66/64	ślady osadnictwa - starożytność; ślady osadnictwa - okres wpływów rzymskich
44	Józefów	18	53-66/65	ślady osadnictwa - starożytność
45	Józefów	19	53-66/66	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu
46	Józefów	20	53-66/67	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - starożytność; ślady osadnictwa - wczesne średniowiecze-średniowiecze
47	Józefów	21	54-66/53	ślady osadnictwa - epoka kamienia-wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu; osada - okres halsztacki/lateński; osada - okres lateński/okres wpływów rzymskich; osada - starożytność
48	Józefów	22	54-66/54	ślady osadnictwa - epoka kamienia-epoka wczesnego brązu; ślady osadnictwa - neolit; cmentarzysko - okres halsztacki/lateński; ślady osadnictwa - późny okres lateński
49	Józefów	23	54-66/56	ślady osadnictwa - epoka kamienia; ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu; osada - okres halsztacki /lateński; osada - późny okres lateński-wczesny okres wpływów rzymskich; cmentarzysko? - starożytność

50	Józefów	24	54-66/57	cmentarzysko - starożytność
51	Józefów	25	54-66/58	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - starożytność
52	Józefów	26	54-66/59	ślady osadnictwa - mezolit; cmentarzysko - późny okres lateński
53	Kąty Węgierskie	1	53-66/42	ślady osadnictwa - starożytność
54	Kąty Węgierskie	2	53-66/43	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu
55	Kąty Węgierskie	3	53-66/44	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu
56	Kąty Węgierskie	4	53-66/46	ślady osadnictwa - okres wpływów rzymskich; ślady osadnictwa - starożytność
57	Kąty Węgierskie	5	53-66/47	ślady osadnictwa - starożytność
58	Kąty Węgierskie	6	53-66/68	ślady osadnictwa - okres halsztacki/lateński
59	Kąty Węgierskie	7	53-66/69	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - starożytność/brązu
60	Kąty Węgierskie	8	53-66/70	ślady osadnictwa - mezolit?
61	Kąty Węgierskie	9	53-66/71	ślady osadnictwa - późny neolit-wczesna epoka brązu
62	Kąty Węgierskie	10	53-66/72	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu
63	Kąty Węgierskie	11	53-66/74	ślady osadnictwa - starożytność/późny neolit-wczesna epoka brązu
64	Kąty Węgierskie	12	53-66/75	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu
65	Kąty Węgierskie	13	53-66/76	ślady osadnictwa - starożytność/epoka brązu brąz; ślady osadnictwa - okres wpływów rzymskich, okres wędrówki ludów
66	Kąty Węgierskie	14	53-66/77	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu
67	Kąty Węgierskie	15	53-66/78	ślady osadnictwa - starożytność; ślady osadnictwa - okres wpływów rzymskich
68	Kąty Węgierskie	16	53-66/79	ślady osadnictwa - neolit; ślady osadnictwa - okres późnego neolitu/epoka wczesnego brązu; osada - późna epoka brązu-okres halsztacki
69	Kąty Węgierskie	17	53-66/80	ślady osadnictwa - starożytność, wczesna epoka brązu
70	Kąty Węgierskie	18	53-66/81	ślady osadnictwa - starożytność; ślady osadnictwa - późny okres wpływów rzymskich, okres wędrówki ludów
71	Kąty Węgierskie	19	53-66/82	ślady osadnictwa - epoka brązu, ślady osadnictwa - starożytność; ślady osadnictwa - wczesne średniowieczne
72	Kąty Węgierskie	20	53-66/83	ślady osadnictwa - wczesna i epoka brązu; ślady osadnictwa - epoka brązu
73	Kąty Węgierskie	21	53-66/84	ślady osadnictwa - okres późnego neolitu/wczesna epoka brązu; osada - okres halsztacki i lateński
74	Michałów-Grabina	1	54-66/51	ślady osadnictwa (- kamienia-wczesna epoka brązu
75	Michałów-Grabina	2	54-66/52	ślady osadnictwa - epoka kamienia-wczesna epoka brązu
76	Michałów-Grabina	3	54-66/55	osada - okres halsztacki
77	Michałów-Grabina	5	54-66/64	ślad osadnictwa - epoka brązu
78	Michałów-Grabina	4	54-66/62	ślady osadnictwa - epoka kamienia-wczesna epoka brązu
79	Nieporęt	1	53-67/4	ślady osadnictwa - późny neolit/wczesna epoka brązu; osada - epoka brązu/okres halsztacki
80	Nieporęt	2	53-67/5	ślady osadnictwa - neolit?; ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu; osada - epoka brązu
81	Nieporęt	3	53-67/6	cmentarzysko? - starożytność; osada - epoka brązu/V okres; osada - późny okres lateński

82	Nieporęt	4	53-67/7	osada - epoka brązu
83	Nieporęt	5	53-67/8	ślady osadnictwa - późny okres lateński-okres wpływów rzymskich?; ślad osadnictwa - starożytność
84	Nieporęt	7	53-67/10	ślady osadnictwa - późny neolit/wczesna epoka brązu; ślad osadnictwa - epoka kamienia/wczesna epoka brązu
85	Nieporęt	8	53-67/11	ślady osadnictwa - epoka kamienia/wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - neolit/wczesna epoka brązu; osada - wczesna epoka brązu; osada/cmentarzysko - późny okres lateński/okres wpływów rzymskich
86	Nieporęt	9	53-67/12	ślady osadnictwa - epoka kamienia-wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - epoka brązu
87	Nieporęt	10	53-67/13	ślady osadnictwa - neolit, ślady osadnictwa - starożytność; ślady osadnictwa - wczesne średniowiecze/średniowiecze
88	Nieporęt	11	53-67/15	ślady osadnictwa - starożytność/epoka brązu?; cmentarzysko? - starożytność/okres wpływów rzymskich; ślady osadnictwa - wczesne średniowiecze/średniowiecze
89	Nieporęt	12	53-67/20	osada - wczesna epoka brązu
90	Nieporęt	13	53-67/46	ślady osadnictwa - neolit/wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu
91	Nieporęt	14	53-67/47	osada - wczesna epoka brązu; osada - epoka brązu; ślady osadnictwa - okres lateński; cmentarzysko - starożytność
92	Nieporęt	15	53-66/3	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - epoka kamienia-wczesna epoka brązu
93	Nieporęt	16	53-66/4	osada - późny okres lateński; osada - starożytność; osada - wczesne średniowieczne XII-XIII w.
94	Nieporęt	17	53-66/5	osada - okres wpływów rzymskich, cmentarzysko - okres wpływów rzymskich; osada - wczesne średniowiecze/średniowiecze
95	Nieporęt	18	53-66/6	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu, ślady osadnictwa - starożytność; ślady osadnictwa - średniowiecze
96	Nieporęt	19	53-66/7	ślady osadnictwa - epoka kamienia-wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - okres halsztacki?; cmentarzysko - późny okres lateński/okres wpływów rzymskich?; ślady osadnictwa - epoka wczesne średniowiecze, średniowiecze
97	Nieporęt	20	53-66/8	ślady osadnictwa - okres halsztacki; cmentarzysko - późny okres lateński-okres wpływów rzymskich; ślady osadnictwa - średniowiecze
98	Nieporęt	21	53-66/9	ślady osadnictwa - epoka kamienia-wczesna epoka brązu; osada/cmentarzysko? - starożytność; osada - okres wpływów rzymskich, ślady osadnictwa - średniowiecze
99	Nieporęt	22	53-66/14	ślady osadnictwa - okres halsztacki; osada - późny okres lateński/wczesne średniowiecze; osada - okres wpływów rzymskich; ślady osadnictwa -średniowiecze
100	Nieporęt	23	53-66/25	ślady osadnictwa - starożytność; osada - średniowiecze
101	Nieporęt	24	53-66/26	ślady osadnictwa - epoka brązu; ślady osadnictwa - średniowiecze
102	Nieporęt	25	53-66/27	ślady osadnictwa - starożytność; ślady osadnictwa - średniowiecze
103	Nieporęt	26	52-66/1	ślady osadnictwa - średniowiecze XIII/XIV w.

104	Nieporęt	27	52-66/2	ślady osadnictwa - wczesne średniowiecze; osada - średniowiecze/nowożytność XV-XVII w.
105	Nieporęt	28	52-66/3	ślady osadnictwa - starożytność/epoka brązu
106	Nieporęt	29	52-66/4	ślady osadnictwa - starożytność
107	Nieporęt	30	52-66/5	osada - późny okres lateński-okres wpływów rzymskich; osada - średniowiecze-nowożytność XVI-XVII w.
108	Nieporęt	31	52-66/6	ślady osadnictwa - późny okres lateński-okres wpływów rzymskich; ślady osadnictwa - nowożytność XVI-XVIII w.
109	Nieporęt	32	52-66/7	ślady osadnictwa - epoka kamienia, wczesna epoka brązu; osada - późny okres lateński-okres wpływów rzymskich; ślady osadnictwa - średniowiecze?
110	Nieporęt	33	52-66/8	ślady osadnictwa - neolit; osada? - starożytność/epoka brązu?; ślad osadnictwa - średniowiecze
111	Nieporęt	34	52-66/9	osada - epoka brązu?
112	Nieporęt	35	52-66/10	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - epoka brązu; cmentarzysko - okres lateński/późny okres lateński
113	Nieporęt	36	52-66/11	ślady osadnictwa - epoka kamienia, wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu; osada? - starożytność/epoka brązu
114	Nieporęt	37	52-66/63	ślady osadnictwa - starożytność, ślady osadnictwa - średniowiecze
115	Nieporęt	38	52-66/64	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu
116	Nieporęt	39	52-66/65	ślady osadnictwa - epoka kamienia-wczesna epoka brązu
117	Nieporęt	40	52-66/66	ślady osadnictwa - okres wpływów rzymskich; ślady osadnictwa - średniowiecze XV-XVI w.
118	Nieporęt	41	52-66/67	ślady osadnictwa - starożytność okres wpływów rzymskich; ślady osadnictwa - XVII-XVIII w.
119	Nieporęt	42	52-66/68	osada - XVII w.
120	Nieporęt	43	52-66/69	ślady osadnictwa - neolit, ślady osadnictwa - neolit; ślady osadnictwa - neolit; ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - okres halsztacki i lateński
121	Nieporęt	44	52-66/71	ślady osadnictwa - paleolit; ślady osadnictwa - mezolit; ślady osadnictwa - neolit; ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu; cmentarzysko? - późny okres lateński
122	Nieporęt	45	52-66/72	ślady osadnictwa - starożytność; ślady osadnictwa - okres halsztacki i lateński, ślady osadnictwa - wczesne średniowiecze
123	Nieporęt	46	52-66/73	ślady osadnictwa - paleolit, mezolit;; ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - okres halsztacki i lateński
124	Nieporęt	47	52-66/74	ślady osadnictwa - paleolit, mezolit, neolit
125	Nieporęt	48	52-66/75	ślady osadnictwa - paleolit, mezolit
126	Nieporęt	49	52-66/76	ślady osadnictwa - paleolit, mezolit; ślady osadnictwa - neolit; ślady osadnictwa - epoka brązu?
127	Nieporęt	50	52-66/77	ślady osadnictwa - paleolit, mezolit
128	Nieporęt	6	53-67/9	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - epoka brązu
129	Rembelszczyzna	1	53-66/45	ślady osadnictwa - okres halsztacki i lateński

130	Rembelszczyzna	2	54-66/48	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu
131	Rembelszczyzna	3	54-66/49	ślady osadnictwa - epoka kamienia-wczesna epoka brązu
132	Rembelszczyzna	4	54-66/50	ślady osadnictwa - starożytność, okres halstački
133	Rembelszczyzna	5	54-66/60	osada - okres halstački i lateński
134	Rembelszczyzna	6	54-66/61	ślady osadnictwa - starożytność
135	Rembelszczyzna	7	54-66/63	ślad osadnictwa - kultura trzciniecka?
136	Rynia	1	51-67/95	ślady osadnictwa - okres wpływów rzymskich, XIII w.
137	Rynia	2	51-67/96	osada - XIII-XIV w.
138	Stanisławów Pierwszy	1	53-67/21	ślady osadnictwa - epoka kamienia/wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu; osada - późny brąz-okres halstački; cmentarzysko - starożytność
139	Stanisławów Drugi	2	53-66/97	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu
140	Stanisławów Pierwszy	2	53-67/22	ślady osadnictwa - późny okres neolitu, wczesna epoka brązu; osada - epoka brązu; ślad osadnictwa - okres halstački/okres lateński; osada? - starożytność
141	Stanisławów Drugi	3	53-66/100	ślady osadnictwa - neolit; ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu
142	Stanisławów Drugi	4	53-66/102	ślady osadnictwa - okres wpływów rzymskich
143	Stanisławów Pierwszy	3	53-66/15	osada - starożytność; osada - późny okres lateński-okres wpływów rzymskich
144	Stanisławów Pierwszy	4	53-66/16	ślad osadnictwa - wczesna epoka brązu; osada - okres halstački i lateński
145	Stanisławów Pierwszy	5	53-66/17	ślady osadnictwa - starożytność; znalezisko - średniowieczne
146	Stanisławów Pierwszy	6	53-66/18	osada - wczesna epoka brązu?; osada - późny okres wpływów rzymskich, ślad osadnictwa - starożytność; ślad osadnictwa - okres średniowieczny
147	Stanisławów Pierwszy	7	53-66/19	ślady osadnictwa - starożytność, okres halstački, okres wpływów rzymskich
148	Stanisławów Pierwszy	8	53-66/20	ślad osadnictwa - wczesna epoka brązu; ślad osadnictwa - epoka brązu?; ślad osadnictwa - okres halstački; osada - starożytność; osada - późny okres lateński-okres wpływów rzymskich; cmentarzysko - starożytność; osada - wczesne średniowiecze, średniowiecze
149	Stanisławów Pierwszy	9	53-66/21	ślady osadnictwa - starożytność, okres halstački, okres wpływów rzymskich
150	Stanisławów Pierwszy	10	53-66/22	ślady osadnictwa - epoka brązu-okres halstački
151	Stanisławów Pierwszy	11	53-66/23	ślady osadnictwa - starożytność; ślady osadnictwa - okres wpływów rzymskich, ślady osadnictwa - średniowiecze, nowożytność
152	Stanisławów Pierwszy	13	53-66/28	ślady osadnictwa - wczesna i epoka brązu; ślady osadnictwa - epoka brązu
153	Stanisławów Pierwszy	14	53-66/29	ślady osadnictwa - starożytność-epoka brązu?; ślady osadnictwa - okres wpływów rzymskich
154	Stanisławów Pierwszy	15	53-66/30	ślady osadnictwa - epoka brązu
155	Stanisławów Pierwszy	16	53-66/31	osada - epoka brązu
156	Stanisławów Pierwszy	17	53-66/32	ślady osadnictwa - starożytność
157	Stanisławów Pierwszy	18	53-66/33	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - starożytność/okres halstački?
158	Stanisławów Pierwszy	19	53-66/34	ślady osadnictwa - starożytność/neolit; osada - okres halstački
159	Stanisławów Pierwszy	20	53-66/35	ślady osadnictwa - starożytność
160	Stanisławów Pierwszy	21	53-66/36	ślady osadnictwa - neolit; cmentarzysko/osada - epoka brązu
161	Stanisławów Pierwszy	22	53-66/37	osada? - starożytność; osada/cmentarzysko - późny okres lateński, okres wpływów rzymskich

162	Stanisławów Pierwszy	23	53-66/38	osada? - późny okres lateński- wpływów rzymskich; osada - epoka brązu-okres halsztacki
163	Stanisławów Pierwszy	24	53-66/39	ślady osadnictwa - starożytność/późny neolit-wczesna epoka brązu
164	Stanisławów Pierwszy	25	53-66/40	osada - okres halsztacki i lateński; ślady osadnictwa - średniowiecze
165	Stanisławów Pierwszy	26	53-66/41	osada - okres halsztacki/okres lateński, okres wpływów rzymskich; ślady osadnictwa - epoka brązu; ślady osadnictwa - starożytność?; cmentarzysko - wczesny okres lateński
166	Stanisławów Pierwszy	27	54-66/46	ślady osadnictwa - epoka kamienia-wczesna epoka brązu
167	Stanisławów Pierwszy	28	54-66/47	ślady osadnictwa/cmentarzysko - starożytność, okres halsztacki
168	Stanisławów Pierwszy	24	54-66/49	ślady osadnictwa - epoka brązu
169	Stanisławów Drugi	1	53-66/91	cmentarzysko - późny okres halsztacki-lateński; ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - średniowiecze; cmentarzysko - okres lateński
170	Stanisławów Drugi	2	53-66/92	ślady osadnictwa - epoka kamienia-wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - starożytność; ślady osadnictwa - średniowiecze
171	Wola Aleksandra	1	53-66/73	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu
172	Wola Aleksandra	2	53-66/85	ślady osadnictwa - neolit, ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu
173	Wola Aleksandra	3	53-66/86	ślady osadnictwa - późny okres wpływów rzymskich
174	Wola Aleksandra	4	53-66/87	ślady osadnictwa - epoka kamienia-wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu
175	Wola Aleksandra	5	53-66/88	ślady osadnictwa - neolit; ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu
176	Wola Aleksandra	6	53-66/89	ślady osadnictwa - epoka brązu, okres halsztacki
177	Wola Aleksandra	7	53-66/90	ślady osadnictwa - epoka brązu
178	Wólka Radzymińska	1	53-67/1	ślady osadnictwa - mezolit-wczesny neolit
179	Wólka Radzymińska	2	53-67/2	ślady osadnictwa - neolit
180	Wólka Radzymińska	3	53-67/3	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu
181	Wólka Radzymińska	4	53-67/28	ślady osadnictwa - późny neolit-wczesna epoka brązu; ślady osadnictwa -wczesna epoka brązu
182	Wólka Radzymińska	5	53-67/29	ślady osadnictwa - starożytność
183	Wólka Radzymińska	6	53-67/30	osada - wczesna epoka brązu
184	Wólka Radzymińska	7	53-67/54	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu
185	Wólka Radzymińska	8	53-67/55	ślady osadnictwa - neolit
186	Wólka Radzymińska	9	53-67/57	ślady osadnictwa - paleolit
187	Wólka Radzymińska	10	53-67/56	ślady osadnictwa - nowożytność
188	Zegrze Południowe	3	52-66/84	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu
189	Zegrze Południowe	7	52-66/81	ślady osadnictwa - drugi okres epoki brązu
190	Zegrze Południowe	1	52-66/79	ślady osadnictwa - wczesna epoka brązu; ślad osadnictwa - średniowiecze
191	Zegrze Południowe	2	52-66/80	ślady osadnictwa - mezolit, neolit

5.5 Dziedzictwo niematerialne

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, który jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu wspomnianej wyżej Konwencji obejmuje:

- ✓ tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu,
- ✓ spektakle i widowiska,
- ✓ zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- ✓ wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,
- ✓ umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Dziedzictwo kulturowe to nie tylko zachowane obiekty zabytkowe, ale również zespoły muzyczne, wokalne, stowarzyszenia oraz szkoły, które pełnią funkcję ośrodków kulturowych i są miejscem spotkań dla miejscowej ludności. Owocem działań wszystkich tych, którzy tworzą dziedzictwo kulturowe, są różnego rodzaju wydarzenia i imprezy kulturalne.

Obszar Gminy Nieporęt położony jest w regionie etnograficznym Mazowsze w tzw. „ziemi warszawskiej”. Sama nazwa Mazowsze wywodzi się najprawdopodobniej od litewskiego słowa „māžas” - mały. Bardziej prawdopodobną genezą nazwy Mazowsze jest tłumaczenie przedrostka „maz”, jako smoła, błoto, dziegć. Średniowieczne, duże obszary Mazowsza pokrywały bagna i błota. W związku z tym miejscowa ludność wytwarzała maź, która służyła m.in. do smarowania osi wozów. Dlatego też nazwę Mazowszanin utożsamia się z Mazurem, Mazochem, czyli osobą ubrudzoną błotem.

Tereny dzisiejszej gminy Nieporęt były do niedawna mocno zróżnicowane kulturowo i narodowościowo. Trzon ludności stanowiła ludność polska. Jednak przynajmniej od XVII w. tereny Mazowsza objęte były różnymi akcjami osiedleńczymi. Nie inaczej było na terenach opisywanej jednostki. W tradycji lokalnej przekazywane są informacje o osadnikach tatarskich. Trudno jednak je potwierdzić i zweryfikować. Bez żadnych już wątpliwości można mówić o osadnictwie żydowskim i niemieckim (olenderskim).

Większość miejscowości gminy zamieszkiwali Żydzi, choć w przeciwieństwie do innych miast i wsi mazowieckich nie stanowili większości. Specyficzne panujące w tej części Mazowsza warunki geograficzne, a szczególnie hydrologiczne spowodowały, że osadnictwo niemieckie (olenderskie) było tu szczególnie intensywne. Pierwsze akcje osiedleńcze odbywały się już pod koniec XVIII w., by swoje apogeum osiągnąć na początku XIX w.. Dzisiejsze wsie Stanisławów Pierwszy, Józefów, Michałów-Grabina, Izabelin, Aleksandrów i Augustówek aż do czasów II wojny światowej zasiedlone były przez mniejszość protestancką, powszechnie nazywaną niemiecką. Byli to jednak osadnicy z różnych stron, zarówno z terenów północnych Niemiec, jak i dzisiejszej Holandii czy wreszcie z obszarów Pomorza, Prus czy Warmii. Pod koniec XIX w. występowali również mieszkańcy rosyjskojęzycznych.

Elementem dziedzictwa niematerialnego Gminy Nieporęt jest m.in. pieśń „*Nieporęczak*”, która opowiada o losach Nieporętu na przestrzeni ostatnich 600 lat. Śpiewana jest przez mieszkańców gminy podczas ważniejszych uroczystości. Poniżej znajduje się jej tekst.

*"Nieporęczak jestem szlachetnego rodu,
niedaleko mieszkam warszawskiego grodu.
Nieporęczkie dzwony mnie wykołysały,
Nieporęczkie lasy siły mi dodały.
A ziemia matusia sprawiła żem syty,
bo każdemu daje kto jest pracowity.
W naszym Nieporęcie,
tutaj przed wiekami stał piękny zameczek z trzema wieżyczkami.*

*Krewny Jagiellonów – Waza Zygmunt III
 kazał go zbudować dla swych małych dzieci.
 A król Jan Kazimierz w wojennym zamęcie
 nie chciał nigdzie mieszkać tylko w Nieporęcie.
 Zbudował nam kościół z cegły murowany,
 Wstawił trzy ołtarze i piękne organy.
 Zbudował strażnicę i szkółkę dla dzieci,
 Bo był dobrym ojcem ubogich i kmienci.
 A że nie chciał mieszkać tak jak za kratami,
 kazał zrobić drogę, wysadzić lipami.
 Po tej drodze, po tej spod Moskwy bez świty
 wracał Napoleon świata syn rozbity.
 A gdy w całej Polsce Szwedzi plądrowali,
 nieporęckie zuchy bobu im zadały.
 Wróble i Powały wszak to nie nowina,
 Spijali u króla po lampeczce wina.
 Tu też bolszewicy gdy szli na Warszawę,
 krwawą na Zamostkach mieli z nami sprawę.
 A Strzelcy Kaniowscy w Dzień Wniebowstąpienia
 Bronili swej ziemi od komuny tchnienia.
 Pamiętajmy o tym i wiemy to z góry,
 Że jesteśmy polskiej, piastowskiej natury.
 Żyjmy tylko w zgodzie, róbmy co potrzeba,
 Bo pradiady nasze patrzą na nas z nieba.
 Ciesz się tam teraz, a król do nas woła,
 Niech mi w każdej wiosce będzie zaraz szkoła.
 Niechaj każde dziecko wie, że być Polakiem,
 Znaczy być uczciwym, mądrym, nie cwaniakiem.
 Niechaj się miłuje lewa, prawa strona,
 Kiedy będziemy razem nikt nas nie pokona.*

W zakresie przestrzeni kulturowej gminy Nieporęt wchodzi niewątpliwie miejsca pamięci narodowej licznie reprezentowane na terenie gminy. Należą do nich pomniki, tablice pamiątkowe, kapliczki, krzyże przydrożne oraz pomniki nagrobne.

W związku z bogatą historią związaną z okresem I i II wojny światowej na terenie gminy Nieporęt występują liczne pomniki upamiętniające działalność i poświęcenie polskich żołnierzy. Szczególnie ważnym obiektem dla mieszkańców Gminy Nieporęt jest pomnik 28. Pułku Strzelców Kaniowskich z 1924 r., przy którym obchodzone są ważniejsze uroczystości historyczne. Sam pomnik przypomina o śmierci kpt. Stefana Pogonowskiego (dowódca I batalionu 28. PSK), kpt. Benedykta Pęczkowskiego (dowódca 6. kompanii) oraz 18 żołnierzy szeregowych. Obelisk nosi wiele śladów po pociskach i zwieńczony jest krzyżem.

Przydrożne kapliczki, figury oraz krzyże związane są z folklorem, wydarzeniami historycznymi, ozdobą krajobrazu oraz wyznaniem wiary wcześniejszych pokoleń. W sposób szczególny na uwagę zasługuje figura Matki Bożej Pocieszycielki Strapionych mieszcząca się przy kościele w Nieporęcie. Jest ona najstarszym tego typu obiektem w gminie. Na cokole widnieje napis: „*POCIESZYCIELKO STRAPIONYCH MÓDL SIĘ ZA NAMI FUNDATOR FIGURY JAKÓB DĘBKOWSKI 1863 R*”.

Pomniki, tablice pamiątkowe oraz miejsca pamięci na terenie gminy:

- Pomnik Legionistów Marszałka Józefa Piłsudskiego w Białobrzegach z 1931 r. (rekonstrukcja w 2002 r.).
- Tablica pamiątkowa poświęcona pamięci Legionistów Józefa Piłsudskiego internowanych w 1917 r. na terenie koszar w Białobrzegach.
- Tablice upamiętniające miejsce pochówku trzech żołnierzy włoskich na terenie Leśnictwa Białobrzegi.
- Mogiła lotnika radzieckiego w Czarnej Strudze nad rzeką Czarną.
- Pamiątkowy krzyż w miejscu rozstrzelania żołnierzy AK na terenie Leśnictwa Kąty Węgierskie.
- Mogiła żołnierza Armii Radzieckiej przy niebieskim szlaku na terenie Leśnictwa Kąty Węgierskie.
- Dwie mogiły nieznanymi żołnierzy Armii Radzieckiej na terenie Leśnictwa Kąty Węgierskie.
- Obelisk Szymona Kowalskiego w Nieporęcie z 1837 r.
- Tablica pamiątkowa dowódcy III batalionu AK „Tokaja” w Nieporęcie na budynku szkoły podstawowej.
- Głaz z tablicą pamiątkową odzyskania niepodległości przy Dębie Wolności w Nieporęcie.
- Tablica pamiątkowa pamięci żołnierzy AK z terenu gminy Nieporęt przy Dębie Wolności w Nieporęcie.
- Pamiątkowa tablica żołnierzy AK obwodu „Marianowo-Brzozów” w kościele parafialnym w Nieporęcie.
- Kwatery pomordowanych żołnierzy AK na cmentarzu parafialnym w Nieporęcie.
- Pomnik Mieczysława Stępnowskiego i Stanisława Felickiego „Alfa i Skiby” w Stanisławowie Pierwszym z 1943 r.
- Mogiła nieznanego żołnierza na terenie Leśnictwa Kąty Węgierskie w Stanisławowie Pierwszym.
- Głaz pamiątkowy w miejscu śmierci dwóch podchorążych AK „Alfy” i „Skiby” przy ul. Strużańskiej w Stanisławowie Pierwszym.
- Pomnik 28. Pułku Strzelców Kaniowskich w Wólce Radzymińskiej w Wólce Radzymińskiej z 1924 r.
- Pomnik poświęcony załodze polskiego bombowca PZL. 37 Łoś z 16 eskadry odstroniony 14 września 2013 roku w Wólce Radzymińskiej.
- Głaz przed wjazdem do koszar w Zegrzu Płd. z tablicą pamiątkową poświęconą Legionistom Józefa Piłsudskiego, którzy odmówili złożenia przysięgi na wierność armiom niemieckiej i pruskiej.
- Tablica pamiątkowa na Rybakach w Zegrzu Płd. poświęcona pamięci harcerzy Szarych Szeregów, którzy to organizowali akcje tzw. „małego sabotażu” na terenie działania III batalionu A.K.
- Grób bezimiennego żołnierza na cmentarzu parafialnym w Nieporęcie poległego we wrześniu 1939 r. na terenie koszar w Zegrzu Płd.

Ważniejsze kapliczki i krzyże na terenie gminy:

- Kapliczka na Dębie - pomniku przyrody w Białobrzegach.
- Kapliczka w Michałowie-Grabinie z 1911 r.
- Figura Matki Bożej Pocieszycielki Strapionych w Nieporęcie z 1863 r.
- Figura w. Jana Chrzciciela ufundowana przez mieszkańców gminy, a postawiona nocą w pierwszych latach po wojnie, wbrew wszelkim zakazom M.O. Stoi w miejscu po przedwojennej drewnianej postaci, którą wyłowiono w Narwi. Figura stoi w mało widocznym miejscu, przy nasypie kolejowym w Nieporęcie.

Obiektem kulturotwórczym na terenie gminy Nieporęt jest przede wszystkim Gminny Ośrodek Kultury w Nieporęcie oraz Biblioteka Publiczna Gminy Nieporęt wraz z filiami. Ośrodek wykonuje swoje zadania w siedzibie w Nieporęcie oraz w filiach w Beniaminowie, w Stanisławowie Drugim, Wólce Radzymińskiej, Zegrzu Południowym i w Kątach Węgierskich. Ośrodek realizuje swoje cele i zadania m.in. poprzez organizowanie festynów, spektakli, koncertów, turniejów, wystaw, w tym wystaw twórczości artystycznej oraz odczytów i spotkań, organizowanie imprez rozrywkowych, rekreacyjnych i turystycznych oraz innych imprez kulturalnych. Natomiast Biblioteka zajmuje się

organizowaniem działalności kulturalnej polegającej na zaspokajaniu potrzeb oświatowych, kulturalnych i informacyjnych ogółu społeczeństwa Gminy Nieporęt oraz uczestniczenia w upowszechnianiu wiedzy i kultury.

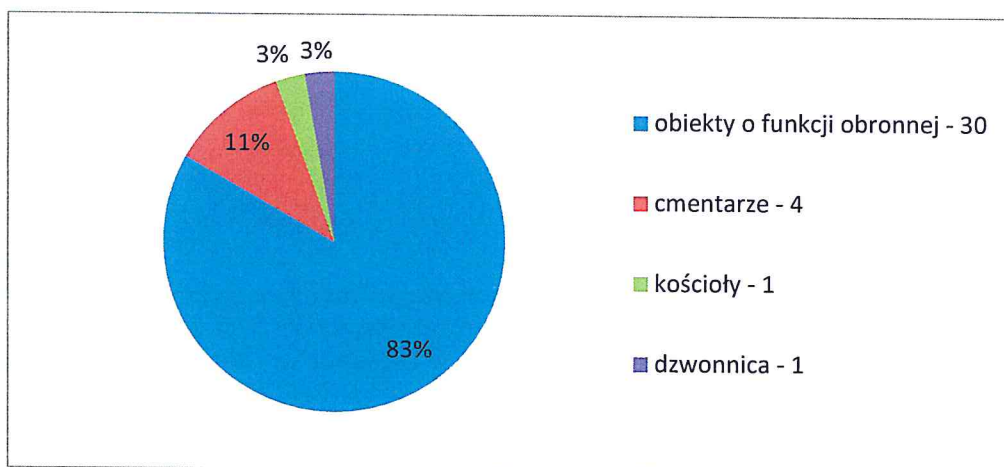
Natomiast działaniami na rzecz lokalnego środowiska w obszarach podtrzymywania i upowszechniania tradycji narodowej pielęgnowanie polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowe, zajmuje się Nieporęckie Stowarzyszenie Historyczne. Stowarzyszenie zostało założone w dniu 30 kwietnia 2009 r. z inicjatywy trzech „parających się historią” mieszkańców Gminy Nieporęt. Stowarzyszenie zajmuje się dokumentowaniem historii Nieporętu i okolic oraz gromadzeniem wszelkich pamiątek z nią związanych, remontem mogił i miejsc pamięci. Z inicjatywy Stowarzyszenia przeprowadzona została m.in. renowacja trzech płyt epitafijnych żołnierzy włoskich zmarłych w 1944 r. na terenie obozu jenieckiego w Białobrzegach. Od 2012 r. prowadzone są prace porządkowe na cmentarzu osadników niemieckich w Michałowie-Grabinie. Został on udostępniony dla mieszkańców i turystów. Stanowi cenny walor krajoznawczy. Ponadto członkowie Stowarzyszenia odnaleźli miejsce katastrofy polskiego bombowca „Łoś” i czynnie uczestniczyli w wydobywaniu jego szczątków. Zapoczątkowali także ideę budowy pomnika ku czci jego bohaterkiej załogi. 14 września 2013 r. w Wólce Radzymińskiej odsłonięty został monument projektu Marka Rogusza z Nieporęckiego Stowarzyszenia Historycznego.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

6.1 Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy

Na terenie Gminy Nieporęt znajduje się 9 obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa mazowieckiego. Obiekty wpisane do rejestru zabytków znajdują się w dwóch miejscowościach: Nieporęt (2) oraz Beniaminów (7). Większość z nich datowana jest na lata 1912 - 1914. Najstarszym obiektem wpisanym do rejestru zabytków z terenu gminy jest kościół p.w. Niepokalanego poczęcia NMP (wraz z otaczającym drzewostanem) przy Placu Wolności 3 w Nieporęciu. Datowany jest na rok 1651. Zabytki wpisane do rejestru charakteryzują się małą różnorodnością pod względem funkcji. Wyodrębniono 3 charakterystyczne rodzaje zabytków. Największą grupę zabytków wpisanych do rejestru stanowi grupa obiektów o funkcji militarnej (7). Ponadto w rejestrze odnotowano kościół oraz cmentarz parafialny w Nieporęciu.

Wykres 1. Ilość obiektów ujętych w GEZ z uwzględnieniem ich funkcji z terenu Gminy Nieporęt.



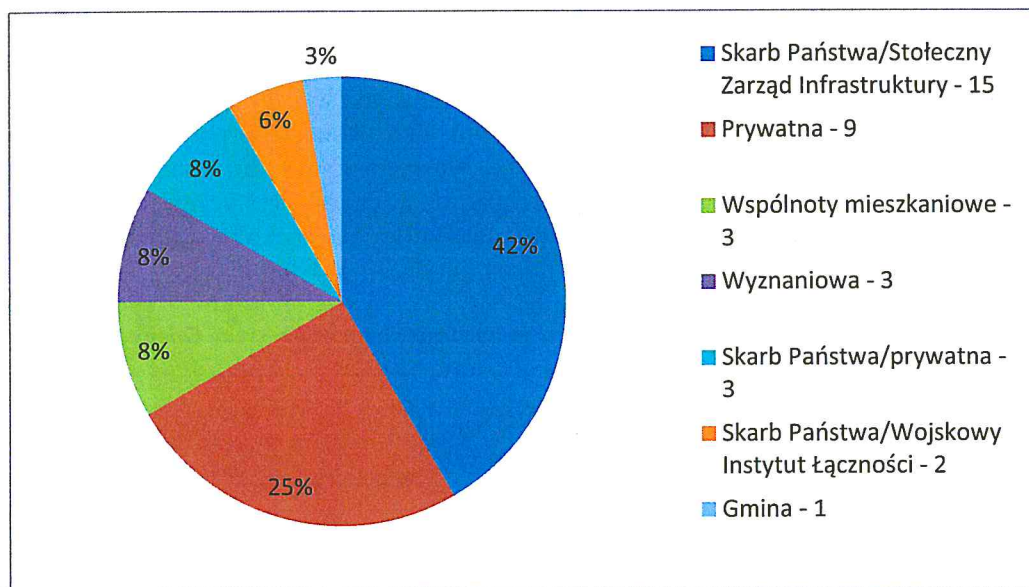
W Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ) znajduje się 36 zabytków architektury i budownictwa (w tym 9 w rejestrze zabytków) położonych w 7 miejscowościach. Najwięcej w miejscowości Zegrze Południowe (10) - są to wyodrębnione budynki w ramach zespołu koszar w dawnych Zagrobach.

Obiekty w GEZ datowane są przede wszystkim na przełom XIX i XX w. Przeważają obiekty o funkcji obronnej. W ich skład wchodzi fort w Benjaminowie wraz z wyszczególnionymi budynkami (6 obiektów), koszary w Białobrzegach (12 obiektów), budynki koszarowe w Zegrzu Południowym (10 obiektów) oraz bunkier Regelbau mieszczący się w Wólce Radzymińskiej. W skład gminnej ewidencji weszły ponadto 4 cmentarze oraz kościół i dzwonnica z Nieporętu.

Cmentarze na terenie gminy można wyróżnić ze względu na przynależność wyznaniową. Na cmentarzu wojennym w Białobrzegach pochowani są zarówno prawosławni, jak i katolicy. Na cmentarzach osadników niemieckich spoczywają głównie protestanci. Jednakże poprzez wieloletnie mieszanie się rodzin przybyłych osadników z Polakami, na cmentarzach w Stanisławowie Pierwszym, jak i w Michałowie-Grabinie spoczywają również katolicy. Na cmentarzu parafialnym w Nieporęciu pochowani są Polacy wyznania rzymsko - katolickiego. Ponadto można na nim zauważyć nagrobki, na których widnieje pismo cyrylicy. Wraz z końcem II wojny światowej osadnicy niemieccy wrócili do swojego kraju, a co za tym idzie cmentarze w Michałowie-Grabinie i Stanisławowie Pierwszym zostały opuszczone. Cmentarze prezentują dobry stopień zachowania. Jedyne w Stanisławowie Pierwszym układ cmentarza jest nieczytelny. Rozpoznać go można po charakterystycznej roślinności, m.in. bluszczu, drzewostanie oraz na podstawie fragmentów nagrobków znajdujących się w zachodniej części cmentarza.

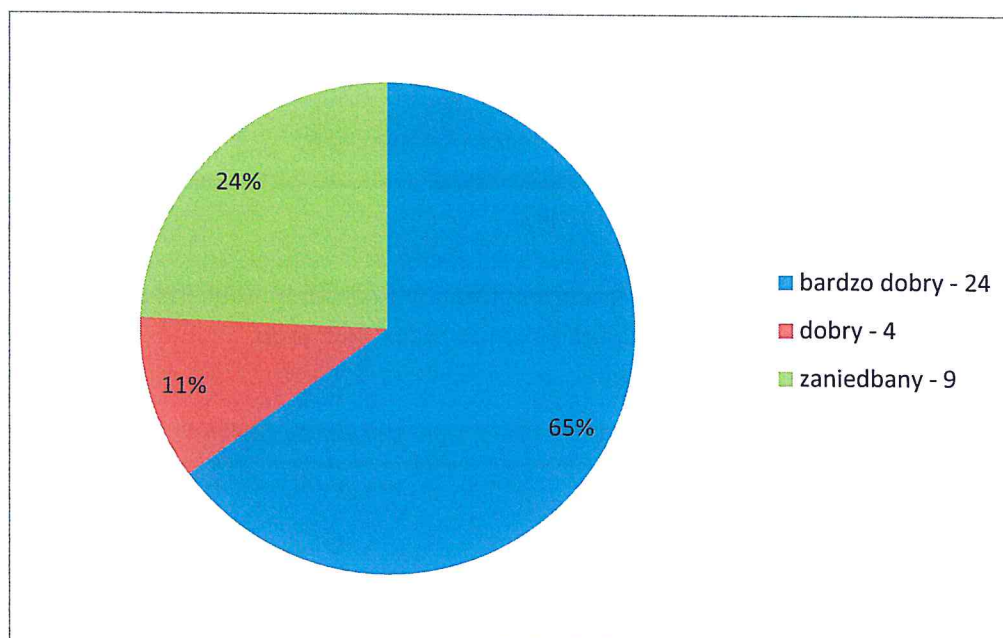
Większość zabytków znajduje się we własności Skarbu Państwa/Stołecznego Zarządu Infrastruktury - 42%. Do własności prywatnej należy 25 % zasobu znajdującego się w GEZ, a do wspólnoty mieszkaniowej, wyznaniowej, Skarbu Państwa/prywatnej po 8 %. Natomiast do Skarbu Państwa/Wojskowego Instytut Łączności - 6%, do gminy - 3%.

Wykres 2. Struktura własności obiektów ujętych w GEZ z terenu Gminy Nieporęt.



Większość zabytków znajdujących się w GEZ prezentuje dobry stan zachowania. W najlepszym stanie jest kościół, dzwonnica oraz cmentarz w Nieporęciu. Najgorszy stan zachowania prezentuje cmentarz w Stanisławowie Pierwszym oraz budynki w Forcie Benjaminów i bunkier niemiecki w Wólce Radzymińskiej. Stosunek liczbowy obiektów o korzystnej kondycji (bardzo dobry i dobry) w stosunku do niezadowolającej (zaniedbany) wynosi: 28/9.

Wykres 3. Struktura stanu zachowania obiektów ujętych w GEZ z terenu Gminy Nieporęt.



6.2 Analiza Szans i zagrożeń

Analiza SWOT jest jednym z podstawowych narzędzi diagnostycznych. Określa ona cztery ważne elementy oceny: mocne i słabe strony, czyli pozytywne i negatywne warunki wewnętrzne oraz szanse i zagrożenia, czyli pozytywne i negatywne warunki zewnętrzne. Niniejsza analiza jest podstawą do określenia celów i kierunków działania gminy Nieporęt w zakresie ochrony zabytków.

Tabela 5. Analiza SWOT Gminy Nieporęt.

MOCNE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • Występowanie zabytków o funkcji obronnej, które obecnie przypominają o ważnych wydarzeniach historycznych. • Występujące obiekty wpisane do rejestru zabytków (ochrona konserwatorska poszczególnych obiektów pozwala na ich zachowanie). • Obiekty zabytkowe w dobrym stanie technicznym. • Silna tradycja związana z I i II wojną światową - koszary oraz pomniki upamiętniające. • Pamięć o wydarzeniach historycznych na terenie gminy - uroczystości podczas rocznic przy pomnikach. • Historyczny szlak kupiecki przebiegający nad Wisłą z Warszawy w kierunku Litwy, przez Kazuń, Wyszogród do Czerwińska. • Współpraca w zakresie kultury z innymi gminami: Dolna Banja (Bułgaria), Strážske (Słowacja), Dražanska Vrchočina (Czechy), Dobre Miasto. • Przekazywanie dziedzictwa kulturowego najmłodszym - grupa dziecięca tańca ludowego „Kącowiak”. • Liczne pozycje książkowe, foldery, mapy turystyczne i kalendarze promujące zabytki gminy. • Występowanie Biblioteki Publicznej Gminy Nieporęt w Nieporęcie wraz z filiami w Kątach Węgierskich i Zegrzu Południowym. • Aktywna działalność Gminnego Ośrodka Kultury w Nieporęcie i jego filii w Zegrzu Południowym i Wólce Radzymińskiej, np. nauka tańca ludowego „Mazur”.

- Poszerzająca się ekspozycja przedmiotów historycznych w Gminnym Ośrodku Kultury w Nieporęcie.
- Czynne i liczne inicjatywy Nieporęckiego Stowarzyszenia Historycznego.
- Oznakowanie obiektów zabytków z terenu Gminy.
- Certyfikowany Punkt Informacji Turystycznej w Nieporęcie.
- Teren rekreacyjno - wypoczynkowy „Dzika Plaża”.
- Potencjał turystyczny - Jezioro Zegrzyńskie.
- Bliskie sąsiedztwo Warszawy.
- Istniejący System Informacji Przestrzennej gminy (<https://nieporet.e-mapa.net/>).
- Uchwalone miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.
- Szlaki turystyczne piesze i rowerowe.

SŁABE STRONY

- Silna konkurencja na rynku turystyki w regionie, w szczególności wynikająca z bliskości Warszawy.
- Kosztowne utrzymanie obiektów.
- Brak dostępu do niektórych zabytkowych obiektów (własność prywatna).
- Mała liczba zabytków nieruchomych spowodowana działaniami wojennymi.
- Postępująca degradacja części cmentarzy, oraz obiektów o funkcji obronnej.
- Brak świadomości mieszkańców gminy o występowaniu zabytkowych obiektów (szczególnie w przypadku ewidencji).
- Brak kół gospodyń wiejskich, zespołów ludowych i twórców ludowych.
- Zanik gwary oraz strojów ludowych.
- Niewielka promocja tradycyjnych form praktyk ludowych podczas imprez plenerowych na terenie gminy, np. dożynki gminne.
- Zbyt mała powierzchnia wystawiennicza przedmiotów historycznych w Gminnym Ośrodku Kultury w Nieporęcie.
- Spadek liczby turystów krajowych i zagranicznych.

SZANSE

- Prezentacja dziedzictwa kulturowego przy wykorzystaniu technik informatycznych oraz ich publikacja w Internecie.
- Możliwość pozyskania środków z funduszy Unii Europejskiej oraz innych mechanizmów zewnętrznych.
- Pozytywne tendencje w sferze społecznej dotyczące akceptacji ochrony dziedzictwa kulturowego.
- Popularyzowanie dobrych wzorców zagospodarowania i poszanowania obiektów zabytkowych.
- Przestrzeganie zapisów miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.
- Wyznaczone ogólne kierunki oraz zadania w opracowaniach strategicznych zmierzające do zrównoważonego rozwoju kultury w regionach wiejskich.
- Wspomaganie przedsięwzięć zmierzających do zachowania i kształtowania ładu przestrzennego z utrzymaniem właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych i dostosowywaniem nowej zabudowy do wartości historycznych miejsc.

ZAGROŻENIA

- Zacieranie walorów historycznych obiektów zabytkowych przez przypadkowe przebudowy i modernizacje powodujące ich dewaloryzację.

- Skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne.
- Konkurencja ze strony Warszawy.
- Postępująca dekapitalizacja zasobu zabytkowego (w tym głównie obiekty militarne).
- Braki w edukacji wśród mieszkańców gminy z zakresu wartości i ochrony dziedzictwa kulturowego.
- Brak zainteresowania historią i twórczością ludową wśród młodych pokoleń.
- Wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych.
- Napór inwestycyjny na nowe tereny budowlane.
- Brak dokumentów strategicznych w zakresie promocji turystyki, rewitalizacji oraz rozwoju kultury.

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Celem niniejszego programu, opracowanego w oparciu o Gminną Ewidencję Zabytków, jest stworzenie wieloletniej strategii ochrony zabytków znajdujących się na terenie gminy Nieporęt. Misją miasta, w kontekście zachowania i ochrony jej dziedzictwa kulturowego jest: *"świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego, poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych, a także racjonalne wykorzystanie istniejących zasobów dla rozwoju społeczno-gospodarczego gminy"*.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Za podstawowe cele programu opieki nad zabytkami należy przyjąć te wynikające z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami, a więc:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej i konsekwentne oraz planowe realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami jako potwierdzenie uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy.
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wykreowanie wizerunku gminy poprzez: podejmowanie działań sprzyjających wytworzeniu lokalnej tożsamości mieszkańców, wspieranie aktywności mieszkańców mającej na celu poszanowanie dziedzictwa kulturowego, edukację w zakresie miejscowego dziedzictwa kulturowego.
- wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków.
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

W poprzednim *Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2016 - 2019* wyznaczono trzy priorytety oraz osiem kierunków działań.

1. Priorytet I - Ochrona i zrównoważone kształtowanie krajobrazu kulturowego

2. Priorytet II - Badanie i dokumentacja gminnego dziedzictwa.

3. Priorytet III - Edukacja społeczeństwa oraz turystyczne wyeksponowanie dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działań w ramach przyjętych priorytetów:

1. Zahamowanie postępującej degradacji zabytków, doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania oraz przywrócenie świetności zabytkom, które utraciły swoje walory.

2. Prowadzenie i monitoring gminnej ewidencji zabytków.

3. Korzystanie z nowoczesnych technik informatycznych do promocji dziedzictwa kulturowego.

4. Zwiększenie świadomości historycznej społeczności lokalnej przez włączenie jej w różne formy aktywności.

5. Wzbudzenie zainteresowania historią i kulturą materialną regionu zapisaną w dziełach architektury, budownictwa, lokalnej tradycji.

6. Wspieranie rozwoju lokalnych inicjatyw kulturotwórczych w zakresie podtrzymania miejscowych tradycji folklorystycznych.

7. Podejmowanie działań umożliwiających gromadzenie i eksponowanie pamiątek lokalnych.

8. Turystyczna promocja regionu.

Zadania, które udało się zrealizować w latach 2016-2019¹⁶:

- Wykonanie kart Gminnej ewidencji Zabytków obiektów nieruchomych oraz archeologicznych.
- Uchwalenie Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2016-2019 Uchwałą Nr XXXIV/111/2016 Rady Gminy Nieporęt z dnia 29 grudnia 2016 r.

• W 2016 r. w okresie od marca do listopada przeprowadzono prace polegające na uporządkowaniu cmentarza osadników niemieckich w Michałowie - Grabinie przez członków Nieporęckiego Stowarzyszenia Historycznego, harcerzy i zuchów 14 Szczepu Drużyn Harcerskich i Gromad Zuchowych Nieporęt.

• 3 września 2016 r. odbyła się organizowana przez Nieporęckie Stowarzyszenie Historyczne pierwsza wycieczka rowerowa „Szlakiem historii”. Podczas rajdu uczestnicy zwiedzili stałą ekspozycję historyczną w Gminnym Ośrodku Kultury w Nieporęcie, pozostałości strzelnicy wojskowej z początku XX w., ruiny gajówki „Kontrewers”, leśne mogiły wojenne, pozostałości radzieckiego szpitala polowego, miejsce rozstrzelania żołnierzy AK Batalionu Nieporęckiego, dwa cmentarze osadników olęderskich oraz most Bailey’ a.

• W 2017 r. Gmina Nieporęt przyznała dwie dotacje celowe Nieporęckiemu Stowarzyszeniu Historycznemu na realizację zadania publicznego w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego pod tytułem „Ochrona Zabytków Gminy Nieporęt - Dziedzictwo Materialne, Pamięć. Etap I” oraz „Ochrona Zabytków Gminy Nieporęt – Dziedzictwo Materialne, Pamięć. Etap II”.

Etap I. Dzięki dotacji wyremontowano pomnik „Alfy” i „Skiby” w Stanisławowie Pierwszym w 60 lat po jego postawieniu. Dzięki pracom pomnik odzyskał dawny blask, zahamowana została jego postępująca degradacja. Wyremontowano i zabezpieczono wszystkie pomniki na cmentarzu w Michałowie-Grabinie (22 szt.). Pomniki zostały wyczyszczone, posklejane oraz zaimpregnowane. Ubytki i pęknięcia w substancji zabytkowej zostały uzupełnione. Prace pozwoliły zachować nagrobki dla przyszłych pokoleń. Przeprowadzone zabiegi zahamowały postępującą degradację spowodowaną przez wcześniejsze dewastacje i czynniki atmosferyczne. Znacznie poprawiły wrażenia wizualne co pozytywnie wpływa na odbiór zabytku. Oznakowano obiekty nieruchome wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków (20 szt.) co zwraca uwagę mieszkańców na zasób zabytkowy Gminy Nieporęt, wpływa też na rozważne gospodarowanie obiektami. Prace wykonane przy pomniku „Alfy” i „Skiby”, na cmentarzu osadników Niemieckich w Michałowie-Grabinie oraz montaż tabliczek zawiera poniższa tabela.

¹⁶ Sprawozdanie z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015, 2016-2019 Gminy Nieporęt za okres od stycznia 2015 r. do listopada 2018 r.

Data rozpoczęcia i miejsce	Zakres wykonywanych prac
Maj 2017 Pomnik "Alfy" i "Skiby"	Prace objęły: <ul style="list-style-type: none"> ✓ oczyszczenie głazu i chodnika wodą pod ciśnieniem, ✓ podkucie napisów, ✓ zaimpregnowanie powierzchni głazu, ✓ wyrównanie podstawy głazu, ✓ wyczyszczenie i pomalowanie metalowego krzyża.
Czerwiec 2017 Remont pomnika Henryka Rajncholca oraz zabezpieczenie pozostałych pomników na cmentarzu w Michałowie - Grabinie	Prace objęły: <ul style="list-style-type: none"> ✓ wyczyszczenie pomnika H. Reincholca z mchu i nalotu powierzchniowego wodą pod ciśnieniem, ✓ sklejenie odłamanych części pomnika żywicą, ✓ zaimpregnowanie pomnika, ✓ postawienie pomnika we wskazanym miejscu. Pozostałe pomniki: <ul style="list-style-type: none"> ✓ wyczyszczenie i zaimpregnowanie oraz postawienie pomnika Friedricha Manka, ✓ wzmocnienie podmurówki wyk. z lastrico pomnika Guchl oraz wykonanego z betonu pomnika Friedricha Guchl. ✓ wzmocnienie rozspojonej betonowej tablicy inskrypcyjnej NN Kebber, ✓ sklejenie odłamanych bądź rozspojonych fragmentów pomników (dotyczy 7 nagrobków), ✓ odkopanie do fundamentów, wyczyszczenie wszystkich pomników i tumb grobowych z nalotu powierzchniowego, uzupełnienie ubytków oraz zabezpieczenie impregnatem przed czynnikami atmosferycznymi (22 szt.), ✓ wyczyszczenie i pomalowanie żeliwnych łańcuchów.
Czerwiec 2017 Wykonanie i montaż małych tabliczek informacyjnych na obeliskach wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków	Zaprojektowano, wyprodukowano i zamontowano tabliczki informacyjne na obiektach wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków. Tabliczki wykonano metodą nadruku cyfrowego na podkładzie dibond. Zamontowano je na wybranych obiektach nieruchomych przy pomocy kleju fix all lub kołków.

- ✓ Cele udzielonej dotacji na realizację zadania publicznego zostały w pełni zrealizowane.
- ✓ zachowanie pamięci o bohaterskiej śmierci podchorążych Mieczysława Stępnowskiego i Stanisława Felickiego „Alfa i Skiba”,
- ✓ zachowanie pamięci o tragicznie zmarłym kpt. Mieczysławie Leonardzie Olszewskim,
- ✓ „przywrócenie pamięci” o osadnikach licznie mieszkających na terenie Gminy Nieporęt od początków XIX w.,
- ✓ zachowanie pamięci o II Wojnie Światowej,
- ✓ promowanie walorów historycznych Gminy Nieporęt,
- ✓ zachowanie na terenie Gminy pamięci o ważnych miejscach i wydarzeniach historycznych,
- ✓ ochrona i popularyzacja tradycji kulturowych Gminy Nieporęt i jej mieszkańców,
- ✓ ochrona mogił położonych w gminie,
- ✓ ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego,
- ✓ utworzenie parku kulturowego, miejsca o spacerów,
- ✓ ochrona zabytków.

Etap II. Dzięki kolejnej dotacji udzielonej Nieporęckiemu Stowarzyszeniu Historycznemu opracowano projekt i wykonano pamiątkową tablicę informacyjną upamiętniającą kpt. Mieczysława Leonarda Olszewskiego w Stanisławowie Drugim, opracowano projekt i wykonano okolicznościowe żetony/monety o tematyce historycznej, przeprowadzono prace związane z utrzymaniem zieleni na zabytkowym cmentarzu w Michałowie-Grabinie.

- ✓ Pamiątkowa tablica upamiętniająca kpt. Mieczysława Leonarda Olszewskiego w Stanisławowie Drugim przy ul. Wolskiej. Służy zachowaniu w pamięci lokalnej tego ważnego wydarzenia.

Kpt. Olszewski był jednym z pierwszych lotników polskich, którzy zginęli podczas II wojny światowej. Był Dowódcą 123 Eskadry Myśliwskiej wchodzącej w skład Brygady Pościgowej. Został zestrzelony w walce powietrznej 1 września 1939 r., która przebiegała w okolicach Jabłonny i Legionowa. Kpt. pil. Mieczysław Olszewski awaryjnie lądował uszkodzonym myśliwcem PZL P.7a nr „3” 115 na łące pomiędzy folwarkiem w Michałowie (dziś Michałów Reginów, ok. 1 km na płn. wsch. od Legionowa), a wioską Stanisławowem (dziś Stanisławów Drugi), na polu pana Kawki. Umieszczenie tablicy informacyjnej stanowi przypieczętowanie prac nad badaniem i zachowaniem pamięci o kpt. Mieczysławie Leonardzie Olszewskim. Członkowie Stowarzyszenia przygotowali prelekcję i prezentację multimedialną oraz wystawę o tym wydarzeniu.

- ✓ Opracowanie projektu w programie graficznym oraz wykonanie stempli i krążków menniczych okolicznościowych żetonów/monet o tematyce historycznej. Pamiątkowy żeton/moneta jest bardzo dobrą formą promocji ważnych rocznic i uroczystości patriotycznych. Awers żetonu/monety związany jest z historią Nieporętu na rewersie znajduje się herb gminy Nieporęt.
- ✓ Wycinka drzew i krzewów na zabytkowym cmentarzu w Michałowie-Grabinie. Prace polegały na wycince części drzew (samosiewów) i krzewów rosnących na terenie cmentarza osadników olęderskich. Prace były prowadzone w porozumieniu z Urzędem Gminy Nieporęt oraz w zgodzie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawą o ochronie środowiska. W ramach prac porządkowych została zorganizowana akcja sprzątnięcia cmentarza, w której udział wzięli członkowie stowarzyszenia, mieszkańcy oraz wolontariusze.

Powyższe elementy realizują długofalowy kierunek działań programu: „Zahamowanie postępującej degradacji zabytków, doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania oraz przywrócenie świetności zabytkom, które utraciły swoje walory; Zwiększenie świadomości historycznej społeczności lokalnej przez włączenie jej w różne formy aktywności; Wzbudzenie zainteresowania historią i kulturą materialną regionu zapisaną w dziełach architektury, budownictwa, lokalnej tradycji”.

- W 2018 r. Gmina Nieporęt udzieliła dotację celową Nieporęckiemu Stowarzyszeniu Historycznemu na realizację zadania publicznego w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego pod tytułem - opracowanie oraz druk publikacji popularnonaukowej, zawierającej artykuły dotyczące historii Nieporętu oraz gminy Nieporęt, w sposób przekrojowy przedstawiające okres od początku XX wieku do współczesności. Książka została napisana pod redakcją dwóch redaktorów oraz przez 10 autorów. Niefinansowym wkładem w publikację była nieodpłatna praca autorów nad stworzeniem artykułów. Publikacja jest przekrojowym źródłem informacji dla każdego czytelnika, podtrzymuje tradycję i wzmacnia tożsamość mieszkańców gminy Nieporęt.
- Podjęto również szereg przedsięwzięć promocyjnych w zakresie popularyzacji zagadnień dotyczących nieporęckich zabytków i historii gminy, w tym m.in. stałe zamieszczanie materiałów historycznych w gazecie "Więści Nieporęckie", publikację przewodników, map, kalendarzy i artykułów prasowych.

7.1 Priorytety i kierunki działań programu opieki nad zabytkami

Poniżej przedstawiono priorytety, kierunki działań i zadania Programu Opieki nad Zabytkami gminy Nieporęt na lata 2020 - 2023.

PRIORYTET I OCHRONA I REWALORYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
Kierunki działań:	Zadania:
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Utworzenie budżetu gminnego na rzecz dofinansowań najbardziej potrzebnych remontów obiektów będących w GEZ ➤ Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy.

<p>do poprawy stanu ich zachowania</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Konsekwentne wdrażanie zapisów dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego gminy ➤ Współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. ➤ W przypadku uchwalania nowych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego niezbędne jest uwzględnianie postulatów ochrony dziedzictwa kulturowego. ➤ Rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni, z uwzględnieniem starodrzewia na terenie cmentarzy z terenu gminy. ➤ Ochrona i kształtowanie otoczenia obiektów zabytkowych w sposób niezagrażający ich ekspozycji w przestrzeni poprzez zakaz lokalizowania obiektów o agresywnej architekturze zakłócających odbiór obiektów zabytkowych. ➤ Ochrona stanowisk archeologicznych: <ul style="list-style-type: none"> ✓ wskazanie lokalizacji w dokumentach planowania przestrzennego; ✓ prowadzenie wszelkich działań inwestycyjnych po przeprowadzeniu nadzoru archeologicznego lub badań wykopaliskowych; ✓ zachowanie w przestrzeni wyodrębnionej formy stanowisk archeologicznych naziemnych z własną formą krajobrazową.
---	--

**PRIORYTET II:
KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO I JEGO OCHRONA**

Kierunki działań:	Zadania:
<p>Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Prowadzenie i monitoring gminnej ewidencji zabytków: <ul style="list-style-type: none"> ✓ zakładanie nowych kart adresowych w uzgodnieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nie uwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa kulturowego na terenie gminy, ✓ wykonanie nowych kart adresowych dla brakujących stanowisk archeologicznych (22 stanowiska), ✓ aktualizacja zmian w stosunkach własnościowych oraz zmian stanu prawnego jak aktualne formy ochrony, ✓ systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną, ✓ propozycje skreślenia z ewidencji obiektów nieistniejących oraz takich, które utraciły cechy zabytkowe w wyniku modernizacji, ✓ udostępnianie opracowanych kart adresowych do celów projektowych i badawczych dla służb i podmiotów opracowujących wszelkie plany zagospodarowania przestrzennego czy inne programy: np. rewitalizacyjne, opieki nad zabytkami,

**PRIORYTET III:
PROMOCJA I POPULARYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO**

Kierunki działań:	Zadania:
<p>Edukacja i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Gromadzenie materiałów archiwalnych (stare zdjęcia, mapy, publikacje, itp.) dotyczące gminy. ➤ Zwiększenie powierzchni wystawowej w Gminnym Ośrodku Kultury. ➤ Udostępnianie informacji o zabytkach i działaniach promocyjnych na stronie internetowej Urzędu Gminy. ➤ Organizacja imprez kulturowych i plenerowych z elementami folkloru. ➤ Organizacja konkursów fotograficznych o lokalnym temacie przewodnim (pejzaż, architektura, ludzie, wydarzenia).

	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Organizacja konkursów plastycznych związanych z kulturą lokalną (obrazy, makiety). ➤ Wspieranie inicjatyw mających na celu powołanie grup związanych z lokalnym tańcem, śpiewem, potrawami, haftem, plecionkarstwem itp. ➤ Organizacja cyklicznych spotkań o dawnych zajęciach ludowych mieszkańców gminy w Gminnym Ośrodku Kultury. ➤ Informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwości pozyskiwania środków na odnowę zabytków wpisanych do rejestru zabytków. ➤ Promocja obiektów zabytkowych podczas uroczystości na terenie Gminy. ➤ Wspieranie działalności organizacji pozarządowych związanych z historią i kulturą, bibliotek oraz innych instytucji kultury.
<p>Promocja dziedzictwa kulturowego gminy służąca kreacji produktów turystyki kulturowej</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego Gminy. ➤ Promocja i rozwój istniejących szlaków turystycznych. ➤ Stworzenie interaktywnej mapy dziedzictwa kulturowego. ➤ Rozwijanie istniejących produktów turystycznych opartych na szlakach turystycznych, kulturowych lub ścieżkach edukacyjnych. ➤ Podkreślenie walorów Jeziora Zegrzyńskiego i okolic, jako miejsca turystycznego i historycznego. ➤ Rozpropagowanie filmów promocyjnych Gminy Nieporęt. ➤ Nagłaśnianie, promowanie i informowanie lokalnej społeczności, o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego. ➤ Wykreowanie wizerunku gminy, w oparciu o dziedzictwo kulturowe i lokalną tożsamość mieszkańców.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podmiotem odpowiedzialnym za realizację Programu Opieki nad Zabytkami gminy Nieporęt jest wójt gminy. Do osiągnięcia celu i efektywnego wykonywania zadań w nim określonych służą pomocą następujące instrumenty:

- instrumenty prawne – wynikające z przepisów prawnych (ustaw i przepisów wykonawczych), uchwał Rady Gminy, np. dotyczących zmian miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, tworzenia parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych np. wojewódzkiego konserwatora zabytków czy uchwalenie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie przy zabytkach;
- instrumenty finansowe – dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe lub ulgi podatkowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych, korzystanie z funduszy europejskich (z uwagi na trwającą perspektywę finansowania na lata 2014-2020 konieczne jest bieżące śledzenie możliwości pozyskiwania środków na zachowanie dziedzictwa kulturowego);
- instrumenty kontrolne – aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków, monitoring stanu zachowania dziedzictwa kulturowego oraz monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego, sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji *Programu* oraz aktualizacja *Programu* związana z ustawowym 4-letnim okresem obowiązywania, dostosowania go do zmieniających się zapisów prawnych oraz możliwości finansowania.

- instrumenty koordynacji – realizacje projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami pozarządowymi, kościołami i związkami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- instrumenty społeczne – działania edukacyjne, promocyjne, współdziałanie z organizacjami pozarządowymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami, kulturą, turystyką, współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków (powoływanie nowych).

9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Proces osiągnięcia celów wytyczonych w Programie Opieki nad Zabytkami gminy Nieporęt będzie monitorowany poprzez analizę stopnia jej realizacji.

Analiza ta będzie dokonywana każdorazowo przez Wójta Gminy Nieporęt, zgodnie z ustaleniami art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i burmistrz (wójt, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca: wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami oraz efektywność ich wykonania.

Ocena poziomu realizacji Programu winna uwzględniać m.in.:

- bieżący monitoring gminnej ewidencji zabytków uwzględniający informacje o stanie zachowania obiektów, zmianach lokalizacyjnych, zmianach stosunków własnościowych,
- ocenę zaawansowania prac związanych z rewitalizacją obiektów zabytkowych,
- ocenę prac związanych z opracowaniem aktów prawa miejscowego dla terenów o wysokich wartościach kulturowych,
- ocenę aktywności kulturalnej lokalnej społeczności,
- ocenę aktywności placówek kulturalnych,
- ocenę wykorzystania i funkcjonowania szlaków turystycznych oraz towarzyszącej im infrastruktury,
- ocenę realizacji programu edukacji i promocji zabytków, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technik informatycznych,
- ocenę kontaktów z właścicielami obiektów w zakresie działań zmierzających do rewitalizacji obiektów zabytkowych.

Po przyjęciu przez Radę Gminy Nieporęt treści Programu w drodze uchwały należy udostępnić dokument do publicznej wiadomości na stronie internetowej. Program należy sukcesywnie analizować oraz uzupełniać, uwzględniając zmieniające się uwarunkowania prawne, kulturowe i społeczne.

Realizowanie założeń Programu opieki nad zabytkami gminy Nieporęt będzie wymagało współpracy nie tylko osób odpowiedzialnych za wdrożenie działań wynikających z celów tego dokumentu, ale także aktywizacji właścicieli, użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, grup społecznego działania, środowisk naukowych itp.

Mając na uwadze dobro ogółu należy dołożyć starań, aby wytyczone cele zostały realizowane. Miasto zobowiązane jest do prowadzenia działalności informacyjnej i popularyzatorskiej w zakresie dziedzictwa kulturowego.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Należy jednak stwierdzić, iż ważne jest, aby gminy również z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w swoich budżetach środków na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami. Jest to o tyle istotne, iż duża część źródeł wewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego we współfinansowanych przez nie projektach. Regularne zabezpieczanie środków z budżetu gminy pozwoli na podjęcie powolnych, ale systematycznych kroków w kierunku ratowania kolejnych obiektów dziedzictwa kulturowego.

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 roku. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

Źródła krajowe:

- ✓ dotacje ministra kultury oraz programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- ✓ promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- ✓ dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- ✓ dotacje wojewódzkie,
- ✓ dotacje powiatowe,
- ✓ dotacje gminne,
- ✓ inne źródła.

Źródła zagraniczne:

- ✓ źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych,
- ✓ źródła z programu Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020;
- ✓ źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

1. Dotacje

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;

- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu; - zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Dotacje Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Zasady udzielania dotacji reguluje zarządzenie nr 1/2016 Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 4 stycznia 2016 r. dotyczące zasad udzielania dotacji celowej z budżetu państwa na prace restauratorskie, konserwatorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków usytuowanym na terenie województwa mazowieckiego ze środków finansowych Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w 2016 r. oraz trybu rozliczania i zasady kontroli prawidłowości wykorzystania dotacji.

Dotacje wojewódzkie i powiatowe

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Rady Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Dotacje Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego

Samorząd realizuje zadania z zakresu ochrony zabytków wynikające z ustawy o samorządzie województwa oraz ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Od ponad 10 lat stara się wspierać działania właścicieli i posiadaczy zabytków, przyznając dotacje celowe na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach. Udział w naborze wniosków jest jedyną możliwością pozyskania funduszy pozostających w dyspozycji Samorządu Województwa Mazowieckiego na działania związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami. Nabór ogłaszany jest przez Zarząd na podstawie uchwały nr 54/11 Sejmiku z dnia 18 kwietnia 2011 r. Uchwała określa zasady ubiegania się o dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa mazowieckiego.

Dotacje gminne

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z ustawą o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2018 r. poz. 994) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest również obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu Gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach określa odpowiednia uchwała, podjęta przez Radę Gminy (Miasta).

Konkurs „Zabytek Zadbany”

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów.

Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- a) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu;
- b) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe);
- c) Adaptacja obiektów zabytkowych;
- d) Architektura i budownictwo drewniane;
- e) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne;
- f) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły - wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych. W oparciu o Wspólną Strategię działania Narodowego Funduszu i wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej na lata 2013 - 2016 z perspektywą do 2020 r., realizuje politykę ochrony środowiska w Polsce. Służą temu stabilne przychody, doświadczony kadry oraz wypracowane formy współpracy z beneficjentami.

Wyznaczony cel generalny Strategii działania NFOŚiGW: „Poprawa stanu środowiska i zrównoważone gospodarowanie jego zasobami przez stabilne, skuteczne i efektywne wspieranie przedsięwzięć i inicjatyw służących środowisku”, realizowany jest w ramach czterech priorytetów:

- Ochrona i zrównoważone gospodarowanie zasobami wodnymi;
- Racjonalne gospodarowanie odpadami i ochrona powierzchni ziemi;

- Ochrona atmosfery;
- Ochrona różnorodności biologicznej i funkcji ekosystemów.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej z końcem listopada rozpoczyna przyjmowanie wniosków w ramach nowej unijnej perspektywy. W ramach uruchomionych działań zostanie udostępnionych na projekty środowiskowe ponad 5 mld zł.

Program Dom Kultury+

Organizatorem Programu Dom Kultury+ jest Narodowe Centrum Kultury. Jest on realizowany zgodnie z założeniami Paktu dla Kultury. Celem strategicznym Programu Kultura - Interwencje jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym. Pilotażowa edycja programu odbyła się w 2013 r.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura - Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2020, Ochrona Zabytków

Dnia 3 grudnia 2018 r. weszło w życie nowe rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 4 stycznia 2019 r. w sprawie szczegółowych warunków uzyskiwania dofinansowania realizacji zadań z zakresu kultury, trybu składania wniosków oraz przekazywania środków z Funduszu Promocji Kultury (Dz. U. poz. 17).

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla

zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);

3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);

4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych). Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich. O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego udziela dotacji na badania archeologiczne zgodnie z przyjętym Rozporządzeniem z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne.

Rozporządzenie określa warunki i tryb udzielania oraz rozliczania dotacji na:

1) badania archeologiczne prowadzone ze względu na planowane albo realizowane:

a) roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,

b) roboty ziemne lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co może doprowadzić do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego.

2) wykonanie dokumentacji badań archeologicznych, o których mowa w pkt. 1.

Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzająca realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań. Zasady udzielania określone są w art. 82a i 82b ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne.

3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014- 2020

Obecnie trwa przygotowanie trzech typów programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2014- 2020. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia:

- obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost

liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży;

- duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej;
- wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć m.in. kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

Kreatywna Europa

Kreatywna Europa to nowy program Unii Europejskiej oferujący wsparcie finansowe dla sektorów audiowizualnych, kultury i kreatywnych. Program ten będzie realizowany w latach 2014 - 2020 i będzie zawierał trzy komponenty: MEDIA, KULTURA i część międzysektorową z nowym instrumentem finansowym od 2016 r. Nowe priorytety, które pojawiają się w Kreatywnej Europie wynikają z analizy obecnej sytuacji sektorów kultury w Europie i problemów, jakie napotykają europejscy artyści. Są to przede wszystkim: budowanie kompetencji sektorów kultury i kreatywnych do skutecznego działania na poziomie ponadnarodowym oraz strategiczne budowanie i rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł i zwiększanie dostępu do kultury.

Komponent Kultura jest częścią programu Kreatywna Europa skierowaną do instytucji, organizacji i innych podmiotów działających w sektorach kultury i kreatywnych. Jego celem jest promocja europejskiej kultury i sztuki, zwiększanie mobilności artystów i dzieł europejskich, budowanie współpracy kulturalnej na poziomie ponadnarodowym, rozwijanie europejskiej publiczności oraz dostosowywanie sektorów kultury i kreatywnych do technologii cyfrowych i wdrażania innowacji.

Program Europa dla Obywateli 2014 - 2020

Powyższy program jest kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich” działań projektowych między innymi w tematyce dziedzictwa kulturowego, którego celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli państw członkowskich.

Celami ogólnymi programu są:

- rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy;
- rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie poczucia odpowiedzialności za UE wśród obywateli;
- pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy.

Cele ogólne realizowane są na poziomie ponadnarodowym za pomocą celów szczegółowych, do których należy:

- gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości;
- wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego
- przybliżanie Europy obywatelom przez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii;
- zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów, umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności), budowanie więzi między „starymi” a nowymi członkami UE.

Program składa się z dwóch obszarów tematycznych: Pamięć i Obywatelstwo europejskie oraz Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie, które są uzupełnione przez działanie horyzontalne nazwane „waloryzacją”, sprowadzające się do analizy, rozpowszechniania i wykorzystania wyników projektów dofinansowanych z Programu „Europa dla Obywateli”. Minimalna kwota dofinansowania projektu to 60 000 euro, maksymalna 600 000 euro. Wsparcie finansowe Unii nie może przekroczyć 70% całkowitego budżetu. Wnioski mogą składać organizacje badające europejską politykę publiczną (ośrodki analityczne) lub organizacje społeczeństwa obywatelskiego, które przez swoje stałe i regularnie prowadzone działania wnoszą konkretny wkład w realizację celów programu Europa dla Obywateli, a ponadto spełniają wszystkie następujące wymagania:

- posiadają osobowość prawną co najmniej od czterech lat,

- działają na poziomie europejskim,
- nie są nastawione na zysk,
- mają siedzibę w jednym z krajów członkowskich UE, krajach EFTA i innych, jeśli podpisały one w 2014 r. protokół ustaleń z Komisją Europejską.

Program operacyjny infrastruktura i środowisko 2014 - 2020

Program Infrastruktura i Środowisko 2014 - 2020 to największy program finansowany z Funduszy Europejskich nie tylko w Polsce, ale i Unii Europejskiej. Główne obszary, na które zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne oraz ochrona zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet programu wynosi ponad 27,4 mld euro z Funduszy Europejskich (FE), czyli ok. 115 mld zł.

Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego - alokacja z FE 467,3 mln euro: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020

Projekt programu operacyjnego Polska Cyfrowa przygotowały Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji oraz Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Program został przyjęty przez rząd 8 stycznia 2014 r., 5 grudnia 2014 r. przez Komisję Europejską. Orientacyjna kwota przewidziana na nabory w 2015 r. to blisko 2,6 mld zł. Celem tego programu jest wykorzystanie potencjału cyfrowego do poprawy jakości życia. Ministerstwo Administracji wychodzi z założenia, że pełne wykorzystanie potencjału nowoczesnych technologii wymaga nie tylko budowy infrastruktury i usług, ale także wspierania kompetencji cyfrowych Polaków.

W ramach programu planuje się realizację czterech osi priorytetowych:

Oś priorytetowa I. Powszechny dostęp do szybkiego Internetu - alokacja UE - 1 020 222 652 EUR.

Cel szczegółowy 1. Wyeliminowanie terytorialnych różnic w możliwości dostępu do szerokopasmowego Internetu o wysokich przepustowościach.

Oś priorytetowa II. E - Administracja i otwarty rząd - alokacja UE 949 604 018 EUR.

Cel szczegółowy 2. Wysoka dostępność i jakość e - usług publicznych.

Cel szczegółowy 3. Cyfryzacja procesów back-office w administracji rządowej.

Cel szczegółowy 4. Cyfrowa dostępność i użyteczność informacji sektora publicznego.

Oś priorytetowa III. Cyfrowa aktywizacja społeczeństwa - alokacja UE 145 000 000 EUR.

Cel szczegółowy 5. Zwiększenie stopnia oraz poprawa umiejętności korzystania z Internetu, w tym e-usług publicznych.

Cel szczegółowy 6. Pobudzanie potencjału uzdolnionych programistów dla zwiększenia zastosowania rozwiązań cyfrowych w gospodarce i administracji.

Oś priorytetowa IV. Pomoc techniczna - alokacja UE 57 668 000 EUR.

Cel szczegółowy 7. Wsparcie procesu zarządzania i wdrażania programu.

Cel szczegółowy 8 Informacja, promocja i doradztwo.

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG)

W latach 2009 - 2014 działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego otrzymały wsparcie w wysokości około 60 000 000 euro w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego dzięki Mechanizmowi Norweskiemu oraz Europejskiemu Obszarowi Gospodarczemu przez priorytet dotyczący promowania różnorodności kulturowej i artystycznej. Z udostępnionych przez Punkt Informacyjny Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju nt. funduszy norweskich i EOG wynika, że kolejne środki w ramach tego funduszu będą dostępne na podobnych - do istniejących - zasadach i priorytetach wsparcia.

Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r.

Głównym celem ustawy jest zapewnienie skuteczności i powszechnego charakteru działań rewitalizacyjnych, a także ich kompleksowości i wprowadzenia mechanizmów koordynacji. Ustawa określa programowanie, koordynację i tworzenie warunków do realizacji procesu rewitalizacji przez jej

interesariuszy jako fakultatywne zadanie własne gminy. Głównymi adresatami ustawy są organy samorządu terytorialnego oraz mieszkańcy gmin, na terenie których znajdują się obszary zdegradowane i w których prowadzone będą działania rewitalizacyjne.

Obecnie ważnym źródłem finansowania działań rewitalizacji, pokrywającym się z pierwszym okresem obowiązywania ustawy, będą środki europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych (głównie EFS, EFRR oraz dodatkowo środki FS). Umowa Partnerstwa, czyli główny dokument ustanawiający ramy wdrażania środków unijnych w perspektywie budżetowej 2014 - 2020, wskazuje „miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji” jako jeden z pięciu tzw. obszarów strategicznej interwencji. Zgodnie z dokonanymi szacunkami, na działania rewitalizacyjne w ramach wybranych priorytetów inwestycyjnych przeznaczona zostanie co najmniej równowartość 25 mld zł. Środki te będą głównie dotyczyć regionalnych programów operacyjnych (RPO). Do tej kwoty należy także doliczyć wkład własny beneficjentów.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2014 - 2020

Komisja Europejska w dniu 12 lutego 2015 r. przyjęła programy operacyjne na lata 2014 - 2020 dla dziewięciu polskich województw, w tym dla województwa mazowieckiego. W dokumencie tym zwrócono uwagę na ważne miejsce jakie zajmuje województwo mazowieckie w Polsce ze względu na posiadane bogactwa kulturowe. Na obszarze województwa znajduje się wiele unikalnych zabytków, a także nowoczesnych instytucji kultury. W regionie znajduje się 6487 obiektów nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, wśród nich 120 układów urbanistycznych, 4719 dzieł architektury i budownictwa, 55 dzieł budownictwa obronnego, 261 obiektów techniki, 351 cmentarzy, 692 parki, 252 ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, około 150 miejsc upamiętniających wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji. Wskazuje się przy tym niewymiernie małe zainteresowanie Mazowszem z perspektywy turystów. Ważne jest więc kontynuowanie działań z poprzednich lat tj. powiązanie dziedzictwa kulturowego z nowoczesną turystyką (tworzenie szlaków turystycznych w oparciu o zrewitalizowane zabytki, tworzenie baz informacji internetowej, centrów informacji turystycznej, modernizowanie infrastruktury, poszerzanie oferty kulturowej). W osi priorytetowej IV „Gospodarka przyjazna środowisku i społeczeństwu” pojawił się priorytet: ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego.

Cele szczegółowe:

1. Ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego, w tym w szczególności:
 - ochrona, modernizacja i renowacja obiektów zabytkowych;
 - rozwój zasobów kultury.
2. Rewitalizacja przestrzeni miejskiej i wiejskiej ukierunkowana na rozwiązywanie zdiagnozowanych problemów społecznych.

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd miejski powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Nieporęt,
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy Nieporęt.

Gmina jest ustawowo zobligowana do opieki nad obiektami, których jest właścicielem: utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji.

Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobytów.

Zaleca się, aby finansowe wsparcie gminy w latach 2020 - 2023 przy zadaniach z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego, w miarę możliwości, z każdym kolejnym rokiem systematycznie wzrastało do pewnego, stałego poziomu finansowania (np. procentowego udziału w corocznie uchwalanym budżecie). Pozwoli to potencjalnym beneficjentom na zaplanowanie inwestycji w perspektywie kilkuletniej (np. gdy w ciągu jednego roku nie jest możliwe zakończenie prac). Kolejnym rozwiązaniem polepszającym stan zachowania lokalnych zabytków jest występowanie gminy w roli partnera przy projektach unijnych lub ministerialnych, w których beneficjenci (właściciele zabytków) często nie są w stanie zapewnić wymaganego wkładu własnego. Takie działania z pewnością podniosłyby poziom życia mieszkańców oraz atrakcyjność turystyczną gminy.

W ostatnich latach władze samorządowe zrealizowały istotne dla wizerunku Gminy Nieporęt zadania. Zostały one omówione w rozdziale 7 (s. 72-74).

Materiały wykorzystane w tekście:

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2020 poz. 282, ze zm.).
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (t. j. Dz. U. z 2009, nr 114 poz. 946).
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j. Dz. U. 2019 poz. 1479).
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t. j. Dz. U. 2020 poz. 293, ze zm.).
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (t. j. Dz. U. 2020, poz. 148, ze zm.).
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t. j. Dz. U. 2020 poz. 284, ze zm.).
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t. j. Dz. U. 2020 poz. 55, ze zm.).
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t. j. Dz. U. 2020 poz. 65, ze zm.).
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t. j. Dz. U. 2020 poz. 194).
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t. j. Dz. U. 2020 poz. 284).
11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j. Dz. U. 2019 poz. 917, ze zm.).
12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t. j. Dz. U. 2020 poz. 164).
13. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (t. j. Dz. U. 2020 poz. 695).
14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t. j.: Dz. U. 2019. 1886).
15. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (t. j.: Dz. U. 2017. 1674).
16. Programy i Strategie Gminy Nieporęt.
17. Wojewódzki Program Opieki Nad Zabytkami Województwa Mazowieckiego na lata 2018 - 2021.
18. Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2016-2019.
19. Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2012-2015.
20. Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Nieporęt.
21. www.nieporet.e-mapa.net
22. www.mapy.zabytek.gov.pl/nid/
23. www.zabytek.pl
24. Gmina Nieporęt w latach 1918-2018. Setna rocznica odzyskania niepodległości. Nieporęckie Stowarzyszenie Historyczne, Nieporęt 2018.
25. Dzieje Nieporętu 1387-2009, {w}: Włodzimierz Bławdziewicz, Lineart, Warszawa 2012.
26. <http://www.forty.waw.pl/index.php/zegrze/forty-twierdzy-zegrze/300-fort-beniamino>
27. <http://www.forty.waw.pl/index.php/twierdza-zegrze/koszary-twierdzy-zegrze/295-koszary-w-zegrzu>
28. <http://www.forty.waw.pl/index.php/twierdza-zegrze/koszary-twierdzy-zegrze/296-koszary-w-bialobrzegach>

Spis tabel:

- Tabela 3. Obowiązujące MPZP z terenu Gminy Nieporęt.
Tabela 4. Zabytkowe cmentarze z terenu Gminy Nieporęt.
Tabela 3. Zabytki nieruchome Gminy Nieporęt wpisane do rejestru zabytków.
Tabela 4. Zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków z terenu Gminy Nieporęt.
Tabela 5. Zabytki archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków z terenu Gminy Nieporęt
(na niebiesko zaznaczono te stanowiska, które nie były uwzględnione w GEZ z 2016 r.).

Spis rycin:

- Ryc. 1. Położenie gminy Nieporęt na mapie powiatu (źródło: www.nieporęt.pl).
Ryc. 2. Gmina Nieporęt (źródło: www.nieporęt.pl).
Ryc. 3. Beniaminów, 1937 r. (www.mapywig.org).
Ryc. 4. Białostrzegi, 1937 r. (www.mapywig.org).
Ryc. 5. Michałów - Grabina, 1942 r. (www.mapywig.org).
Ryc. 6. Nieporęt, 1937 r. (www.mapywig.org).
Ryc. 7. Stanisławów Pierwszy, 1942 r. (www.mapywig.org).
Ryc. 8. Zegrze Południowe, 1937 r. (www.mapywig.org).
Ryc. 9. Plan Fortu Beniaminów (źródło: Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2016-2019, s. 50).
Ryc. 10. Rozmieszczenie budynków koszar w Białostrzegach (źródło: karta Gminnej Ewidencji Zabytków).

Spis fotografii:

- Fot. 1. Nieporęt. Kościół Niepokalanego Poczęcia NMP (źródło: Gminna Ewidencja Zabytków).
Fot. 2. Nieporęt. Dzwonnica (źródło: Gminna Ewidencja Zabytków).
Fot. 3. Wólka Radzymańska. Bunkier (źródło: Gminna Ewidencja Zabytków).

Spis wykresów:

- Wykres 1. Ilość obiektów ujętych w GEZ z uwzględnieniem ich funkcji z terenu Gminy Nieporęt.
Wykres 2. Struktura własności obiektów ujętych w GEZ z terenu Gminy Nieporęt.
Wykres 3. Struktura stanu zachowania obiektów ujętych w GEZ z terenu Gminy Nieporęt.

FORMULARZ KONSULTACJI PROJEKTU UCHWAŁY

w sprawie Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2020-2023.

Lp	Stan zapisu w projekcie uchwały wraz z podaniem nr paragrafu i punktu	Uwagi – sugerowana zmiana (konkretny sugerowany zapis paragrafu i punktu)	Uzasadnienie

Podmiot zgłaszający uwagi (propozycje)	Adres	Nr telefonu	Adres poczty elektronicznej	Imię i nazwisko osoby kontaktowej	Data wypełnienia

